

10 | **Jindřich Garčic:**
Olomoucký červenec 1997

40 | **Pavel Marek:**
Vodní dílo Plumlov

57 | **Kristina Lipenská:**
Šumperské kašny a fontány

TÉMA ČÍSLA

Voda

ÚSOV

Nádvoří zámku

OTEVŘENO

OD 4. KVĚTNA 2021
ÚT-NE OD 9.00 DO 17.00 HOD.

Jednotné vstupné 50 Kč. Děti do 3 let zdarma.

Návštěvníci musí dodržovat veškerá hygienická opatření
(roušky nebo respirátory, bezpečné vzdálenosti, desinfekce rukou).

www.muzeum-sumperk.cz

KROK 2/2021

Periodický tisk územně
samosprávného celku Olomoucký kraj

Téma čísla.

Voda

Obálka:

Vodopád na Stříbrném potoce.

Foto: Radek Bartoš.

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 18., číslo 2

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

Vedoucí redaktor:

Mgr. Tomáš Chalupa

Odpovědná redaktorka:

Mgr. Michaela Heloňová

Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Tichá, Mgr. Miloš

Korhoň, prof. Mgr. Jindřich Štreit,

Mgr. Michaela Heloňová, PhDr. Marie

Gronychová, Mgr. Pavel Rušar,

Mgr. Filip Gregor, PhDr. Jindřich Garčic,

RNDr. Lenka Prucková, MgA. Antonín

Valenta, Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci,

Bezručova 3, 779 11 Olomouc

IČO: 100625

tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

kulturnirevue

Grafická úprava:

Petr Macháček

Předtisková příprava a tisk:

Booksprint s. r. o.

ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Číslo vychází:

17. 5. 2021

Obsah

- 03** Úvodník (*Tomáš Chalupa*)
- 04** Koupaliště a plovárny za první republiky (*Pavína Janíčková*)
- 10** Olomoucký červenec roku 1997 (*Jindřich Garčic*)
- 15** Stopy rybníkářství v Bludově (*Barbora Tomešová*)
- 20** O vodnicích, nymfách i pastýři Gillovi (*Matěj Matela*)
- 30** Před sto lety se údolím Desné prohnala ničivá povodeň (*Michaela Kollerová*)
- 36** Koupaliště v Písečné na Jesenicku (*Pavel Macháček*)
- 40** Vodní dílo Plumlov (*Pavel Marek*)
- 45** Převoznictví přes řeku Moravu u Lobodice (*Petr Jiráček*)
- 51** Mokřady na Jesenicku (*Vojtěch Taraška*)
- 57** Šumperské kašny a fontány (*Kristina Lipenská*)
- 63** Pumpenkunz aneb podnikatel s věcmi kolem vody (*Jiří Lapáček*)
- 68** Řeky jako národní symboly (*Petra Kubíčková, Lubomír Novotný*)
- 75** Vzpomínka na námořníka Františka Lančíka (*Filip Gregor*)
- 83** Přátelství Ivana Theimera a Lubomíra Šlapety (*Vladimír Šlapeta*)
- 87** Publikace Muzea Komenského v Přerově (*Lubor Maloň*)
- 90** Jindřich Štreit členem Redakční rady (*Tomáš Chalupa*)
- 92** Kulturní itinerář
- TÉMA ČÍSLA 3/2021:**
Letectví

Úvodník

Vážení a milí čtenáři revue KROK, opět k vám přicházíme s novým číslem našeho magazínu, jehož tématem je voda. Před příchodem pandemie byla voda celospolečenským tématem číslo jedna. Lidé jakoby si teprve nyní začali uvědomovat důležitost této tekutiny pro náš život. S postupujícím globálním oteplováním a změnou klimatu jsme zjistili, že vody ubývá a přibývá dlouhodobého sucha. Začali jsme si uvědomovat, že s vodou zřejmě nebudeme dobře, že ji necháváme v krajině, ale necháváme ji bez užítka odtéct pryč z naší země. Museli jsme se znovu zamýšlet nad podobou vodních děl, kultivací říčních koryt a celkovým využitím vodních ploch. Na jedné straně obavy z povodní, na druhé straně obavy ze sucha a nedostatku vody. Situace, která jistě není příliš záviděníhodná a ze které není snadná cesta ven. Přesto ji musíme hledat.

KROK se opět pokouší svým svébytným způsobem vnést další pohledy do této problematiky. Vodu mapujeme nejen jako rekreační prvek v podobě koupališť a plováren, ale i jako hrozivý živel, který na nás dopadá prostřednictvím povodní. Voda vždy byla také tématem pro umělce, fotografy a malíře, ale na vodě se dalo při troše šikovnosti také vydělávat a mohla být nástrojem podnikání. Voda a s ní spojené ekosystémy jsou samozřejmě i předmětem bádání zoologů a botaniků. Článků věnovaných vodě najdete v tomto čísle opravdu mnoho a přinášejí celou řadu zajímavých poznatků. Snad můžeme doufat, že se téma důležitosti vody vrátí do povědomí lidí a především těch, kteří o ní rozhodují. Važme a užívejme si jejího stále ještě poměrně komfortního dostatku pro běžný život.

Přeji vám příjemné čtení.

Tomáš Chalupa

Koupaliště a plovárny za první republiky

PAVLÍNA JANÍČKOVÁ

Kult zdravého těla, hygieny a zdraví se v našich zemích začíná projevovat na přelomu 19. a 20. století a velkého rozkvětu dosáhl v meziválečném období. V první polovině 20. století se pro stavby určené pro vodní sporty, ale také pro stavby a zařízení pro hygienu a relaxaci užíval pojem lázně. Můžeme rozlišovat lázně sprchové (také očistné), vanové nebo sluneční (dnes bychom to mohli nazvat opalováním, tělo vystavíme příznivým účinkům slunce a vzduchu). Pro tělovýchovu a sport se můžeme setkat s pojmy plovárna a koupaliště. Literatura uvádí, že oboje, plovárna i koupaliště, označovalo areál s bazénem nebo místo v přírodě na řece či u rybníka. Pojmy jsou voleny většinou intuitivně a obecně lze říci, že pojmenování plovárna je starší a více se užíval za první republiky, zatímco koupaliště je spíše obecný pojem a představoval progresivnější označení nových realizací a návrhů. Koupaliště dělíme na přirozená, tedy ta na řece, potoku, rybníku nebo přehradě, a dále na umělá, která využívala vodu pramenitou nebo vodní tok za pomoci přívodu do umělé nádrže. Také okolní terén byl potřebně upraven, nacházely se tu písčové nebo travnaté plochy pro sport či odpočinek, nechyběly ani důležité architektonické prvky jako

vstupní prostory s pokladnami, provozní zázemí, převlékárny, toalety nebo kiosky, případně bufety a restaurace. Na některých se můžeme setkat i se skokanskými věžemi nebo skluzavkami.

V roce 2016 jsme ve Vlastivědném muzeu v Šumperku připravili výstavu nazvanou *Koupaliště a plovárny aneb kam a v čem v minulém století*. Představili jsme na ní několik vybraných koupališť v regionu, u kterých jsme zmapovali jejich historii a doplnili ji zajímavými dobovými fotografiemi ze sbírek muzea a plány ze Státního okresního archivu v Šumperku. Svůj zájem jsme nesoustředili jen na města jako Šumperk nebo Zábřeh, ale zjistili jsme, že i v menších obcích se tento fenomén trávení volného času stal velmi populárním. Ráda bych ve svém příspěvku představila několik koupališť, která vznikla ve 20. a 30. letech 20. století na území okresu Šumperk.

Mezi jedno z nejstarších koupališť bychom mohli zařadit to v Lošticích. Původně bývalo na mlýnské strouze v Hradské ulici, v místě zvaném „U Zélingerů“, tak ho zachycuje fotografie pravděpodobně z let 1915–1916. Z fotografie můžeme vyčíst, že se zde nacházela dřevěná převlékárna a vlastní vodní plocha byla obestavěna dřevěnými deskami. Řeka

Třebůvka, která protéká Ložticemi, na svém toku vytváří různá zákoutí s tůněmi. Jedno z nich, zvané „v Karafiátce“, sloužilo také jako volné přírodní koupaliště. V roce 1935 bylo otevřeno nové koupaliště na mlýnském náhonu pod splavem, někdy také nazývané „Pod Ohrádkou“. Voda se napouštěla ze strouhy stavidlem, vstup do vody usnadňovaly dřevěné schody, na břehu stála menší převlékárna, část koupaliště byla s malou hloubkou pro děti a kolem byl upravený břeh s travnatou plochou.

Ještě starší koupaliště bychom našli v Oskavě. O jeho vybudování se v roce 1912 zasloužil spolek

pro zkrášlování obce a turistický ruch (založen byl roku 1907). Vlastní koupaliště bylo betonové a bylo velké asi 25 m na délku a 10 m na šířku. Celé bylo oploceno vysokým deskovým plotem, po dvou stranách lemovaly koupaliště dřevěné převlékací kabinky a součástí byl i skokanský můstek. Kolem zbývajících stran bazénu se rozprostíral trávník pro opalující se návštěvníky. Koupaliště bylo vyhlášené v širokém okolí a nemělo nouzi o hosty všech věkových kategorií. Zavezeno bylo až v 70. letech 20. století, poté co byly postaveny nové bytovky nad bývalou Ospaldovou

Koupaliště na mlýnské strouze „U Zélingerů“, asi 1915–1916. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku, H 2406.

továrnou a do koupaliště začala prosakovat odpadová voda.

Ve dvacátých a třicátých letech městské správy neměly finanční prostředky na budování nových plováren nebo lázní, a tak se často přestavovaly a upravovaly stávající objekty.

Původní lidová plovárna v Zábřeze stávala v ulici Oborník a rozhodnuto o jejím postavení bylo v roce 1903. Byla vybudována podle plánů stavitele Karla Ilgnera z roku 1907. Bazén o rozměrech 10 × 13,75 m a hloubce vody 0,75–1,70 m byl napojen na mlýnskou strouhu a byly zde i převlékací kabinky. Protože však rostl počet obyvatel, přemýšlelo se o rozšíření či přebudování stávajícího objektu. V roce 1931 vyměnila obec sousední pozemek mlynáře Františka Knotta za obecní, aby získala

místo pro nové koupaliště. Stavba byla zadána ve výběrovém řízení nejlevnější nabídce, a to opět staviteli Karlu Ilgnerovi. Podle plánu byl vedle stávajícího (původního) bazénu vybudován druhý, větší, o rozměrech 18 × 50 m, v dřevěné tribuně byly šatny, hygienické zařízení, sprchy, součástí areálu byl i bufet. Plovárna byla otevřena 16. června 1933. Měla stálého plavčíka, pokladníka a bufet se pronajímal. Voda do obou bazénů byla napouštěna přímo z městského náhonu bez možnosti přečištění. Plovárna sloužila do šedesátých let 20. století, kdy přestala vyhovovat hygienickým požadavkům a i stav bazénů a šaten byl nevyhovující.

První zmínky o koupališti v Mohelnici najdeme v roce 1915, kdy v přední části městského parku byla vybudována městská plovárna. Zásahu na tom

Staré koupaliště na mlýnském náhonu, 40. léta 20. století. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku, H 2710/4.

měl mohelnický okrašlovací spolek. V roce 1926 bylo povoleno rozšíření městského koupaliště. Projekty a plány na přestavbu vypracoval mohelnický stavitel Johann Kittner a dne 19. května 1928 byla otevřena nově přebudovaná plovárna. Na pravém břehu potoka Mírovky byla postavena dřevěná budova s více než čtyřiceti kabinkami na převléknutí a odložení oblečení. Pro cyklisty byla vyhrazena malá část této dřevěné stavby, do které si mohli odstavit své dopravní prostředky. Celý břeh byl zpevněn dřevěnými trámy, které byly pobity ohoblovanými prkny, což umožňovalo i příjemné opalování s využitím jižního slunce. Stavitelé mysleli i na pohodlný vstup do vody, který umožňovalo pět dřevěných schodišť vedených až pod úroveň vodní hladiny. Součástí koupaliště byla i dřevěná

skluzavka, která stála v západní části a byla vyhledávanou atrakcí zejména mezi dětmi. Ostatně pro malé návštěvníky bylo v těsné blízkosti skluzavky vybudováno brouzdaliště, které bylo pro větší bezpečnost ještě odděleno dřevěným zábradlím. Po skončení 2. světové války bylo koupaliště dáno opět do provozu, v průběhu 50. let 20. století však chátralo a neudržovalo se. Nakonec bylo v roce 1953 zrušeno. V jeho březích, respektive na nich, se dnes nacházejí mohutné pilíře silničního obchvatu města, který zde vyrostl v 70. letech minulého století.

Kromě obcí, na jejichž pozemku obvykle koupaliště stávala, zakládaly vodní plochy pro rekreační využití také různé místní spolky, sportovní nebo okrašlovací. Toho jsme si mohli všimnout již u Oskavy nebo Mohelnice. Také to mohla být různá

Koupaliště ve Starém Městě, 30.–40. léta 20. století. Zdroj: soukromá sbírka T. Petrůně.

Městské koupaliště, pohled na část kabin, polovina 30. let 20. století. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku, H 1207.

Koupaliště Benátky, pohled na pláž a restauraci, 20.–30. léta 20. století. Zdroj: soukromá sbírka T. Petrůně.

společenstva nebo družstva, podobně jako ve Starém Městě. Myšlenka na zřízení koupaliště vyšla v roce 1928 od místního společenstva Bau- und Heimstattengenossenschaft. Místo bylo vybráno v údolí řeky Krupé na cestě do Branné, kde se nacházel rybník. Po získání sousedního pozemku byla vyhloubena nádrž o velikosti téměř 3000 m³ a na zbytku bylo vytvořeno volné prostranství, které bylo po celý den slunečné a proti větru chráněné osázenými stromy. Nádrž byla vybetonována a měla pozvolný vstup do vody. Na severní straně stála budova s občerstvením, 22 prostornými převlékacími kabinami a dvěma otevřenými kabinkami pro děti. V areálu byly také slunečníky, kiosek, sklu-zavka, skokanský můstek, skokanská věž, písečná a travnatá plocha. Přestože se plovárna nacházela v nadmořské výšce nad 600 m, dosahovala teplota vody v horkých letních dnech od 20 do 22 stupňů. Díky nízkému vstupnému bylo koupaliště dostupné každému a také bylo oblíbeným místem pro turisty. V roce 1949 bylo nově opravené koupaliště znovu zpřístupněno, ale během následujících desetiletí se potýkalo s nedostatkem vody. Obec vlastnila koupaliště do roku 1990.

Koupaliště mohli na své náklady a na svém pozemku budovat také jednotlivci, tak jako to můžeme zaznamenat například v Brničku u Zábřeha. Místní restaurátér František Lukas nechal na potoku Loučka postavit moderní koupaliště podle návrhu Ing. L. Nováka z Olomouce. Otevřeno bylo v roce 1933 a od počátku se těšilo velkému zájmu nejen místních obyvatel, ale také návštěvníků ze širokého okolí. Nádrž měla 45 × 18 m, byla rozdělena pro plavce a neplavce, byly zde dva skokanské můstky a vedle koupaliště bylo zřízeno hřiště. Pravidelně se tu také konala největší

společenská událost Benátská noc, kterou pořádali sokoli. Po skončení 2. světové války převzal Sokol koupaliště do bezplatného nájmu a další roky byly ve znamení oprav. Teprve v 70. letech se podařilo celý areál kompletně zrekonstruovat a v roce 1977 byl znovuotevřen jako Areál zdraví. Po roce 1989 byl kulturní dům s koupalištěm vrácen v restituci potomkům Františka Lukase, v posledních letech bylo koupaliště odkoupeno a zavezeno a na jeho místě vzniklo multifunkční hřiště, z Areálu zdraví zůstalo jen fotbalové hřiště.

Mezi ta přirozená koupaliště bychom mohli zahrnout areál Benátky v Šumperku. S myšlenkou zřídit na rybníku, zvaném také „Šenkes“ podle hostince „Schenkof“, přírodní koupaliště přišel v roce 1925 majitel šumperské drogerie U bílého psa Josef Wiatschka. K tomuto účelu založil se svými známými a několika zaměstnanci obecně prospěšnou společnost Spolek Schenkhofteich (Gemeinnützinger Schenkhofteichverein), od města si spolek rybník propachtoval a začalo se s budováním koupaliště. Bylo vyčištěno zabahněné dno, rozšířena plocha kolem rybníka, pro potřeby koupaliště byl zakoupen nevyužívaný výstavní pavilon a z labských loděnic byly získány loďky, které se staly oblíbenou atrakcí. Dále byly vybudovány převlékárny a kabinky až pro 500 osob. Slavnostní

otevření koupaliště se konalo 23. srpna 1925. Vylepšování pokračovalo dalších deset let a vznikl tak skvělý areál s dětským bazénem, sprchami, lodičkami, dvěma umělými ostrůvky, promenádními cestičkami s lavičkami, slunečními lázněmi, moderním startovacím zařízením atd. Dřevěný pavilon sloužil jako restaurace a nově také časem přibýlo i sportovní hřiště. Po rekonstrukci, přístavbě krytého bazénu a vybudování sportoviště se skateparkem je dnes areál oblíbeným místem pro aktivní odpočinek a navazuje tak na původní snahu spolku Schenkhofteich.

Není účelem tohoto příspěvku představit všechna koupaliště ve vybraném regionu, nezmínila jsem se mimo jiné o Rapotíně, Rudě nad Moravou nebo termálním koupališti ve Velkých Losínách. Další se nacházela u hotelů nebo zotavoven, jako například u hotelu Hýbl v Jedlí nebo v Koutech nad Desnou, kde koupaliště patřilo k rodinné vile Primavesi (později ve 30. letech 20. století k ozdravně Svazu Němců severní Moravy, a po roce 1948 zotavovně Vítězný únor). Velmi oblíbené místo na koupání bylo na řece Moravské Sázavě v Lupěném u Zábřeha. Koupaliště bychom tu sice nenašli, ale místo bylo a je známé také pod pojmenováním „Na Lodičkách“, které zde půjčovali a návštěvníci se na nich projížděli krásným údolím řeky.

Pavlina Janíčková (*1976) je absolventkou Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, oboru historie-muzeologie, působí ve Vlastivědném muzeu v Šumperku.

» pavlina.janickova@muzeum-sumperk.cz

Olomoucký červenec roku 1997

Připomenutí ničivé povodně

JINDŘICH GARČIC

Voda je bezpochyby nezbytná pro život na naší planetě. Mimo to, že je jedním ze zdrojů života, může být nositelem pohledových i zvukových estetických zážitků, může vyvolávat romantické i poetické pocity. Město bez řeky je v mnoha ohledech chudší než město, kterým řeka protéká. Jenže voda je živel, který nejen lidem prospívá, ale může je také ohrozit. Tato temná stránka vody se zřetelně projevila při červencové povodni v roce 1997.

Na počátek osobní vzpomínka

V době povodně jsem bydlel ve dvoupodlažním domě na Černé cestě v olomouckém katastrálním území Klášterní Hradisko. Z té doby se mi vynořuje řada výjevů:

Davy lidí procházející se kolem řeky v předvečer povodně, vnímající rozbouřenou a již se rozlévající řeku jako přírodní atrakci a ve své většině si neuvědomující hrozící nebezpečí.

Hukot vody a křik lidí nad ránem příštího dne, kteří vyběhli z domů, aby odvezli svá zaparkovaná auta na bezpečné místo a zaháněných náhlým přílivem vody zpět do svých domovů.

Pohled ze střechy domu na široko daleko zaplavenou plochu, ze které vyčnívala nezatopená vojenská nemocnice umístěná v bývalém barokním klášteře, jako důkaz moudrosti starých stavitelů a snad i jako příslib přece jen lepších budoucích dnů.

Život v domě se zatopenými přízemními prostorami a vodou sabající uvnitř domu nad čtvrtý schod odpočívadla schodiště vedoucím do 1. poschodí, v domě bez elektřiny, ale s plynem, s nefunkčními ledničkami a potravinami hrozícími zkažením; aby se tomu předešlo, začalo se v domácnostech vyvažovat a sousedé si navzájem dávali ochutnávat výtvary svého kuchařského umění.

Večerní návštěva blízkého příbuzného, který se nechal i se svým kamarádem přepravit na člunu pod náš balkon, kterým vylezli do bytu, a kteří u nás přespali. Jenže ráno museli do služby, byli to policajti, a protože nějak opomněli si zajistit zpětný odvoz, vysvlékli se do slipů, u nás zanechali oblečení, služební průkazy a odznaky a přeplavali zatopenou plochu na méně zaplavená místa a odtud se přebrodivili na svoji služebnu.

Čluny křižující zatopenou plochu v první den povodně i následující dny, některé rozvázející vodu,

chléb a případně i jiné potřebné věci do zatopených domácností (např. baterie do tranzistorů), jiné byly obsazeny pouhými zvědavci vydávajícími různé výkřiky typu „máte to zde jako v Benátkách“.

Vzájemné návštěvy se sousedy, které bylo možné, vzhledem k dispozičnímu řešení domu, uskutečňovat pouze přechodem přes společnou půdu.

Sousedé ze zatopených přízemních bytů, kteří byli naštěstí v době záplavové vlny někde jinde a vrátili se v pozdějších dnech, aby i přes stále vysokou hladinu vody zjistili rozsah škod.

Sídlíště zaplněné po opadnutí vody zbytky nábytku a jiných věcí poškozených vodou nachystaných na odvoz a obavy, zda přetrvávající deštivé počasí nezpůsobí další povodňovou vlnu.

Mezi mé nejmournější vzpomínky z té doby patří smutek v očích jedněch našich sousedů z domova zničeného povodní.

Průběh povodně v Olomouci

Povodeň proběhla ve dvou fázích. Hladina řeky stoupala v Olomouci již od 6. 7. a dne 9. 7. zde kulminovala první povodňová vlna přibližně na výšce 650 cm. Voda zaplavila celkem třetinu celkové rozlohy města, to je 32,3 % a rozdělila je na dvě části. Nejvíce byly povodní postiženy městské části Chomoutov a Lazce (zatopeno téměř 99 % jejich rozlohy), Černovír (zatopeno 96 %) a Klášterní Hradisko (zatopeno téměř 87 %). Ušetřeno zůstalo historické jádro města.

Život byl v Olomouci značně ochromen, v nejvíce zatopených částech se zcela zastavil. Nešla elektřina, byl značně omezen provoz hromadné dopravy, telefonní síť fungovala jen částečně,

Jeden z dramatických okamžiků, Černá cesta 9. 7.
Autor všech fotografií: Jindřich Garčic.

obchody se zavřely. Situace se začala zlepšovat od pátku 11. července, voda klesala i v zatopených částech, 13. července byla hladina vody již nižší o 2 metry než při kulminaci.

Postupně byla obnovována dodávka elektřiny a život se navracel do starých kolejí. Začalo odčerpávání vody z nejvíce zatopených míst, kde se dalo pomalu vycházet z domů, i když ne suchou nohou, výše hladiny umožňuje alespoň se brodit. V neděli 13. července se dá konstatovat, že stav ve městě, s výjimkou nejvíce zatopených míst, byl již opět normální. Začala etapa sčítání a odstraňování škod. V tomto období dorazila do Olomouce druhá povodňová vlna, hladina řeky kulminovala na výši 444 cm a naštěstí nezpůsobila další rozsáhlý rozliv vody.

V celém městě spadlo nebo muselo být strženo v důsledku povodně 191 domů. V téměř zcela zatopených částech Černovíra se jednalo o 83 domů a Chomoutova o 24 objektů. Značně byla postižena jen z poloviny zatopená čtvrť Povel, ve které došlo

Voda pod okny, Černá cesta 10. 7. 1997.

k demolici 32 domů. V zatopené části Klášterní Hradisko se nacházela Vojenská nemocnice, která sídlí v objektu bývalého kláštera od roku 1802. Díky své poloze náležela její plocha k 13 % nezatopeného území této olomoucké místní části. Nemocnice zůstala funkční i v době povodně. Tehdy se v ní nacházelo 175 pacientů, dalších 79 zdravých občanů zde našlo útočiště před povodní. Nemocnice získávala elektřinu z vlastního agregátu, byla zásobována vrtulníky. V průběhu povodně bylo evakuováno ze svých domovů přibližně 1000 lidí, kteří našli útočiště v provizorně zřízených ubytovnách pěti olomouckých škol. Škody na majetku byly na území Olomouce vyčísleny částkou 2 miliard 484 milionů korun.

Rozsah a příčiny povodně

Povodeň se neomezila pouze na Olomouc, ale byla jí postižena celá Morava. Rozvodněná řeka Morava poznamenala ještě Slovensko, Rakousko a rozvodněná Odra také slezskou část Polska a část Německa. Za začátek povodní na našem území je obvykle označován 5. červenec, za konec lze považovat 29. červenec, kdy byl na území České republiky

Plavec, Černá cesta 9. 7. 1997.

zrušen 3. stupeň povodňového stavu. V Olomouci k tomu došlo již 23. července po kulminaci druhé povodňové vlny. Během povodní zahynulo na území republiky 49 osob, bylo zdevastováno 2 151 domů, zničeno 26 mostů. Celkové škody byly vyčísleny částkou 63 miliard korun, Pojišťovny řešily v návaznosti na povodeň 117 000 pojistných událostí a vyplatily pojištěným subjektům částku v přibližné výši 9 miliard korun. Nejvíce byla poškozena dvoutisícová obec Troubky v přerovském okrese (9 zemřelých, 150 zničených domů), která se stala symbolem povodní v roce 1997.

Povodeň způsobily nezvykle dlouhé a intenzivní deště. Např. na Pradědu dosáhla v měsíci červenci hodnota naměřených srážek 450 % běžného červencového průměru a 50 % průměru celoročního. Půda nebyla schopna pojmout takové množství vody a vodní toky se rychle rozvodnily. K rozsahu povodně přispěly i některé další faktory, jako např. špatný stav a údržba vodních koryt, nedostatek vodních staveb umožňujících regulovat rozliv vody, nízká úroveň systému varování i malé zkušenosti s tímto typem přírodní katastrofy.

Proto také neměly aktivity vyvíjené po skončení povodní pouze charakter bezprostředního odstranění vzniklých škod a různých forem poskytování pomoci postiženým občanům, ale měly také povahu koncepčních řešení. Výjimkou nebylo ani město Olomouc.

Protipovodňová opatření na území města Olomouce

Postupně zde vznikl nový systém vzájemně propojených opatření zahrnující v sobě např. vytvoření digitální formy povodňového plánu, měření výšky vody a množství srážek, informační a varovné činnosti, ustanovení Havarijní služby města Olomouce, určení místa pro ubytování evakuovaných, vybavení hasičských sborů různými typy protipovodňových zábran a záložními zdroji elektrické energie atd., který měl přispívat k vyššímu stupni ochrany obyvatelstva.

Přibližně 9 let po skončení povodně, to je v roce 2006, začal být také naplňován dlouhodobý projekt protipovodňových opatření majících formu stavebních prací zahrnující 14 km vodního toku řeky Moravy. Jeho uskutečnění bylo rozvrženo do čtyř etap. V roce 2007 byla uzavřena první etapa (především vznik nového 520 metrů obtokového kanálu s novým jezem a stavba nového mostu přes Moravu v prostoru Wittgensteinovy ulice). V období 2012–2013 byla ukončena druhá etapa v teritoriu vymezeném mostem na ulici Velkomoravské a železničním mostem na trati Olomouc-Nezamyslice (především navýšení dosavadních hrází a vybudování nových, vznik nového odtokového souběžného koryta). Tato opatření mají neutralizovat dopady případné povodně v prostoru Nových Sadů a Nového Světa. V současné době probíhá

realizace II. B. etapy, která byla zahájena v roce 2018 a má být dokončena v roce 2022. Tato etapa má zajistit ochranu pravého břehu ramena Střední Moravy až k železniční trati Olomouc-Želechovice. Úpravy spočívají především v úpravě hrází, rozšíření koryta řeky o části zaplavované jen při zvýšeném průtoku (bermy). Součástí této etapy je také výměna dvou mostů (most u Bristolu, most na Masarykově ulici).

V přípravě jsou třetí a čtvrtá etapa. Třetí etapa prací má chránit v návaznosti na předcházející druhou etapu zástavbu centra Olomouce (rozšíření koryta řeky o části zaplavované jen při zvýšeném průtoku vody, vybudování odsuvné hráze, přeložení ústí Trusovického potoka, levostranného přítoku ústícího do Moravy v Černovíře, vybudování hráze v Hejčíně a Řepčíně). Čtvrtá etapa má zajistit formou vybudování hrází ochranu Chomoutova, Nových Sadů a Nemilan.

Povodně po roce 1997

Obyvatelé České republiky museli v následujících letech čelit řadě dalších povodní. Některé měly jen místní charakter, ale často s velmi rychlým průběhem. Jiné z nich byly značně rozsáhlé. Např. již v roce 2002 postihla území Čech včetně Prahy velká povodeň na Vltavě (17 mrtvých, škoda na majetku přibližně 70 miliard korun). V roce 2006 vznikla povodeň kombinací srážek a tajícího sněhu, rozvodněna byla zvláště řeka Dyje, která zatopila část Znojma, v Čechách rozvodněné řeky zaplavily Planou nad Lužnicí či část Ústí nad Labem (celkové způsobené škody činily asi 5 miliard korun). V roce 2009 měly rozsáhlejší záplavy příčinu v silných deštích a týkaly se především oblasti Moravskoslezského a Olomouckého kraje, ale

i některých dalších území v Čechách (18 mrtvých, škody ve výši více než 5,5 miliard korun).

V roce 2010 se odehrála povodeň dokonce dvakrát. Nejprve v květnu na území střední a severní Moravy, mimo jiné došlo opět k zatopení obce Troubky na Přerovsku. V srpnu téhož roku byl povodní postižen Liberecký kraj (při květnových povodních zemřeli 4 lidé, srpnová povodeň měla 6 obětí na životech, součet celkových škod se ustálil na částce kolem 10 miliard korun). Dosud poslední rozsáhlejší povodeň v roce 2013 udeřila zejména v české části naší republiky (15 obětí na životech, škody v přibližné výši 15 miliard korun).

Z uvedeného výčtu ohrozila povodeň Olomouc pouze v roce 2006. Voda se rozlila v městských částech Chomoutov a Černovír. Nejvíce dramatickou byla neděle 2. dubna. V Horce nad Moravou, sousedící bezprostředně s Chomoutovem, se prorhla nově vybudovaná hráz a způsobila další vzestup hladiny řeky. Její největší výška dosáhla 534 cm. Hráz se podařilo po mnoha hodinách usilovné práce opravit, a tak mohla být zrušena vyhlášená a připravovaná evakuace lidí z ohrožených katastrů Chomoutov, Lazce, Klášterní Hradisko, Letná a dalších. V roce 2006 byly potom zahájeny stavební akce v rámci dlouhodobého projektu protipovodňových opatření.

Olomoucké povodně v minulosti

Olomouc musela čelit mnoha povodním i před rokem 1997. V předminulém století tomu tak bylo např. v roce 1888, 1891, 1896 či 1897. Voda ohrožovala Olomouc i v minulém století. Z desítek záplav, které se odehrály ve 20. století před rokem 1997, uveďme alespoň rok 1917, kdy obyvatelé zatopených Lazců a Letné byli odkázáni na zásobování vojenskými pontony, rok 1920 (vodní hladina kulminovala na 358 cm a zaplavila území Lazců, Letné, části Černovíra a Nových Sadů) či rok 1938, kdy rozsáhlá povodeň zaplavila území Lazců, Letné, Černovíra, Hejčína, Nového Světa, Povlu, postihla také Chomoutov a zaplavila mezi Černovírem a Lazci plochu o rozloze 450 hektarů. Avšak žádná z povodní, kterým muselo město za posledních 200 let čelit, nedosáhla intenzity a zhoubnosti povodňové vlny z roku 1997. Je patrně jen otázkou času, kdy „velká voda“ opět dorazí na olomoucké území.

Nová protipovodňová opatření, která město Olomouc v současnosti buduje, umožní lépe čelit povodňovému nebezpečí. Je však potřeba uvést, že při opakování povodně stejné intenzity, jaká město postihla v roce 1997, nedokáže ani nový protipovodňový systém Olomouc zcela chránit.

Jindřich Garčic (*1950) vystudoval obory teorie a dějiny výtvarného umění a pedagogiku dospělých na FF UP v Olomouci. V popředí jeho odborného zájmu je především problematika kulturních tradic a kulturní změny. Je autorem či spoluautorem několika publikací.

» Jin.Gar@seznam.cz

Stopy dávné slávy rybníkářství v Bludově na Šumpersku

BARBORA TOMEŠOVÁ

V létě roku 2016 došlo při archeologickém výzkumu za dnešní zástavbou obce Bludov k odhalení pozůstatků kamenné konstrukce dokazující existenci dnes již dávno zaniklých vodních ploch. Málo kdo už dnes ví, že Bludov býval rybníkářskou oblastí, na jeho území se v dobách největšího rozkvětu rybníkářského odvětví – tedy v době držení tohoto panství rodem Tunklů z Brníčka, nacházelo celkem 145 hektarů vodních ploch. Kdy přesně a jakým způsobem se Bludov dostal do vlastnictví tohoto rodu, není jasné. Bylo to pravděpodobně v souvislosti se sňatkem Jiřího st. Tunkla s Anežkou z Valdštejna, v době po porážce husitského revolučního hnutí, kdy již nedocházelo k vojenským akcím. V jejich držení byl Bludov až do roku 1494, kdy bylo panství prodáno a vrátili se sem potomci původních zakladatelů – Žerotínové.

K rozsáhlému budování rybníků v Bludově, ale i na jiných místech svého území (Zábřeh, Dubicko, Sudkov, Hrabová, Vítošov, Závoriče), přistoupil tehdejší majitel panství Jiří st. Tunkl kolem roku 1480, kdy bylo jeho panství za česko-uherských válek výrazně poškozeno. Sliboval si od toho především zlepšení své finanční situace a nehleděl přitom příliš na zájmy svých poddaných. Bezohledně

zabíral půdu a rušil letité místní cesty, nedělal přitom rozdíly mezi pozemky svých poddaných a majitelů sousedních statků. Jeho poddaní navíc museli při stavbě hrází tvrdě robotovat a svým bezohledným chováním dokonce vyvolal selské povstání, na které nakonec doplatil v roce 1494 vlastním životem. Dodnes se v regionu tradují pověsti o krutosti Jiřího st. Tunkla, za kterou pyká věčným prokletím, kdy musí posmrtně vždy v noci orat hladinu rybníků. Existuje však i druhá verze pověsti vztahující se přímo k Bludovu a největšímu z rybníků Špalku – kdy je Tunkl, za zabavení pozemku sedláku Špalkovi, jeho uvěznění a následnou smrt, potrestán lidem a zbit.

Na bludovském panství bylo za Tunklů dohromady více rybníků, nás ale nyní zajímá především 11 vodních ploch ležících jihozápadně od zástavby obce. Jména všech těchto rybníků od nejsevernějšího byla Zrcadlo, Křtalt, Kozelek, Fěrtušek, Veselý, Špalek, Bezděk, Ryšán, Starý a Nový rybník a Malý mlýnský. A proč vlastně tehdy bylo potřeba stavět tolik rybníků? J. Březina je v *Pamětech obce Bludova* z roku 1927 popisuje takto: „*Rybníky dělily se na potěrné, výtazné, kaperné a na komory. V rybníku potěrném líhla se z jiker mláďata, potěr nebo plod,*

Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2 880 – Morava a Slezsko, list č. 118-1_6 s ještě existujícím rybníkem Špalkem
Zdroj: převzato 13. 4. 2021 z https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=ciom&idrastru=B2_a_6MS_118-1_6.

Kamenná konstrukce kanálu v průběhu dokumentace, pohled od východu. Foto: archiv NZ Vlastivědné muzeum v Šumperku.

jenž tu zůstal rok až dvě léta. Potom se vyvezla mláďata do menších, mělkých rybníků, aby rychle rostla. Na podzim je však vždycky vylovili, protože rybníky hluboko zamrzaly. Vylovené rybky převezli do komory, hlubokého to a tichého rybníka nablízku hlídky, kde byly dobře opatřeny a přečkaly v klidu zimu. Na jaře rybky z komory vybrali a převezli do rybníků výtazných, kde rostly dále, až jejich velikost dopouštěla, aby mohly býti dány do rybníků kaperných. Tu zůstaly jeden až tři roky, až vypsely v rybky vážící 1,5 až 2 kg. Kaperné rybníky musely míti hlubší místa, aby se do nich mohly ryby na zimu stáhnouti k zimnímu spánku. Nad těmito místy vysekávali v ledu otvory, aby vzduch měl volnější přístup k vodě. Do kaperných rybníků nasazovali také jiné druhy ryby, zejména štiky a jiné dravé ryby, aby hubily bezcenné rybky malé, po případě, aby likvidovaly kapří plod vzniklý z předčasného tření“.

Soustava těchto jedenácti rybníků založená za Tunklů v Bludově existovala zhruba 350 let,

zanikla až mezi roky 1830–1842, pravděpodobně proto, že bylo třeba zaměstnat stále se zvyšující počet obyvatel obce v zemědělství. Rybníky byly postupně vypouštěny, hráze rozorány a původní lesknoucí se hladiny všech bludovských rybníků si dnes můžeme již jen představovat.

V roce 2016 však došlo díky iniciativě majitele dotčeného pozemku a ve spolupráci se zástupci obce Bludova k odkrytí pozůstatků kamenného náhonu, který ještě pamatuje slávu zdejšího vodního díla. Pozemek, na kterém k objevu došlo (parc. č. 2959/146, k. ú. Bludov), se nachází na samém okraji dnešní zástavby obce, na jeho jihozápadním konci, v zahradách daleko za posledním domem po pravé straně silnice na Postřelmov. V současné době je tento pozemek využíván jako pastvina pro koně a jiná hospodářská zvířata a vede k němu pouze nezpevněná polní cesta sloužící především jako komunikační spojka pro přesuny zemědělské techniky. A zřejmě právě všímavost majitele pozemku zapříčinila

Kamenná konstrukce kanálu v průběhu dokumentace, pohled od východu. Foto: archiv NZ Vlastivědné muzeum v Šumperku.

možnost odhalení kamenné konstrukce existující již před několika staletími. Vzhledem k velmi mělkému uložení kamenů, které jsou součástí konstrukce kanálu, hrozilo zranění nohou koní a majitel se rozhodl tento prostor mechanicky vyčistit. Díky znalosti historie své obce správně odhadl, že by se ale mohlo jednat o nějakou historickou stavební konstrukci a po dohodě se zástupci obce oslovili k předstihovému průzkumu nejprve archeology z Vlastivědného muzea v Šumperku.

Po vykácení náletových dřevin a posekání vysoké trávy došlo na konci července a v průběhu srpna k postupnému odkrývání jednotlivých vrstev zeminy a travnatých drnů. Odhalena byla kamenná konstrukce v celkové délce 6,5 m. Jedná se o napouštěcí koryto rybníka Bezděka využívající vody většího rybníka Špalku. Kanál procházel dnes již odstraněnou hrází rybníka Špalku a množství odváděné vody bylo regulováno stavidlem, které je zakresleno na mapě z roku 1741 (ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Vs Bludov, inv. č. 1a). Konstrukce je tvořená z nasucho kladených lomových kamenů místního původu, stejné kameny původně zakrývaly i odtokový žlab, dno bylo pravděpodobně také z plochých kamenů totožného původu. Předpokládaná původní hloubka kanálu činí 50 až 80 cm. Většina kanálu je v současnosti zasypána kameny ze zborceného překrytí celého žlabu,

k jejich vybrání prozatím nedošlo a celá situace byla zdokumentována tzv. in situ.

Stěny výpustku jsou zachovalé v původním stavu – pouze mezi třetím a čtvrtým metrem odkryté konstrukce mírně porušené a kameny roztažené do okolní zatravněné plochy. K porušení došlo snad při udržovacích pracích na slepém korytě umělého vodního toku odbočujícího z Bludovského potoka. Na jihovýchodní straně je vnitřní šířka kanálu cca 55 cm a tento konec je porušený korytem umělého vodního toku a také kořeny vzrostlé vrby. Na severozápadním konci má šířku přibližně 40 cm a zde se konstrukce zcela ztrácí bez viditelných známek zániku. Dle výpovědi místních a také historickým záznamům však v minulosti došlo k mechanickému rozorání a zničení původních hrází rybníků, při kterém zřejmě došlo i ke stržení části tohoto výpustku.

Obec Bludov se rozhodla v místech tohoto nálezu postupně vybudovat turistické zastavení na nově značené poznávací trase s informační tabulí věnující se historii všech bludovských rybníků a také připomínající rybníční podnikání na katastru obce. V současné době se zde již nachází nová dřevěná lávka s molem tyčícím se nad samotnou konstrukci kanálu, ta však prozatím zůstává zakrytá pod dřevěným bedněním a čeká na své odhalení do přívětivějších časů.

Barbora Tomešová (*1990 Šumperk), absolventka oboru Archeologie na Univerzitě Hradec Králové. Od roku 2015 je archeoložkou a kurátorkou sbírkových a mobiliárních fondů Vlastivědného muzea v Šumperku.

» barbora.tomesova@muzeum-sumperk.cz

Srpen, 2013, fotografie z cyklu *Čerění*. Zdroj: archiv Pavla Rozsívala.

O vodnících, nymfách i pastýři Gillovi

Voda v jesenických pověstech

MATĚJ MATELA

Voda představuje jeden z určujících atributů Jeseníků, a to zdaleka nejen v rovině biologické nebo geologické. S vodstvem je úzce svázána rovněž historie tohoto kraje. Byly to zlatonosné bystřiny, jež sem ve středověku přivábily první kolonizátory. Díky dravým tokům se posléze po celá staletí dostávalo síly železným hamrům, hutím, pilám či mlýnům, s příchodem průmyslové revoluce i textilním továrnám a dalším zařízením. Nebyt značného množství pramenů a potůčků, chudí chalupníci by na svých kamenitých políčkách jen stěží něco vypěstovali. Obyvatelé horských osad by však stejně tak mohli vyprávět o tom, jakou škodu dokáží napáchat sesuvy podmáčených svahů či bleskové povodně, dřevaři zase o svých nebohých družích, kteří tragicky podcenili proradnost rašeliníšť. Zásadní role vody pro hospodářskou i sociální sféru Jeseníků, vědomí jejích kladů i záporů, úcta i strach, to vše se přirozeně promítlo také do lidové slovesnosti regionu – vedle nejrůznějších písní, pořekadel a zvyků se vztah původních obyvatel k tomuto nepostradatelnému živlu barvitě zobrazuje i v pověstech, bájích a legendách. Vydejme se tedy na tajuplnou pouť k jesenickým vodám a podívejme se na ně pohledem mytologie.

Naši dávní předci vodě odnepaměti přisuzovali vysoce duchovní, lze říci až božskou, podstatu a pro drtivou většinu starověkých náboženství tak životodárná kapalina představovala naprosto dominantní element. Vodám prokazovaly úctu také indoíránské kmeny, tedy předkové pozdějších indoevropských národů, zejména pak Keltové. Ani po pozvolném zániku keltské civilizace však mytičtí vládci vodních ploch zanedbávání nezůstali, neboť se jim v prostoru střední Evropy zakrátko dostalo pozornosti ze strany slovanských a germánských kmenů, v jejichž mytologickém pantheonu zaujímal vodní bohové výsadní místo. Kromě zbožné lásky ale voda v pohanech přirozeně vyvolávala také respekt a strach. Pod hladinou tak v obrazotvornosti pověřivých lidí přebývali rovněž zákeřní duchové a zlí démoni, které nebylo radno pokoušet. Křesťanská věrouka pozvolna mocné vodní bohy ze zřidel a toků vypudila, avšak na lstivé přízraky vyčkávací pod hladinou již nestačila. Příběhy o nebezpečných vodních démonech proto přetrvaly a přenesly se až do moderního folkloru a kultury. Nejinak tomu bylo i v nejvyšších moravských horách.

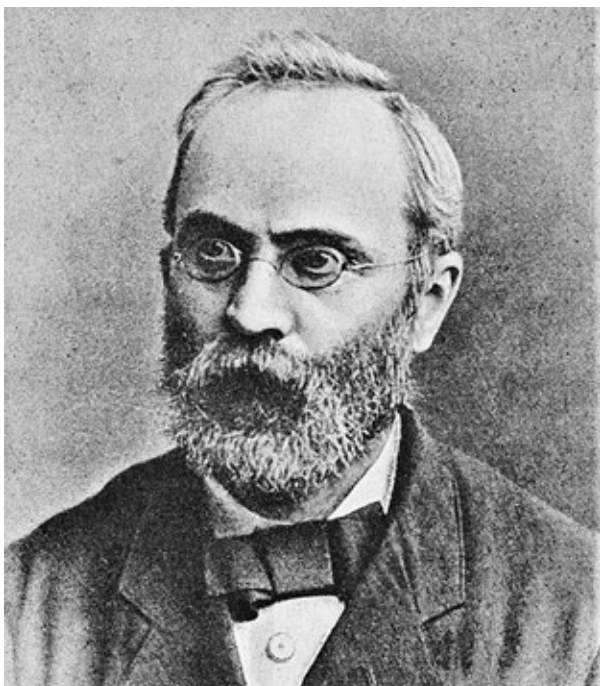
Zřejmě nejnámější nadpřirozenou postavou, kterou si v oblastech střední a východní Evropy

s vodním živlem spojujeme, je vodník. Zatímco postupem času získal hashrman v moderní kultuře reputaci v podstatě milého chlapíka, který rád vymění topení lidí za pěkně napěchovanou fajfku, původní ráz této postavy má k tomu, abychom ji označili jako kladnou či sympatickou, poměrně dost daleko. Vodní netvor patřil jednoznačně k nejnebezpečnějším nadpřirozeným tvorům, jakého si naši předkové uměli představit. Ne náhodou se v mytologii germánských oblastí původně nazýval *nix*, *neck* či *nickert* – původ výrazů někteří odborníci spatřují v latinském *necare*, tedy zabít, usmrtit.

Přestože tuto postavu v německých pověstech nalezneme, většina folkloristů se kloní k názoru, že vodník není v německém jazykovém prostředí původní a přišel sem právě od Slovanů. Důkaz pro toto tvrzení podalo rozsáhlé etnografické bádání probíhající od druhé poloviny 20. století, podle kterého se motiv vodního ducha u Němců vyskytuje nejvíce v těch oblastech, kde obyvatelé žili v blízkosti slovanského světa. Výtečným příkladem tohoto fenoménu budiž právě území českého pohraničí neboli Sudet. Vodníka tak v předválečných pověstech Jesenicka najdeme (v jeho existenci zde mimochodem lidé věřili ještě na sklonku 19. věku),

Snímek Vřesové studánky z poloviny 30. let minulého století. Zdroj: soukromá sbírka L. Abta.

Jeden z prvních sběratelů pověstí z Jesenicka Anton Peter. Zdroj: SLÁMA, F. – PETER, A.: *Österreichisch Schlesien*. Prag 1887, s. 497.

nicméně při bližším pohledu vytane jedna zajímavá skutečnost – výskyt této postavy je doložen výhradně v nížinných, maximálně pahorkatinných oblastech, tj. na Javornicku, Vidnavsku, Osoblažsku, Krnovsku, v Nížkém Jeseníku a na Šumpersku. Absenci vodního démona v pověstech horalů lze vysvětlit dvěma ryze prozaickými důvody.

1) Zmíněné níže položené regiony díky své poloze na trasách frekventovaných obchodních cest a přítomnosti větších sídel mnohem snáze podléhaly slovesným vlivům zvenčí, takže na rozdíl od horských osad v daleko masivnější míře přijímaly motivy a pověsti svých slovanských sousedů, projíždějících kupců, vojáků, cestovatelů apod.

2) Vodní démon je úzce spjat převážně s vodami stojatými, tj. jezery, rybníky, maximálně většími a hlubšími řekami, kde se mu dostává náležitého životního prostoru. V mělkých a divokých bystřinách jesenických hor by se mu proto přebývalo velice těžce, čehož si byli horalé dobře vědomi.

Jesenický wassermann se od toho obecně známého v podstatě nijak neodlišuje – místní němečtí posluchači většinou přejali již ucelenou charakteristiku této postavy bez toho, aniž by ji více přizpůsobili podmínkám svého regionu. Také zde tedy vodník vystupuje jako postarší bytost v zeleném oděvu s červenými doplňky (nejčastěji se jedná o klobouk), ze šosu mu kape voda. Anton Peter (1831–1898), jeden z prvních, a tedy i nejvýznamnějších sběratelů pověstí tohoto regionu, připisuje slezskému vodníkovi (konkrétně tomu osoblažskému a albrechtickému) výšku zhruba dvanáctiletého dítěte. Vodníci bydlí na dně rybníků v překrásných palácích obklopených zahradami, kde na stromech rostou zlaté plody. Ani v pověstech jesenických podhůří a nížin ale není povaha vodníka zcela jasně definovaná a stejně jako v českém prostředí osciluje mezi sympatickým zeleným mužíkem a přízrakem ohrožujícím lidské životy. Tuto nejednoznačnost dobře reflektuje i další z velkých jmen místní folkloristiky, učitel Josef Ullrich (1866–1939), ve svém díle *Volksagen aus dem Gesenke* (Odry 1934), které literární historik Otto František Babler prozíravě nazval „základní prací pro všechna budoucí bádání v oboru pověstí severní Moravy a Slezska“ (*Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. Olomouc 1935, č. 177–178, s. 87.). Ullrich místního vodníka zprvu popisuje jako „nejvíce nevyzpytatelného a nejnebezpečnějšího ducha pražícího po lidských duších“ (s. 18), o několik desítek stran dále nicméně

uvádí, že vlastně není k lidem „vždy nepřátelský, ba naopak“ (s. 82). Jednou tak jesenický hastrman chytá děti do sítí, jindy lidem naopak pomáhá a umí se odvděčit. Ve Vidnavě si vyprávěli báchorku o porodní bábě, která se na vodníkou naléhání odebrala k jeho ženě, aby jí pomohla přivést na svět malého vodníčka. Když vše dopadlo dobře, vodní duch bábu poprosil, aby místnost ještě poklidila. Jako odměnu jí dal smetí, které si žena vložila do zástěry. Po cestě ale tento nezvyklý honorář vysypala na zem. Jaké však bylo její překvapení, když ráno na zástěře našla několik zrníček zlata. Rychle se vrátila na místo, kde se předtím smetí zbavila, zlato však již nenašla.

Vypravme se nyní do hor. Tam, kde se zelené ticho snoubí se šuměním divokých bystřin, situovali původní obyvatelé vodní víly, lépe řečeno nymfy. V německých oblastech se nazývají rovněž *Nixe*, *Undine* či *Wasserjungfrau*, jesenický učitel a aktivní turista Adolf Kettner (1849–1932) pak uvádí zřejmě nejvýstižnější podobu *Quellennymphen*, kdy ono *Quelle*, tj. zdroj, v podstatě zahrnuje veškeré tekoucí horské vodní toky. Zřejmě nejproslulejší z jesenických sběratelů a autorů pověstí Josef Lowag (1849–1911; více o něm viz KROK 4/2016, s. 8–12) pak svou vodní démonku nazývá velice příznačným výrazem *Fee*, jehož původ se odvozuje od latinského *Fatum*, tedy osud. Setkání s těmito svůdnými bytostmi se totiž pro člověka může skutečně stát osudným – svým libým zpěvem a až nadpozemskou krásou k sobě lákají (obvykle mladé) muže, kteří podlehnou-li kouzlu těchto přízraků, jsou navždy ztraceni. Tuto zákeřnou povahu však lesním vílám našich končin zřejmě přisoudilo až křesťanství, neboť existují doklady o tom, že u pohanů vodní nymfa symbolizovala plodnost a lidé si k nim často chodili pro radu. Prapůvod nymf

Sošku jezerního pastýře zhotovenou řezbářem Bernardem Kutzerem, jež byla roku 1938 darována Adolfu Hitlerovi, nakreslil Karl Ritter von Siegl. Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka.

Vyobrazení zrádné vodní nymfy, jež se zrovna chystá nešťastníka polapit do své moci, nakreslil roku 1912 anglický ilustrátor Robert Anning Bell. Zdroj: *Grimm's Household Tales*, 1912, s. 277.

germánského světa tak pravděpodobně nemůžeme hledat v bájných sirénách a starořeckých najádách, které proradně lákaly námořníky na skaliska, ale ve zcela jiné mytologické postavě, kterou současný svět zasažený vlnou fantasy literatury velice dobře zná – v elfech. S nimi nymfy horských potoků sdílejí mnohé, od moudrosti přes jistou melancholichnost a plachost až po onu tolik zmiňovanou, slovy

nevyjádřitelnou krásu (staré anglické adjektivum *ielfsциene* či *aelfsciene* znamená doslova elfsky nádherná, tedy okouzlující na těle i na duchu).

Zřejmě nejvíce vypovídající příklad víly jesenických hor – byť zřetelně zasaženou zmíněnou křesťanskou dezinterpretací – najdeme právě u Lowaga, konkrétně v jeho *Pradědových pověstech* (Štítý 2013). Víla Angela, jež přebývá v dravých peřejích horního toku Bílé Opavy, má vlnité zlaté vlasy, uhrančivé modré oči a její smyslné tělo halí pouze lehounký stříbrný šat. Není proto divu, že jakmile ji rytíř Jan z Rechberga spatřil, okamžitě se zřekl své milé Agnes a zatoužil s vilou zůstat navěky. Jeho přání mu vodní démonka splnila, nevyšlovitelně tím však ublížil své snoubence, která ztrátu milého nepřezila. Lowagův tragický příběh výborně reflektuje doslova děsivou přitažlivost, jakou lidé vodním nymfám přičítali. Není náhodou, že ve většině světových kultur dominují vodnímu božstvu bytosti ženského pohlaví – tato kapalina nejen dává život, ale svými vlnivými pohyby zároveň evokuje potěšení a smyslnost v sexuálním slova smyslu, jež však může být často zničující. V postavě nymf, rusalek a víl tak kromě varování před dravou vodou spatřujeme zcela zřetelný přesah do roviny morální. Lidé, nejčastěji mládenci, byli příběhy o nymfách varováni, aby nepropadali jejich kouzlu, jsou-li zadáni. Podobný etický apel je však charakteristický také pro postavu vodníka, který naopak představuje nebezpečí zejména pro něžné pohlaví. Symbol vody tak, prostřednictvím vodníka a nymfy, do značné míry sloužil i jako vhodně zvolený způsob, jak poukázat na jev, který byl pro naše předky v mnoha ohledech daleko závažnější než neuposlechnutí varování před hrozbou číhající pod hladinou – na nevěru, přebujelou sexualitu a citovou nestálost.

Z Jeseníků a přilehlých oblastí je známo několik pověstí o zázračných studánkách. Tyto příběhy vychází z prastarého uctívání kultu zřidel, které se křesťanským duchovním ani přes usilovnou snahu nepodařilo vykořenit. Nakonec církev, podobně jako u mnoha dalších pozůstatků polyteistických náboženství, modifikovala tento zvyk tak, aby křesťanské věrouce vyhovoval či alespoň neodporoval. Studánky tak začali kněží světit, zasvěcovat je Panně Marii nebo alespoň vznikl příběh, který blahodárné účinky dané vodní plochy přisoudil nikoliv přírodním silám či bůžkům, ale Boží moci.

Patrně nejznámější pověstí Jeseníků o zázračné vodě je příběh Vřesové studánky (něm. Heidebrünnel), před válkou jednoho z nejvýznamnějších poutních míst regionu. Pověst pojednává o žerotínském lesníkovi Niewallově žijícím na počátku 14. století, který na západním svahu Červené

hory skolil jelena. Když ale voda z pramene začala stékat do rány, zvíře vyskočilo a k lovcovu překvapení odcválalo přes hřeben hory. Později byl Niewall přemístěn do Brandýsa v Čechách, kde záhy onemocněl leprou. Jedné noci se mu zdál sen, v němž se mu zjevilo, že pokud se chce s rodinou vyléčit, měl by se umýt ve vodě studánky, z níž mu kdysi uprchl ulovený jelen. Niewallově se tedy odebrali do sudetských hor a na daném místě se všichni uzdravili.

Pomiňme zřetelnou fabulační rovinu pověsti (není možné, aby v těchto vysokohorských oblastech vznikl ve středověku jakýkoliv objekt) a zaměřme se na jeden velice zajímavý motiv. Všimli jste si, jak často se v legendách o objevu léčivých zřidel objevuje zástupce spárkaté zvěře? Přestože není vyloučeno, že v dějinách lidstva k takovému způsobu odhalení pramene došlo, nadměrný

Tajuplné Velké mechové jezírko a okolí se staly dějištěm řady pozoruhodných příběhů. Foto: autor článku.

Voda ve všech svých skupenstvích a podobách je jedním ze symbolů Jeseníků, a nemohla tedy neproniknout do místních pověstí. Na snímku horní tok Bílé Opavy. Foto: autor článku.

výskyt jelena či srny v příbězích tohoto typu svědčí o tom, že máme co dočinění s migrujícím motivem, který si pro jeho mytický ráz vypůjčilo mnoho míst (mezi jinými se např. jedná o lázně v Karlových Varech, v Bludově a zraněné zvíře léčící si končetinu v zurčivém prameni samozřejmě nesmí chybět ani v otřepaném příběhu o mladém Vincenzi Priessnitzovi). Kořeny mýtu o jelenovi pijícím z vodního zdroje sahají až do starověku. Kromě toho, že toto zvíře symbolizovalo moudrost, sílu, ale i mužskou sexualitu a maskulinitu, bylo zároveň považováno za bojovníka s hady. Tento motiv přejali i křesťanští teologové, kteří jej začali interpretovat jako alegorii boje dobra se zlem. A stejně tak si křesťané přisvojili výjev, který po litém boji často následoval – jelen se odebere vyléčit si rány k vodě. Motiv jelena napájějícího se u pramene byl přetvořen na obraz očištění se od zlého, tedy křtu a celkově zbožnosti, a zaujal pevné místo v základech křesťanské věrouky. Přestože tedy přítomnost vysoké zvěře u objevení některých jesenických zřídél není ničím výjimečným, jistou satisfakcí nám může být, že se jedná o motiv vskutku prastarý, díky němuž jsou místní pověsti spojeny pomyslnou mytologickou linií s nejstaršími příběhy samotné lidské civilizace.

V bohatém fondu původních pověstí Jeseníků však najdeme i báje, jejichž analogickou obdobu bychom v jiných oblastech hledali poměrně dlouho. Vpravdě originálním prvkem jesenické mytologie jsou příběhy spojené s rejvízskými rašeliništi, nejvíce pak s postavou, která tudy po nocích coby prokletý přízrak bloudí.

Podle známé pověsti stávalo na místě dnešního Velkého mechového jezírka bohaté město Hunohrad. Pýcha a zloba jeho obyvatel však jednoho

dne přerostla míru a nebesa toto doupě neřesti zaplavila. O tom, jaká událost se stala katalyzátorem této katastrofy, existuje hned několik zaznamenaných verzí. Jejich spojujícím článkem je příchod misionáře či misionářů do města a následné odmítnutí jimi hláсанé víry ze strany hunohradských hříšníků. Zatímco u Petera jsou zbožní muži zesměšněni a vyhnáni z města, které následně proklejí, dle známější podoby je misionář zlynčován a jeho mrtvé tělo posléze pohozeno za brány města.

Mytická představa o zkáze celého města za hříchy obyvatel je motivem skutečně prastarým. Zatímco drtivé většině z nás se zřejmě ihned vybaví biblický příběh o Sodomě a Gomoře, němečtí doboví vlastivědci si všímali spíše podobnosti s legendou o bájném městě Vineta, jež mělo ležet při ústí Odry do Baltského moře a svou velikostí patřit mezi největší sídla Evropy. Ve 12. století ale již neexistovalo. Přestože nejpravděpodobnějším důvodem zániku „slovanské Atlantidy“ bylo poboření dánským vojskem, dle ústní tradice město zmizelo Božím zásahem proto, že jeho obyvatelé soustavně odmítali přijmout křesťanství. Příběh o Vinetě mohl mít na rejvízskou pověst skutečně vliv. Jesenicko bylo od středověku úzce propojeno s baltským přímořím, odkud sem daný motiv mohl připutovat spolu s obchodníky již v nejstarších dobách. O pevné souvztažnosti jesenické lidové tradice k přímoří ostatně svědčí i známá pověst o bednářově paličce, v níž se hovoří o podzemním propojení rejvízského jezírka s Baltským mořem.

Za kořeny pověsti o zániku Hunohradu však nemusíme až na sever Polska – nacházejí se totiž přímo na Rejvízu samotném. Západně od dnešní osady ležela ve středověku nevelká ves zvaná

Hodorph, v řeči místních Hundorf (výraz nemá etymologicky s Huny nic společného, Hodorph je staroněmeckou variantou slovního spojení das Höhe Dorf, tj. Vysoká Ves, jejíž variace Hundorf vznikla díky specifickému jazykovému systému původního německého nářečí). Osada zanikla zřejmě již v období česko-uherských válek a je nade vše pochybnost, že právě ona se stala zárodkem pozdější legendy. Název Hundorf totiž z Rejvízu nevymizel a časem získal poměrně neurčitý a zřejmě mnohem širší dosah (dost možná šlo o pojmenování celé oblasti západně od Mechových jezírek). Legenda pouze, plně v duchu lidové poetizace a hyperbolizace, změnila název bájněho místa na Hunstadt – potopení města působí přece jen mytičtěji, než kdyby zanikla „pouze“ osada o pár obyvatelích. V pověsti o Hunohradu nám tak dodnes zůstala zakonzervována událost stará více jak půl tisíciletí...

Ve většině verzí legendy o Hunohradu však za onou pomyslnou poslední kapkou stojí obecní pastýř, kterému až Lowag přisoudil jméno Gill. Právě jeho měl při pohledu na chléb nenamazaný máslem popadnout záchvat zuřivosti, při němž svou holí Boží dar zuřivě proklál, v jiné verzi pak dokonce začal tlouci zmučené tělo misionáře. Jeho hunohradští sousedé našli smrt pod temnou hladinou, on je však odsouzen navěky bloudit po rašelinistích...

Prokletého jezerního pastýře (něm. Seehirt), jenž je poprvé literárně zaznamenán u bratří Grimmů roku 1819, autoři pověstí nejčastěji popisují jako hrbatého muže malého vzrůstu (někdy i jako chlapce) s bičem v ruce a pasteveckou mošnou na chléb. Jeho typickým atributem je pak zlověstné zvolání, jímž o sobě dává vědět. Podoba výkřiku se rovněž lehce liší v závislosti na autorovi, nejčastěji však křičí „*ho ho ho*“. Nanejvýš zajímavý rys pak Gillovi

přisuzuje Lowag, podle kterého má pastýř červené vlasy a vousy. Tato charakteristika rozhodně nebyla zvolena náhodně – zrzavým lidem byla již od starověku připisována útočnost, absence morálky a celkově zlá povaha (tento hloupý stereotyp se přenesl i do moderní kultury). Zařazení Gilla do kategorie výlučně negativních nadpřirozených postav však není zdaleka tak jednoduché.

Ačkoliv v řadě pověstí s sebou Gill jednoznačně nese motiv neštěstí a smrti, najdeme rovněž několik bájí, v nichž naopak lidem pomáhá – u Lowaga jde např. za kmotra právě narozenému dítěti chudého chalupníka z Horního Údolí, v bájí zaznamenané Peterem se jej zase nebojí koně (kdysi se věřilo, že koně dokáží rozpoznat dobro a zlo). A právě v této nejednoznačnosti postavy jezerního pastýře tkví jeho děsivost. Zatímco člověk dobrého srdce a s čistými úmysly nemá strach setkat se např. s duchem hor Pradědem, byt k vládci hor chová značný respekt, s Gillem netouží přijít do styku ani ten největší světec, a to právě proto, že pastýřovo chování nelze nikdy předvídat – jednou pomůže, podruhé uškodí. Čtenář ze své vlastní zkušenosti jistě potvrdí, že je mnohem „jednodušší“ interakce s permanentním agresorem než jednání s nevyzpytatelným a emočně labilním jedincem. Gillův typický, obvykle vysoko posazený pokřik a děsivý smích jej zároveň profilují jako polovičního blázna. Skvělým příkladem pastýřovy dvojdomé povahy je pozoruhodná báseň publikovaná v prosinci roku 1923 v *Brüner Tagespost*, jež sugestivně líčí hororový příběh rejvízského chalupníka Jakoba. Tomu se za zimní noci zjeví Gill. Přízrak domkáře přiměje, aby se vydal do tmy hledat svoji ztracenou ženu a dítě. Zatímco matce s dítětem Gill ukáže správnou cestu domů, otec

v rašelinistích najde smrt („*Hodiny stále ještě odbíjely sice, / však Jakob domů nevrátil se více...*“). Proč Gill dva členy rodiny zachrání a živitele nechá utnout, přestože jej sám několikrát pobízel k pomoci bližním, to si čtenář již musí interpretovat sám.

Předobraz této prazvláštní postavy lze hledat v legendárním vydědenci Ahasverovi, kterého Kristus za jeho posměšky odsoudil k nesmrtelnosti a věčnému putování. Legenda o Ahasverovi vznikla ve středověku, víra v reálnou existenci této postavy však v evropském prostředí začala silněji rezonovat až v raném novověku, a to především v německy mluvících oblastech. Odtud se dostal i do českých zemí, tedy rovněž na Jesenicko. Zprávy o „výskytu“ Ahasvera byly zaznamenány na Sovinecku, v Krnově či v Karlovci u Bruntálu. Jestliže tedy místní horalé legendu prokazatelně znali, mohl se Ahasver stát předobrazem rejvízského pastýře? Pro tuto teorii svědčí hned několik faktorů. Rejvíz začal být osidlován v 18. století, kdy se legenda o Ahasverovi šířila společností skutečně ve velkém. Zdejší noví obyvatelé tak mohli tento motiv snadno implikovat na zmíněnou pověst o zániku Hunohradu, o níž jim zřejmě vyprávěli starousedlíci.

Zároveň zaujme až zarážející podobnost mezi popisy obou postav. Vedle prakticky totožné charakteristiky zevnějšku (oba jsou otrhaní a hubení

lidé s dlouhým řídkým vousem a propadlýma očima vzbuzujícími strach) nacházíme styčné body především v líčení jejich truchlivého údělu. Motiv věčného nenacházení cíle a smyslu, absence vydechnutí a fatalistická nemožnost nalézt z této situace východisko, to vše se vyznačuje snad až nepřiměřenou krutostí, s jakou Hospodin s oběma vyvrženci nakládá – v bájích a pověstech se hrdinům přece obvykle naskýtá nějaká, alespoň minimální, šance na vysvobození. Trest, jaký stihl Ahasvera i Gilla, připisovali lidé jen skutečně těm nejopovrženějších činům, což je v případě Gilla podílení se na vraždě misionářů/misionáře a hanebné znesvěcení Božího daru.

Pokud se místní obyvatelé při formování Gilla skutečně inspirovali Ahasverem a pokud se o něm nevyprávělo ještě před osidlováním Rejvízu, znamenalo by to, že stáří jednoznačně nejoriginálnější postavy jesenických pověstí je jen o něco málo delší než dvě staletí. Tato domněnka etnografickou pozoruhodnost postavy jezerního pastýře ještě zvyšuje a vybízí k dalšímu bádání v této oblasti.

Text vychází ze studie *Voda v původních německých pověstech Jeseníků a podhůří* publikované ve sborníku *XX. svatováclavské setkání v Jeseníku*, Jeseník 2020, s. 44–54.

Matěj Matela (*1992) se soustředí na střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva Jeseníků, zejména vysokohorských oblastí. Zabývá se výraznými regionálními osobnostmi, dějinami lesnictví či původní lidovou slovesností. Působí jako odborný pracovník ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» matejmatela@seznam.cz

Před sto lety se údolím Desné prohnala ničivá povodeň

MICHAELA KOLLEROVÁ

Prvního června uplyne sto let od doby, kdy údolí řeky Desné postihla katastrofální povodeň, která si vyžádala několik lidských životů a obrovské materiální škody. Velká voda způsobila nejvíce škod v obcích Kouty nad Desnou (něm. Winkelsdorf) a Vizmberk (něm. Wiesenberg, od roku 1948 Loučná nad Desnou), ale i v dalších lokalitách podél toku zmíněné řeky. Hlavní příčinou byly přívalové lijáky, které zasáhly vrcholové partie Jeseníků a způsobily vznik obrovských půdních sesuvů ze svahů pod Vřesovou studánkou.

Již ve druhé polovině 19. století pustošily tuto oblast opakované záplavy jako následek vydatných dešťů a objevily se lokality prvních sesuvů. Údolím Desné se povodně prohnaly zejména v letech 1880, 1889, 1897 a 1903. Na vzniku těchto jevů měla svůj podíl nejen příroda, ale také činnost člověka. Podloží v místech zmíněných sesuvů pod Vřesovou studánkou tvoří totiž převážně krystalické břidlice, které jsou málo odolné vůči zvětřování. Hlavním činitelem v tomto procesu je voda ve všech svých skupenstvích a v těchto nadmořských výškách běžné značné rozdíly mezi denními a nočními teplotami. Oblast Hrubého Jeseníku je obecně považována za klimatickou bariéru, která

podporuje vznik bouřek. Nejvíce se to projevuje na území kolem vrcholů Šeráku, Keprníku, Vozky a také Červené hory, které tak postihují prudké lijáky, jejichž intenzita roste s nadmořskou výškou. Nadměrné srážky spadlé v relativně krátkém časovém úseku na už tak dost podmáčenou půdu (např. po tání sněhu, předchozích lijácích atd.) mívaly za následek mohutné sesuvy zemních vrstev. Svou roli hrál také značný sklon svahů. Do těchto procesů zasáhl svou činností i člověk. Intenzivní těžba dřeva v průběhu 19. století, jež byla vyvolána zejména rozmachem sklářského a železářského průmyslu, zlikvidovala dosavadní převážně smíšené lesy až po téměř hřebenové partie. Odlesněné plochy pak udržoval holé pasoucí se dobytek. Těžba se podepisovala i na stavu horských vodních toků. Doprava vytěženého dřeva do nižších poloh plavením totiž erozní procesy ještě urychlovala. Při opětovném zalesňování na konci 19. století se vysazovaly téměř výhradně smrky, čímž vznikly velké plochy kryté jednodruhovým a stejnověkým porostem. Smrky sice rostou poměrně rychle, ovšem jejich kořenový systém nedosahuje příliš hluboko do půdních vrstev, a nedokáže tudíž účinně odvádět přebytečnou vodu z povrchu. Nezajistí ani

stabilitu půdy na prudkých svazích. Při souběhu těchto nepříznivých vlivů pak stačilo jen velmi málo, aby se za vydatných lijáků sesunuly do údolí obrovské masy zemních vrstev, které byly tolik důležité pro růst vegetace. Kombinace přírodních vlivů a lidského působení si tak začala vybírat svou daň. Opakující se povodně vyvolaly nejen potřebu změn v lesním i vodním hospodaření, ale zároveň také vedly k projektování regulace vodních toků a dalších terénních úprav. Plány byly vypracovávány již před rokem 1918. V této otázce se velkou měrou angažoval také šumperský podnikatel a politik Ing. Gustav Oberleithner (1883–1945), s jehož jménem je spojována idea vybudování přehrady na toku řeky Divoké Desné (dnes Tiché Desné). Realizaci protipovodňových projektů bránila nejdříve liknavost úřadů tehdejší monarchie a nakonec je úplně zhatilo vypuknutí první světové války. K jejich vzkříšení došlo pak v souvislosti s povodní v roce 1921.

V odpoledních hodinách prvního červnového dne zmíněného roku zasáhly vrcholy Jeseníků velké přívalové deště, které napáchaly škody na území mezi Hanušovicemi a Brannou. V podvečer se přihnala bouřka doprovázená ohromnou průtrží mračen. Během zhruba dvou hodin spadlo na poměrně malém prostoru mezi Keprníkem a Šerákem až 180 mm srážek. V povodí Hučivé Desné se uvádí množství čtyř milionů metrů krychlových vody. Přívaly způsobily vzestup hladiny Hučivé Desné i dalších vodních toků v této oblasti. Zapříčinily také vznik půdních sesuvů z příkrých svahů pod Vřesovou studánkou. Dobové materiály uváděly jejich plošný rozsah zhruba o 30–40 ha, délku okolo 700 m a šířku od 50 do 200 m. Celkem se uvolnilo sedm sesuvů, které s sebou strhávaly

vše, co jim stálo v cestě, včetně vzrostlých stromů i velkých balvanů. Jeden z nich o šířce téměř 30 m poškodil část verandy turistické chaty u Vřesové studánky. Sesuvy se také podepsaly na stavu zdejšího poutního kostelíka, který musel být o několik let později nahrazen novou stavbou (po roce 1946 bohužel zaniklou, stejný osud potkal s odstupem času i chatu). Sesutý materiál se nahromadil v údolí Hučivé Desné, kde vytvořil obrovskou hráz. Dravý proud vody ji však dokázal překonat a voda

Pohled na část svahových sesuvů pod Vřesovou studánkou. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

se s obrovským hukotem prohnala údolím a v něm ležícími obcemi. Byla už tma, když valící se proud vody, doprovázený rachotem unášených balvanů, padajících stromů a bortících se staveb, vyburcoval už většinou spící obyvatele. Proto také mnozí zachránili jen své holé životy a téměř veškerý majetek museli nechat napospas řádicímu živlu. Dobové zprávy uváděly, že hladina řeky tehdy vystoupila o 3 až 4 m nad běžný stav. Zhruba hodinu před půlnocí již začala voda ustupovat, úplný rozsah zkázy se ukázal až se svítáním. Všude, kudy se povodeň prohnala, leželo naplavené bahno, kamení, dřevo, trosky staveb, zbytky plotů, telegrafních sloupů a další materiál. Běsnící řeka si také místy našla nové koryto. Bohužel při záchranných pracích zemřeli dva muži, teprve sedmnáctiletý Josef Langer a šestatřicetiletý Raimund Korger. Rodina Gabrielova z Rejhotic přišla o šestiletou dceru Hedviku, která utonula v rozbourané vodě při útěku z ohroženého domu. Všechny tři oběti byly pohřbeny 5. června na rejhotickém hřbitově.

Mezi nejhůře postižené obce patřily Kouty nad Desnou a k nim náležející osada Annín (něm. Annaberg), dále Vízemberk, Rejhovice či Filipov. Mnoho zdejších domů bylo v různé míře poškozeno nebo zcela strženo, z většiny parcel zmizely dřevěné kůlny a chlévy. Spousta domácí zvěře se utopila, z polí a zahrad byla odplavena zemina i s úrodou. Lidé přišli nejen o vybavení domácností, ale také svých živností, čímž byla značně ohrožena jejich existence. V Anníně zničila voda převážně obydlí chudých domkářů a lesních dělníků, kteří tak během okamžiku přišli téměř o vše. V dobových zprávách najdeme zmínky o ženách sedících venku a zoufale zírajících na zničené domovy. Nádraží v Koutech bylo zcela zaneseno

bahnem, ve kterém zůstaly uvězněny až do úrovně nástupních plošin dva rezervní vagony. Železniční trať byla na mnoha místech podemletá. Poškozeny byly také silnice, průjezdná nebyla po jistou dobu ani okresní cesta směrem na Červenohorské sedlo. Rozbourená Desná s sebou odnesla téměř všechny mosty a lávky. V dravém proudu zmizel dokonce i nový železný most přes Hučivou Desnou. Naproti němu stála (a dodnes stojí) budova někdejšího Nagelova hostince, jehož interiér byl zanesen bahnem až do úrovně prvního patra.

Místní průmyslové podniky utrpěly taktéž značné škody. V Rejhoticích voda poškodila areál bělidla Gustava Ullricha, kde zaplavila pozemky a zničila zařízení podniku, strhla s sebou také most a část břehů. Škody byly sčítány v areálu zdejšího podniku Sobotínsko-štěpánovských železáren, kde voda zlikvidovala snad úplně veškeré zařízení, jež se zde nacházelo. Výroba musela být zastavena, zaplaveny byly provozní i obytné objekty. Podmáčené zařízení začalo rezivět. Elektrárna ve Vízemberku se potýkala se zničenými náhony a turbínami, poškozený byl i provoz zdejší přádelny. Povodeň napáchala rovněž obrovské škody na movitém i nemovitém majetku knížecí rodiny Liechtensteinů. Zničila obě pily v Koutech nad Desnou a třetí v Anníně. Nejvíce ale bezesporu utrpělo jejich lesní hospodářství. Po katastrofě se knížecí pozemky ocitly téměř bez porostu, již vytěžené dříví bylo odplaveno, zničeny byly také mnohé lesní cesty, mostky a lávky. Pohroma se nevyhnula ani majetkům podnikatelské rodiny Kleinů.

Voda však pustošila i další obce. Ve Velkých Losínách (něm. Groß Ullersdorf) řádila nejen rozvodněná Desná, ale i místní Losinka. Voda s sebou vzala z polí úrodu, způsobila potíže v dopravě a škody

sčítali i v podniku na výrobu lněného a damaškového zboží ve vlastnictví rodiny Schmiedtů. V nedalekém Maršíkově zmizel v rozbouřených vodách nově zbudovaný železobetonový most. V Rapotíně (něm. Reitendorf) vyplavila povodeň především obytné domy a zahrady v blízkosti řeky Desné, dále byly poškozeny cesty a některé mosty. Místním sklárnám zničila voda zařízení jezu. S následky katastrofy se musely vypořádat i Petrovice (něm. Petersdorf an der Tess, dnes Petrov nad Desnou) a Vikýřovice (něm. Weikersdorf), které uváděly škody zejména na cestách, mostech a březích řeky, zaplaveny byly rovněž některé domy. Ovšem tyto lokality už byly povodní zasaženy o mnoho méně.

Velká voda se dostala až k Šumperku a Dolním Studénkám. Zde se ale rozlila převážně na polích a loukách, na které naplavila hromady dřeva, a větších škod již nenapáchala. Jak bylo zmíněno výše, téhož dne zasáhly přívalové deště také okolí Hanušovic a Branné. Papírna v Jindřichově se ještě zcela nezpamatovala z požáru celulózky v roce 1919, když do provozu vtrhla velká voda. Zatopené zařízení a odplavený vytěžený materiál hlásil provoz grafitového dolu nedaleko Branné, který byl ve vlastnictví rodiny Buhlů ze Starého Města. Svě si první červnovou noc zažili i lidé na slezské straně. Rozvodněná řeka Bělá pustošila obce Domašov, Adolfovice, Bukovice, dále město Frývaldov (dnes

Rozbouřené vody s sebou strhly také železný most u Nagelova hostince v Koutech nad Desnou, dočasně jej nahradila provizorní lávka.
Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Jeseník), Českou Ves a povodňová vlna dosáhla až do Písečné a Mikulovic. Rovněž zde napáchaly roz-
bouřené vody mnohé škody, bohužel s sebou vzaly
i sedm lidských životů.

Po opadnutí vody bylo zcela jisté, že škody
budou obrovské a lidé se bez pomoci neobejdou.
Pro zvládnutí náročného úklidu naplaveného
materiálu bylo povoláno vojsko. Jednotce ženistů
z Kroměříže se v poměrně krátké době podařilo
provizorně opravit cesty a mosty tak, aby se mohlo
obnovit dopravní spojení. Dalším velkým úkolem
bylo zajištění materiální pomoci lidem, kdy zejm-
na u těch nejméně majetných byla ohrožena jejich
samotná existence. Pro poškozené domácnosti

bylo nutné obstarat náhradní vybavení, domácí
textil, oblečení, potraviny, zničené dílny vybavit
potřebným náradím. Poničená stavení měla být
opravena, na místě stržených domů postaveny
nové. Pomoc postiženým byla poskytována různý-
mi formami. Jednak to byly finanční či materiální
příspěvky dobrovolníků, jednak peněžitá podpora
ze strany orgánů státní správy nebo samosprávy.
K sepsání a posouzení rozsahu škod byla jmenová-
na zvláštní komise, která své šetření v nejpostiže-
nějších lokalitách provedla v polovině června. Dle
míry ohrožení sociální situace poškozených na-
vrhla vyšší státního příspěvku i podpory ze strany
pomocného výboru. Tím byl Pomocný výbor pro

Vážně poškozené stavení v Koutech nad Desnou. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

škody způsobené povodní v údolí Desné se sídlem v Loučné (Hilfsausschuss für die Hochwasserschäden im Thesstal in Wiesenberg), který vznikl záhy po katastrofické události. V jeho čele stáli starosta obce Kouty nad Desnou Josef Krätschmer, dále starosta Vízemberku Ferdinand Stanzel a zemský soudní rada a předseda okresního soudu ve Vízemberku Viktorin Truschka. Výbor přerozděloval shromážděné finanční i materiální příspěvky. Ve spolupráci s obcemi organizoval sběr hmotných darů na pomoc postiženým. Finanční prostředky byly získávány například také z prodeje pohlednic, na nichž byly zachyceny následky povodní. Lidé ovšem mohli přispět touto cestou na obnovu údolí Desné pouze tehdy, pokud si koupili pohlednici s razítkem výboru na rubu. Soubor pohlednic uchovává ve svých sbírkách i Vlastivědné muzeum v Šumperku, autorem fotografií byl šumperský fotograf Alfred Schneider (1870–1923).

Pomoc pro pohromou stížená oblast se snažili získat zejména na vládní úrovni i političtí reprezentanti regionu, z nichž mnozí místo osobně navštívili. Mezi nimi nemohl chybět ani v té době již senátor Ing. Gustav Oberleithner, který se na místo vypravil spolu s dalšími zástupci města Šumperka. Státní subvence měla pokrýt náklady

zejména na opravy dopravních cest, veřejného majetku a zprovoznění poškozených průmyslových podniků. Zároveň nesl stát, resp. ministerstvo zemědělství největší finanční podíl na realizaci projektů, jejichž cílem bylo do budoucna podobným katastrofám zabránit. K dílu přispěl rovněž Moravský zemský výbor a obce, na jejichž katastrofch tyto práce probíhaly. Mezi nejdůležitější úkoly patřila technická a biologická asanace sesuvů na svazích pod Vřesovou studánkou, úprava koryt bystřin a dále regulace vodních toků v nižších polohách. Práce byly soustavně prováděny od 20. let 20. století až do vypuknutí druhé světové války. Další práce na svazích pod Vřesovou studánkou nebo v korytech vodních toků pokračovaly ještě po roce 1945. Zásahy provedené v meziválečném období sehrály alespoň zčásti svou ochrannou roli při povodních v roce 1997, ačkoli dravému vodnímu živlu nemohly všechny bez následků vzdorovat.

Článek vznikl přepracováním širšího textu s názvem *Povodeň v údolí Desné roku 1921*, který byl uveřejněn ve sborníku z XX. svatováclavského setkání v Jeseníku: voda v Jeseníkách a na Jesenicu (Jeseník 2020).

Michaela Kollerová je absolventka Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, obor historie, v současné době působí ve Vlastivědném muzeu v Šumperku, zajímá se o regionální dějiny zejména v období 19.–20. století.

» michaela.kollerova@muzeum-sumperk.cz.

Koupaliště v Písečné na Jesenicku – pohádka, která brzy skončila

PAVEL MACHÁČEK

Jesenicko nikdy neoplývalo dostatkem vhodných ploch ke koupání. Léčivé účinky vody se sice zásluhou Vincenze Priessnitzze dostaly do povědomí odborné i laické veřejnosti, plavat v kraji pod Pradědem však uměl jen málokdo. V horských a podhorských oblastech, kde potoky měly dostatečný průtok vody nezbytný k pohonu katrů, hamrů a mlýnů, se nádrže k zadržování vody téměř nebudovaly a na rovinatém Javornicku a Vidnavsku byly nepřilíš početné středověké rybníky s rozmachem zemědělské výroby v průběhu 19. století postupně vysoušeny a rekultivovány.

Na počátku 20. století, kdy tělovýchovné aktivity dostaly zelenou a doporučení k výuce plavání se objevilo i v dokumentech ministerstva školství, tak nebyla situace k naplnění požadavku plavecké gramotnosti vůbec příznivá. Teprve po vzniku Československa vznikla v jesenickém regionu veřejná koupaliště (Jeseník, Zlaté Hory, Žulová, Vidnava, Javorník a Rejvíz), Tento pozitivní trend bohužel narušila druhá světová válka a následující události spojené s odsunem původního německého obyvatelstva a dosídlením Jesenicka.

Výstavba koupališť ve venkovských obcích se tak do volebních programů pětiletých plánů vrátila

až v 50. letech minulého století. Trendu jejich výstavby nahrávalo jak poválečné nadšení, tak také ještě poměrně nízká mobilita obyvatelstva, stejně jako technická nedostupnost vybudování si vlastního koupání.

Navíc představa bazénu na vlastní zahradě byla v očích budovatelů nových časů kapitalistickým přežitkem, který sloužil jen ke zdůraznění přepychu zbohatlíků. Požitek z osvěžení měl být dostupný veškerému lidu. Ovšem podobně jako u řady jiných věcí v reálném socialismu šlo především o velké sliby. Státní moloch si totiž nedokázal poradit ani s tím málem, co zdědil, a řada původních koupališť na Jesenicku se propadala do dezolátního stavu.

Velké plány tak zpravidla neopustily šuplíky stranických sekretariátů a k výstavbě koupaliště došlo reálně jen v Černé Vodě. To však neznamenalo, že by lidé netoužili po letních radovánkách. Přestože se u obcí kolem Jeseníku počítalo s tím, že jejich obyvatelé budou využívat moderní a velké koupaliště v okresním městě (vzniklo v roce 1932), v 60. letech se v Písečné zrodil ambiciózní projekt, který v mnohém předběhl dobu. Bohužel však neměl dlouhého trvání.

V osadě Studený Zejf, která byla součástí obce Písečná, vznikla v polovině 19. století na levém břehu řeky Bělé celulózka. Továrna za necelé století své existence prošla několika přestavbami a dávala práci mnoha lidem v okolí. Protože úzkou plošinu, na které stála, zabíraly výrobní provozy a správní budovy, chodili zaměstnanci na obědy přes most do jídelny postavené na druhém břehu. Velký sál jídelny sloužil zároveň k pořádání schůzí. Nejspíše

právě zde se zrodil nápad postavit za jídelnou koupaliště a k jeho vytápění využívat odpadní teplo z celulózky.

V roce 1964 bylo prostranství v sousedství jídelny upraveno na malý parčík s tanečním parketem a následujícího roku bylo v akci Z za finančního a pracovního přispění továrny vybudováno na louce za jídelnou koupaliště. „Jeho rozměry jsou 25 × 18 m, oddělení pro děti měří 8 × 4 m. Jest zde

Koupaliště v Písečné v polovině 60. let 20. století. Zdroj: obec Písečná.

Vedle koupaliště bylo i brouzdaliště pro malé děti. Zdroj: obec Písečná.

Stav koupaliště v roce 22011. Foto: P. Macháček.

skluzavka, sprchy a skok do vody. Voda jest přiváděna z rybníka bývalého mlýna ve Studeném Zejfu a jest ohřívána přebytečnou parou z celulózky. Proto jest teplé a možno se zde koupati i za chladnějšího počasí. Koupaliště jest využíváno dětmi, mládeží i dospělými nejen z Písečné, ale i okolních vesnic, a za pěkné a slunné neděle není tu k hnutí. Celé desítky aut, motorek a kol parkují na parkovišti zřízeném na místě bývalé zemědělské usedlosti. Jest to zařízení pro obyvatelstvo velmi prospěšné a potřebné. Přispívá ke zdraví obyvatel, umožňuje znalost plavání i pěstovat určité vodní sporty a hry. K dokonalému vybavení chybějí však šatny a občerstvení, které se plánují. A tak díky osazenstvu celulózky a jeho řediteli panu Stanislavu Krňávkovi bylo vybudováno dílo, jakým se může pochlubit malokterá obec na Jesenicku. Otevřeno bylo 24. července 1965," popsal historický okamžik kronikář obce Písečná v zápise za rok 1965.

Vzhledem ke klimatickým podmínkám Jesenicka šlo opravdu o něco mimořádného. Žádný krytý bazén se tehdy v regionu nenacházel a v přírodních vodních plochách byla voda poměrně chladná. Podle vzpomínek pamětníků byla voda na koupališti ve Studeném Zejfu v horkých letních dnech dokonce tak teplá, že už ani neosvěžovala.

Následujícího roku převzal koupaliště do správy místní národní výbor v Písečné. K výstavbě oplocení sice došlo, ale problematika sociálního zařízení a občerstvení byla prozatím nouzově řešena v rámci objektu jídelny, kde byly otevřeny toalety a kantýna. Provoz na koupališti započal už 15. května a k jeho využití přispívaly i volné soboty, které byly postupně zaváděny od poloviny tohoto roku. Také v roce 1967 trávili děti i dospělí během léta volné chvíle na koupališti. To už ale

zasvěcení tušili, že se nad další existencí koupaliště s vyhřívanou vodou stahují mračna.

Sulfitový provoz výroby celulózy totiž znamenal nejen obrovské znečištění řeky, ale zároveň i komplikace ve vztazích s Polskem, na jehož území Bělá po pár kilometrech vstupovala. Centrální orgány proto v souladu s mezistátní dohodou se sousedním státem připravovaly uzavření zastaralé celulóžky.

K naplnění těchto záměrů v roce 1968 skutečně došlo a uvolněné prostory získal státní podnik Brandýské strojírný a slévárny, který do Písečné přesunul výrobu traktorových přívěsů ze svého pobočného závodu v Senici na Hané. Pro provoz koupaliště však bylo podstatné, že se zrušením celulóžky skončilo i zásobování přebytečnou párou nezbytnou k ohřevu vody. Jednání s ředitelem nového závodu byla bezvýsledná, navíc zařízení přecházelo na vytápění plynem.

Provoz na koupališti byl proto v roce 1968 minimální. Voda v něm totiž byla jako led. Ukázalo se, že pojmenování Studený Zejf nevzniklo náhodou. Úzké údolí mezi kopci, otevřené jen k severu, totiž moc slunečních paprsků na vodní hladinu nepouštělo, a ta se nedokázala prohřát ani na snesitelnou teplotu. Koupaliště sice zůstalo v provozu i v dalších letech, ale využívaly ho už spíše jen místní děti nebo sloužilo ke krátkému osvěžení za zvláště

horkých letních dní. Plavat se v něm, pokud člověk nebyl zrovna otužilec, moc nedalo. Přestože ještě na počátku 70. let došlo k pokusu o vykácení lesíka na západním svahu nad koupalištěm, aby na něj déle svítilo slunce, a do plánů zastupitelstva obce se také opět dostala výstavba sociálních zařízení a šaten, k žádnému posunu nedošlo a koupaliště postupně zaniklo.

V sousední České Vsi totiž v rámci akce Z vyrostl krytý bazén, který nabízel koupání za každého počasí. V Písečné byla navíc v roce 1981 ukončena těžba písku v pískovně. Vytěžený prostor zaplavila spodní voda a obyvatelé obce na dvě desetiletí získali krásné přírodní koupání s průzračnou a díky poloze na jižním svahu i příjemně teplou vodou. Po privatizaci celého areálu na počátku 21. století přestal být prostor zatopené pískovny volně přístupný. Zpočátku byl vstup jen zpoplatněn, dnes však slouží pouze klientům ubytovaným v luxusní Rezidenci u jezera.

Z koupaliště ve Studeném Zejfu zbyly jen ruiny a fotografie upomínající na místo, které se jako první na Jesenicku (kromě nevelkého lázeňského bazénku v sanatoriu Priessnitz) mohlo pyšnit vyhřívanou vodou. Jeho existence v dějinách Písečné připomínala kometu, jejíž sláva zazářila stejně rychle, jako vyhasla.

Pavel Macháček (*1962) se dlouhodobě zabývá historií Jesenicka, především obdobím 20. století. Je autorem řady publikací (nejnověji vydal dva díly knižní série Zmizelé Jesenicko). V současné době pracuje jako odborný pracovník ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» mach.hacek@seznam.cz

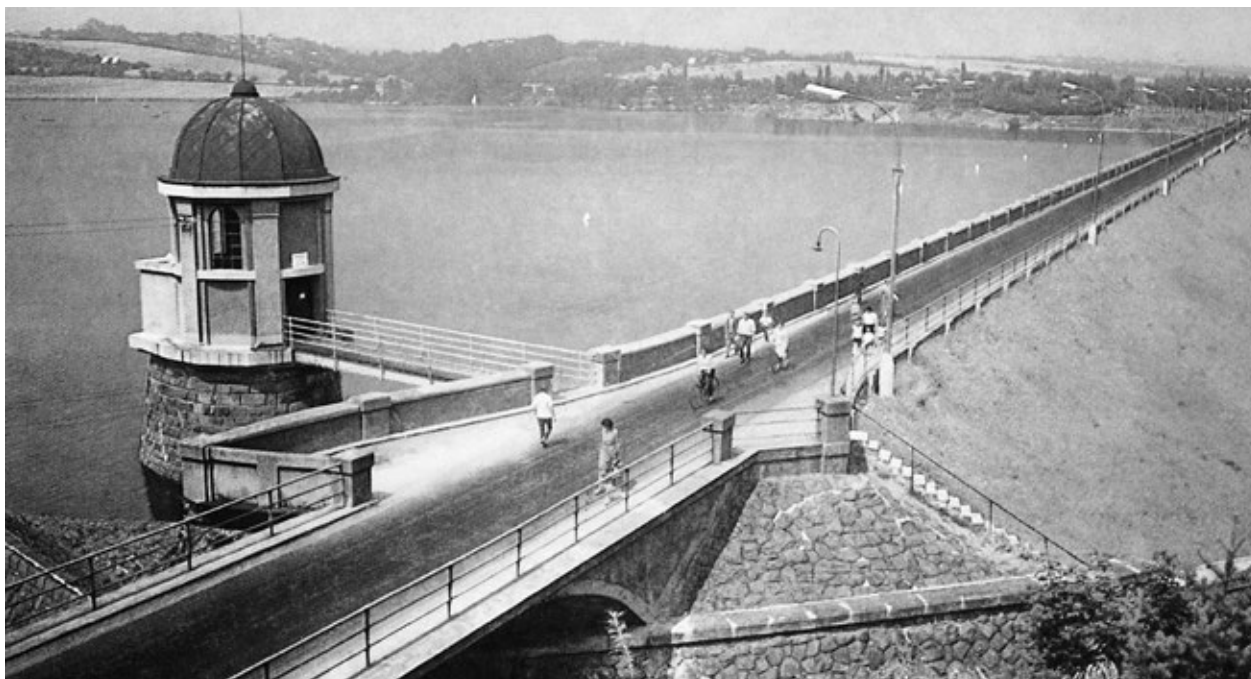
Vodní dílo Plumlov

PAVEL MAREK

Na stavbu umělých přehrad prý přišli už staří Řekové v době bronzové 1600–1000 př. Kr. Tedy nic nového pod sluncem. K nám se ovšem tato vymoženost, pokud nebudeme uvažovat o rybnících, dostala až někdy na přelomu 19. a 20. století. Když císař František Josef I. v r. 1901 podepsal tzv. vodocenný zákon, dostala vodní díla nejvyšší požehnání. Tehdy se začaly stavět přehrady na Chrudimce, Doubravici a Labi. Nádrže měly eliminovat problémy související s velkou vodou a záplavami, bylo třeba zásobovat jako houby po dešti vznikající průmyslové závody, snad poprvé se objevil jako naléhavý problém nedostatek pitné vody, a tak se stavěla vodní díla menšího objemu. A když končila 90. léta 19. století a doba se překulila do 20. věku, po ochraně majetku a regulaci vodních toků, po zavlažování pozemků v letních měsících, po elektrině, rybolovu, rekreaci a sportu, ale také po napojení měst na projektovaný kanál Dunaj–Odra–Labe, zatoužili také Moravané. Nejprve ti na jihu země. V Oleksovicích na Znojemsku na říčce Skaličce si v r. 1894 postavili čtyřmetrovou 330 m dlouhou hráz a jejich velký rybník je dodnes rájem vodních lyžařů a také nevíтанých sinic. Druhá nejstarší přehrada

na Moravě vznikla v l. 1907–1912 na Bystřičce poblíž Valašského Meziříčí. V tomto případě si inspirátoři stavby počínali pragmatičtěji, i když nakonec ve svém důsledku vybudovali také jen místo pro rekreaci: zpočátku se asi chtěli dostat za laciný peníz po vodě do Vídně, a tak plánovali přehradu pro napájení výše zmíněného průplavního kanálu. Brzy je však ničivé povodně přesvědčily o tom, že je nutno myslet i na bezpečnost. Dnes je „valašské moře“ jedinečné architektonicko-urbanistické dílo, kulturní památkou a rádi se v něm vykoukáme. Když zaleze sluníčko, máme na výběr – buď se vydáme do Vsetínských vrchů za turistikou, nebo jsme za hodinku v Luhačovicích. Na úpatí chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty, v katastru Pozlovic, si můžeme koupit lázeňské oplatky, ale, když se počasí umoudří, vlézt také do vlnek třetí nejstarší moravské vodní nádrže – Luhačovické přehrady vybudované v l. 1912–1930.

Plumlovská přehrada očima historika
Nechybělo však mnoho a virtuální soutěž přehrad o bronzový stupínek mohli klidně vyhrát Prostějováci. Když se totiž v roce 1908 sjeli do Brna poslanci Moravského zemského sněmu, dostali

„Kultovní“ pohled na přehradní hráz s věží. Foto: Miloš Sukup.

za úkol posoudit ne jeden, ale hned dva projekty budoucích přehradních nádrží. Spravedlivě podpořili oba záměry najednou. Souhlasili jak se stavbou vodního díla na řece Štávnici v katastru Pozlovic, tak se záměrem vybudovat Plumlovskou přehradu na řece Hloučele mezi obcemi Stichovice a Mostkovice, odkud je to do Prostějova jen coby kamenem dohodil. Oba projekty měly společnou startovní čáru, vycházely ze stejné autorské dílny Zemského stavebního úřadu v Brně, měly některé společné technické rysy, dokonce i stavební práce byly v obou lokalitách zahájeny ve stejnou dobu v létě 1912 (podle Ondřeje Přikryla začaly stavební práce v areálu díla nad Stichovicemi dokonce už v dubnu), avšak nakonec šampaňské na oslavu

kolaudace otevřeli v roce 1930 nejprve v Luhačovicích, zatímco v Prostějově si bez velkého nadšení mohli přituknout, nebo spíše s úlevou oddechnout, až o šest let později, v r. 1936.

Nevíme sice přesně, v které hlavě se myšlenka postavit přehradu v údolí pod monumentálním sídlem Lichtenštejnů narodila, ale impulz k realizaci Plumlovské vodní nádrže vyšel z Prostějova; proto píšeme o oslavách v tomto městě. Nešlo o náhodu. Na počátku 20. století byl „hanácký Jeruzalém“ třetím nejlidnatějším městem Moravy a poté, co jeho správu převzalo české zastupitelstvo (1892), se začal modernizovat. Jak rostl počet obyvatel (tehdy 31 462) a rozvíjel se oděvní, strojírenský a potravinářský průmysl, bylo nutno město komunikačně

Kdysi na pláži... Foto: Miloš Sukup.

propojit s bližším i vzdálenějším okolím, stavět nové domy, elektrifikovat a plynofikovat, postavit vodovod a vybudovat kanalizaci, rozvinout zdravotní a sociální péči o lidi atd. Ambiciózní městské elity si dokonce pohrávaly s myšlenkou přeměny Prostějova v moderní velkoměsto.

Brzy se však ukázalo, že jejich vize narážely na různé překážky subjektivního i objektivního rázu. Jednou z nich byl nesporně problém s relativním nedostatkem vody, pitné i té užitkové. Zatímco zásobování obyvatelstva pitnou vodou se dvacet let trvajícím úsilím obecního výboru podařilo celkem úspěšně vyřešit, problém nedostatku užitkové vody, který byl nejbolestnější zejména

ve vztahu k řešení otázky kanalizace města, se změnil doslova v černou mūru trápící Prostějov bezmála půlstoletí. Na jedné straně krajina v povodí Okluky, Hloučele a Valové, včetně samotného města, jímž protékalo jedno rameno Hloučele označované za mlýnskou strouhu, opakovaně trpěla záplavami vody stékající z Dražanské vrchoviny, na druhé straně po jejím opadnutí si všichni zainteresované naříkali na její nedostatek. Tyto výkyvy v množství vody negativně ovlivňovaly funkčnost odpadního systému města založeného na mlýnské struze, která buď přetékala nebo zahnívala (jen 15% domů mělo standardní odpadní jímky) a z níž se šířil nejen zápach, ale byla zdrojem nákazy

a nemocí obyvatelstva; ne náhodou Prostějov nacházíme na sedmém místě v kategorii větších měst v Rakousku z hlediska mortality. Řešení problému nabízela regulace toků řek a postavení přehradní nádrže, která bude vypouštět vodu do Hloučele, a tím i do mlýnské strouhy, podle aktuální potřeby.

Zdá se, že několik let váhající a hloubající Hanáky „rozkéval“ k akci až jeden jejich mladý krajan. Ing. Jan Chlup, otaslavický rodák a tehdy konstruktor při stolici vodního stavitelství České vysoké školy technické v Brně, v r. 1906 při prostějovské přednášce plédoval jak pro stavbu přehrady na Hloučele, tak pro vybudování spojovacího kanálu na projekt průplavu Labe–Odra–Dunaj natolik přesvědčivě, že pro realizaci projektu získal nejen některé místní politiky, ale také veřejnost. Dne 12. srpna 1908 pak vystoupil na schůzi obecního výboru Prostějova vlivný radní MUDr. Ondřej Přikryl a žádal prosadit projekt regulace Hloučele a Valové, spojený se stavbou přehrady u Plumlova a kanalizací města, do moravského vodocestného programu. Jako poslanec zemského sněmu návrh přednesl na jeho podzimním zasedání. Určitě tehdy neměl tušení, že odstartoval akci trvající celých 28 let (1908–1936).

Když si celé toto období časově rozfázujeme, tak po schválení záměru zemským sněmem (19. října 1908) následovala přípravná fáze (1909–1910) zahrnující prověření předpokladů pro reálnost stavby a jejího financování, potom (1909–1911) vznikal projekt, probíhala technická příprava stavby a vodoprávní řízení a vše vyvrcholilo přijetím zákona o stavbě přehrady, který podepsal císař 30. června 1912. Vlastní stavbu vodního díla můžeme sledovat ve třech etapách:

1) Léta 1912–1916: práce probíhaly plynule, pomalu, ale jistě, s předpokladem dokončení do r. 1917.

2) Léta 1916–1922: nastala stavební přetržka v důsledku války, ale zejména ze strachu, který se šířil v důsledku katastrofy na přehradě na Bílé Desné v severních Čechách; zde došlo k protržení hráze.

3) Léta 1922–1932: obnova a dokončení stavebních prací.

4) Léta 1932–1936: od postupného napouštění přehrady do kolaudace díla. Vlastní stavba přehrady se tedy protáhla na 24 let...

Plumlovská přehrada očima technika

Z čistě technického hlediska můžeme Plumlovskou vodní nádrž označit za zdařilé dílo, neboť jako údolní přehrada je organicky začleněno do přirozeného přírodního rámce. Vznikla na místě dvou původních propojených a hrází oddělených rybníků v majetku města Prostějova – Zlechovského a Stichovického, do nichž přitékala voda z nedalekého Podhradského rybníku u Plumlova řekou Hloučelou. Vytvoření díla o objemu asi 5 milionů m³ na zátopové ploše 74 ha umožnilo postavení 17 m vysoké hráze, kterou nechali projektanti zbudovat na místě té původní Stichovického rybníka; zvedli ji o 12 m. Sypaná hráz o délce 430 m v koruně a 370 m v patě má podobu lichoběžníku. U dna je široká 58 m a v koruně 5 m. Kubatura násypu činila asi 174 000 m³, přičemž potřebný materiál byl těžen v bezprostředním okolí stavby. Rozbor technologického postupu ukazuje, jak velký důraz stavitelé položili na bezpečnost vodního díla. Nádrž je vodotěsná a založená na usazeninách třetihorního moře. Základy hráze chrání betonová zeď zapuštěná 10–12 m hluboko na skálu v nepropustných jílových vrstvách. Hlinitopísčité a jílovitý materiál, těžený rypadlem u Zlechova a ručně kopaným šterkopískem u Stichovic, se navážel vozíky na kolejích

na plochu o rozloze 420 × 45 m. Směs se pomalu rozprostírala po vrstvách o síle kolem 30 cm a následně stlačila na 56 % objemu o síle asi 15 cm válci o váze 25–30 q taženými traktorem o hmotnosti 40 q. Stavební materiál musel být suchý a neumrzlý, proto mohla stavba hráze probíhat pouze za příznivého počasí. Za jeden den se při ideální situaci podařilo násep na celém prostoru zvednout o 2 cm. Např. v r. 1924 bylo takových dnů jen 36. Stranu hráze přicházející do styku s vodou zajišťovala kamenná dlažba vsazená do betonu. Byla tvořená kvádry o šířce 0,4 m a opírala se o zmíněnou betonovou zeď chránící základy. Je koncipovaná jako schodiště v podobě 1,7 m vysokých a 1 m širokých schodů. Druhou stranu hráze zpevnili u paty dlažbou na kamenném násypu a zatravnili.

Obdobně důmyslný je systém regulace vody v přehradě, tedy přítok i odtok vody. Její vypouštění řeší zařízení umístěné v 6 m vysoké věži tak, aby její objemová kapacita byla naplněna maximálně na 50 %. Bezpečnost přehrady navíc každodenně sledoval hlídač, jemuž postavili v areálu díla domek.

Plumlovská přehrada očima pamětníka

Dokončení stavby v polovině 30. let 20. století zahájilo druhou historii přehrady. Iničiátoři díla byli s výsledkem svého úsilí spokojeni asi tak napůl. Byli sice rádi, že se kolaudace vůbec dožili

a v Prostějově mohli konečně zahájit kanalizační práce, na druhé straně za projektem Labe–Odra–Dunaj se zavřela voda a očekávání, že přehrada bude plnit funkci retenční nádrže, se příliš nenaplnila. Hloučela se rozlévala i po vzniku přehrady. Jiné emoce však nové vodní dílo vyvolalo v široké veřejnosti. Už na konci 30. let se přehrada stala nejoblíbenějším výletním místem Prostějovanů. Dobový tisk nás informuje o sobotních a nedělních „nájezdech“ cyklistů, dovidáme se o zavedení pravidelné autobusové linky z Prostějova do Plumlova, čteme o prvních plánech na přeměnu celého přilehlého Dražanska v rekreační zónu Prostějova. Zejména v období mezi koncem světové války a rokem 1948 nezůstaly tyto vize jen krásným snem. Vývoj se však ubíral jiným směrem. V letech budování socialismu měla přehrada umožnit regeneraci sil především „pracujícím“, nicméně je pravdou, že se stala vyhledávaným rekreačním, odpočinkovým a sportovním střediskem pro široké okolí, stavěly se chaty, kempy, školící a vodácká sportovní střediska. Vše pochopitelně bez větších investic, ze dne na den, bez vize a velkorysosti. Otevření hranic země na počátku 90. let 20. století, znásobené důsledky hříchů minulosti, nedostatečné péče, tuto etapu uzavřelo. Charakteristika té současné už přesahuje prostor vymezený pro naše rozjímání. Snad tedy zase někdy jindy.

Pavel Marek (*1949) je emeritním profesorem českých dějin na FF UP v Olomouci. Věnuje se moderním politickým a kulturním dějinám.

» pavel.marek@upol.cz

Převoznictví přes řeku Moravu u Lobodic

PETR JIRÁK

Obec Lobodice je poměrně bohatá na vodstvo, jejím katastrem protékají řeky Morava, Blata (ústí zde do Moravy), Valová a též Mlýnský náhon. Následující text je věnován převoznictví na řece Moravě u Lobodic. Přívoz/převoz zde začal být provozován někdy v polovině 19. století.

Nájemní smlouva z roku 1934

Archiválie Státního okresního archivu (SOKA) Přerov obsahují řadu údajů o přívozu, zejména z let 1934–1960. Nájemní smlouva z roku 1934 uvádí, že obec pronajímala převoz jen na rok (za pouhých 20 korun). Ve všední dny se platilo za převoz tam a zpět 20 haléřů za osobu, v neděli a o svátcích za totéž 50 haléřů za osobu, při výletech dle dohody s pořadatelí (nejvýše 40 haléřů za osobu). Ceny byly uvedeny na tabulce u přívozu a platily pro domácí i přespolní obyvatelstvo. Podílníci lesa platili paušálně podle zvláštní úmluvy, dle níž převozník nebyl oprávněn vybírat poplatek od osob zaměstnaných v singulárním lese.

Nájemce přívozu nebyl zaměstnanec obce, nýbrž samostatný podnikatel. V případě, kdyby se dopouštěl porušení smlouvy, mohl být na základě usnesení obecního zastupitelstva ihned zbaven nájmu.

Výletní místo u boudy (rozměry 3,4 × 3 × 2 m) mu nepatřilo, proto z něho nebyl oprávněn požadovat od pořadatelů výletu žádné poplatky.

Vodoprávní schválení převozu v roce 1937

Na 13. červenec 1937 stanovil Zemský úřad v Brně místní jednání týkající se vodoprávního schválení převozu osob lodí přes řeku Moravu. Podle výsledku jednání vydal výměr, v němž je uveden i popis přívozu. Podle tvrzení obce trval od „nepaměti“, určitě však od doby před rokem 1870, kdy vstoupil v platnost moravský zemský vodní zákon.

Převoz se prováděl v katastrálním území Lobodic a jen několik kilometrů za ústím řeky Bečvy. Řeka Morava byla v místě přívozu (říční km 90,575) široká 56 metrů. V následujících desetiletích se místo převozu nezměnilo. Převoz byl provozován dřevěným člunem (délka 6,1 m, hloubka u příďe 25 cm, na zádi 46 cm, šířka u příďe 102 cm, uprostřed 173 cm a na zádi 150 cm), jenž byl vyztužen třemi dřevěnými rámy. Příď a záď byly uzavřeny příční stěnou.

Zemský úřad povolil používání přívozu v případě dodržení 20 podmínek. Uvedme si pro zajímavost

několik nejdůležitějších. Dovolené zatížení člunu nesmělo překročit 14 převážených osob (každá osoba s břemenem čítala nejméně za dvě osoby), nepočítaje převozníka a jeho pomocníka (celkem 16 osob). Zákonný ponor, vyznačený spodní hranou ponorných latí, nesměl být za žádných okolností překročen. Přestavba loďky, nebo postavení nové, podléhaly schválení vodoprávního úřadu. V noční době musel být člun umístěn na levém břehu. Dozorem na dodržení plavebního řádu byla pověřena obecní rada Lobodic a četnická stanice Tovačov.

Obsluhou převozu musela být pověřena osoba oprávněná k tomu podle příslušných zákonů, strážlivá, spolehlivá, zdatná a znalá plavání i záchrany tonoucích. V roce 1937 byli převozníky bratři Jaroslav a Josef Déduchové, synové bývalého převozníka.

Povolení k používání přívozu platilo na pět let, přesněji do konce roku 1942. Hasiči při požáru, četnictvo, zřízenci finanční stráže a říčního dozoru ve službě měli být převáženi bezplatně. Dále muse-la obec Lobodice z hlediska regulace řeky Moravy vyhovět osmi podmínkám, např. z provozování převozu nesměla vzniknout žádná břemena či škody pro regulační a udržovací fond řeky Moravy, za příchod k převozu směly být používány jen k tomu účelu zřízené schodky.

Nájemní smlouva z roku 1942

V prosinci 1938 napsal Jaroslav Déduch obecnímu zastupitelstvu, že používaná loď byla v chatrném stavu a při vyšším stavu vody nezpůsobila k převážení. V případě opětovného nájmu převozu si byl

Přívozy přes řeku Moravu u Lobodic. Foto: Jarmila Sojáková.

jistý nutností pořídit novou loď vlastním nákladem ve výši okolo 1500 korun, což byl značný obnos. Žádal tedy o pronájem převozu místo jednoho roku na nejméně šest let.

V dubnu 1942 s ním byla podepsána nájemní smlouva s platností do konce roku 1946. Poplatky za převoz se tehdy zvýšily na 50 haléřů za osobu ve všední dny a na 1 korunu o nedělích a svátcích, při výletech záleželo na dohodě s pořadatelem. Podle nařízení Zemského úřadu v Brně směl převoz osob vykonávat jen nájemce přívozu, který nesměl ustanovovat žádného zástupce. Při vyšším stavu vody nesměl být převoz konán, s výjimkou úředních orgánů.

Vodoprávní schválení převozu v roce 1945

Navzdory tomu, že povolení k provozování převozu vypršelo na konci roku 1942, uskutečnil se další schvalovací proces až začátkem roku 1945. Napříč korytem bylo nataženo ocelové lano, řádně připevněné na železných pilotech. Člun byl k vedoucímu lanu připoután krátkým spojovacím lanem s kladkou. Posun po vedoucím laně byl možný buď pomocí kladky, nebo si převozník pomáhal ručkováním. Při sníženém stavu vody převozník používal vesla, nebo ráhna. Za normálního stavu stačil proud vody. Pro přistání člunu na levém břehu byly upraveny schůdky ve svahu, na pravém břehu se přistávalo u paty rampy, jež byla zřízena při regulování řeky (1907–1910).

Člun, uvedený v dokumentu z roku 1937, byl vyměněn za podobný s přibližně stejnými rozměry. Stanoviště člunu bylo přes den u levého břehu, kde byla i bouda, v níž pobýval převozník. V noci byl člun zakotven na pravém břehu (změna oproti předchozímu stavu), poněvadž převozník bydlel

v Lobodících. Převoz stále obstarávaly stejné osoby.

Zástupce lesního úřadu v Tovačově neměl nic proti povolení k používání přívozu, naopak jeho zachování považoval za důležité pro lesní správu. Součástí výměru Okresního úřadu v Přerově z 2. února 1945 byly podobné podmínky jako v roce 1937. Povolení k používání převozu platilo do konce roku 1949.

Události let 1945–1950

Převozní loď byla zničena během válečných událostí v květnu 1945, proto si obec nechala postavit novou loď. Její používání k převozu bylo schváleno v březnu 1946. Od července 1947 byl převozníkem Vilém Dršťák (ročník 1898), policejní inspektor ve výslužbě.

Krajský národní výbor (KNV) v Olomouci prodloužil v červenci 1950 vodoprávní povolení k provozování veřejného osobního převozu v Lobodících do konce roku 1954. Popis převozu i podmínky jeho provozu jsou velmi podobné těm z předchozích let. Vlastní zařízení přívozu (loď, vedoucí lano) bylo majetkem převozníka. Dozor nad dodržováním plavebního řádu měla stanice Sboru národní bezpečnosti v Tovačově. Schválen byl rovněž přepravní řád pro převoz. Dovolené zatížení plavidla bylo 12 q (nejvýše 15 převážených osob), dobytek nesměl být přepravován vůbec. Za přepravu jedné osoby jedním směrem se platila 1 koruna, v neděli 1,50 korun. Plavidlo muselo být opatřeno dvěma vesly, jedním bidlem dlouhým 6 metrů, jedním hákem a výlevkou na vodu.

Neshody obce s lesní správou

Na začátku ledna 1951 poslaly Československé státní lesy, ředitelství lesního závodu Tovačov,

Hlavní obytné stavení myslivny Chrbov. Foto: Jarmila Sojáková.

stížnost KNV v Olomouci. Od října 1950 totiž přívoz přes řeku Moravu u Lobodic nevykonával činnost, protože Dršťák podal výpověď. Místo něho převážel dělníky z Lobodic František Majtner, hajný z myslivny Chrbov (neplést se stejnojmennou místní částí Lobodic), používající loďku od bagru. Činil tak proti všem předpisům o dodržení bezpečnostních opatření a zároveň nemohl řádně konat jiné provozní práce u Československých státních lesů. Přívoz používal i jeho syn, jenž docházel do školy v Tovačově. V tom případě loďka zůstala na druhé straně řeky, čímž byl paní Majtnerové znemožněn nákup, pokud by nechtěla použít značně vzdálený most u Uhřetic.

Z těchto důvodů podnik Československé státní lesy žádal o převozníka, jenž by byl denně u přívozu. Podnik zdůraznil, že od roku 1949 platil za převoz Místnímu národnímu výboru (MNV) v Lobodicích 4000 korun ročně. K žádosti se připojil MUDr. Emil Otevřel z Tovačova, aby nebyly

ničím omezovány jeho lékařské návštěvy u rodiny hajného Majtnera.

V odpovědi MNV Lobodice se píše, že nesehnali nikoho, kdo by mohl vykonávat funkci převozníka. Přívoz neměl význam pro obec, nýbrž pro místní občany-singularisty (majitele lesních pozemků) a zejména pro správu státních lesů. Z toho důvodu MNV navrhl, aby státní lesy vzaly provádění převozu do své režie. Za nejvhodnější řešení však MNV považoval vybudování lávky pro pěší, čímž by odpadlo obsazení místa převozníka. V neposlední řadě MNV poukázal na to, že Dršťák opustil místo pro nesrovnalosti s Majtnerem a Dršťákův předchůdce kvůli potížím, jež mu dělali zaměstnanci státní lesní správy.

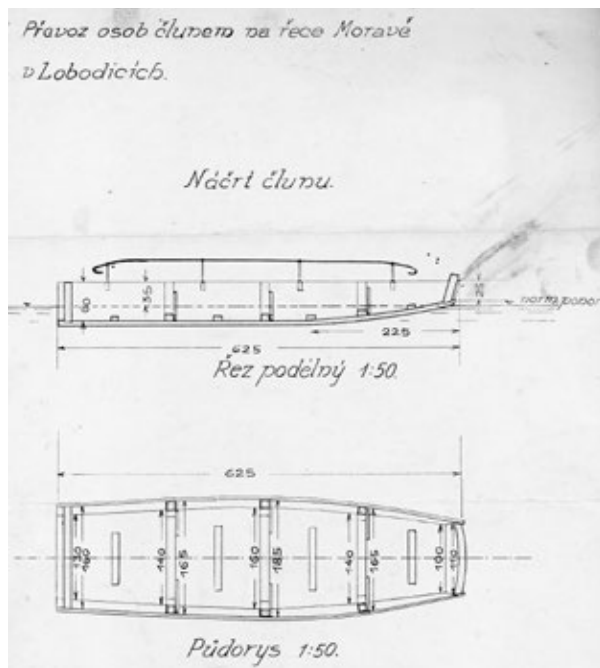
Ředitelství státních lesů Tovačov nemělo námitky proti převzetí provozu do vlastní režie, ovšem pak by již převoz nebyl provozován jako veřejný. S tím však MNV zásadně nesouhlasil, protože veřejný převoz potřebovalo 44 majitelů singulárního lesa, myslivci z Lobodic či nájemci trávy na levém břehu řeky.

K dohodě mezi lesní správou a MNV Lobodice zřejmě nedošlo, poněvadž asi již v roce 1951 si krajská správa lesů zřídila pro polesí Troubky vlastní převoz pro svého zaměstnance. Tento přívoz (rovněž loďka upevněná na nosném laně) se nacházel ve vzdálenosti 75 metrů (říční km 90,650) od přívozu MNV Lobodice. Jednalo se o soukromý převoz, používaný zmíněným zaměstnancem lesní správy Majtnerem, který bydlel v myslivně Chrbov. Lesní správa měla totiž pozemky též na pravém břehu Moravy a zaměstnancovy děti chodily do školy v Lobodicích. Pro přepravu lesních dělníků ovšem nadále sloužil přívoz MNV Lobodice.

Používání nevhodné pramice

Když v červnu 1955 konala pobočka plavební správy v Brně prohlídku provozoven národního podniku Těžba štěrkopísku v Tovačově, prohlédla si také přívoz. Jeho největším nedostatkem bylo, že místo pramice schválené roku 1950 se používala pramice, kterou vyřadila Těžba štěrkopísku. Pražce i dno této pramice nebyly v dobrém stavu. V případě neprovedení oprav hrozil kontrolní orgán vydáním zákazu provozování převozu. K tomu došlo po několika urgencích začátkem února 1956.

Z odpovědi MNV Lobodice se dozvídáme o zničení předchozí pramice během povodně na jaře 1954. Poté si MNV vypůjčil loď od okresního komunálního podniku v Kojetíně a zároveň požádal

Náčrt člunu, 1937. Zdroj: SOkA Přerov.

Okresní národní výbor (ONV) Kojetín o zařazení stavby nové loď do plánu investic na rok 1955, respektive 1956. Podle zmínky v tomto dokumentu byl přívoz v provozu již déle než sto let a během té doby nedošlo k žádnému neštěstí.

Na náhradní lodi se převoz prováděl jen za normálního stavu vody (0,6–1 m), nikoliv za velké vody. Plavební správa vyhověla MNV za předpokladu odstranění závad na plavidle a jeho používání jen do poloviny roku 1956. Dále bylo třeba prodloužit platnost vodoprávního povolení k provozování veřejného převozu, což bylo uskutečněno v říjnu 1956. Nejvyšší přípustný počet osob byl stanoven na osm včetně převozníka. Za předpokladu splnění podmínek byl provoz veřejného převozu povolen do konce roku 1960. Hajný Majtner měl v roce 1956 zcela novou loď, proto nebyly problémy ani s povolením jeho přívozu.

Zřízení ocelové převozní pramice

Na radu pobočky plavební správy v Brně si MNV Lobodice chtěl nechat zhotovit železnou pramici (o rozměrech cca 8 × 2,2 × 0,6 m), jíž měly vyrobit Opravný strojů Praha, provozovna Babice u Uherského Hradiště. Zapůjčenou pramici totiž mohl MNV používat nejpozději do konce března 1957. K nápravě nedošlo, proto plavební správa zastavila provoz přívozu k 11. dubnu 1957. Pramice byla ve velmi špatném stavu (chatrné boky, dnem prosakovala voda), proto bylo nutno ji vyřadit. Do postavení nové si měl MNV vypůjčit vyhovující plavidlo.

Navzdory tomu žádal MNV o prodloužení povolení převozu do zhotovení nové pramice. Argumentoval mj. tvrzením: „není možno, aby občané obcházeli až na most ke Kojetínu.“ Přidělení částky na zakoupení nové loď urgoval u ONV Kojetín

i KNV Olomouc. Plavební správa však trvala na svém stanovisku.

V červenci 1958 MNV převzal od podniku Stavební hmoty v Olomouci dva bagry a šest pramic, z nichž jednu chtěl po úpravě použít jako převozní pramici. Ani v roce 1958 nebyl nikdo z oslovených schopen vyrobit pro MNV vhodnou železnou pramici. Teprve na konci roku 1959 nechal národní podnik Navika Praha vyrobit ve vývojové loděnici ve Štěchovicích ocelovou pramici, řešenou jako zavěšenou na visuté lano. Ocelová pramice s příslušenstvím v celkové hodnotě 25 400 korun byla MNV Lobodice dodána 23. prosince 1959.

Když v dubnu 1960 plavební správa prováděla kontrolu plavidel v Lobodících, byla k převozu stále používána dřevěná pramice, zatímco nová (ocelová?) byla vytažena na břehu.

Tehdy byla ostře kritizována skutečnost, že za souhlasu MNV se někteří občané převáželi sami, bez převozníka. Z toho důvodu plavební správa žádala po MNV ustanovení schopného převozníka. Z archiválií SOkA Přerov nebylo zjištěno, kdo jím byl po Dršťákovi.

Závěr

Bouda a 112 metrů dlouhé kovové lano (o síle 18 mm) patřily bývalému převozníkovi Dršťákovi, který je pronajímal MNV Lobodice, avšak

v únoru 1960 bouda i lano přešly do vlastnictví státu a do správy MNV Lobodice. Rozhodl o tom finanční odbor rady ONV v Kojetíně na základě žádosti rady MNV Lobodice a v souladu s tehdejší legislativou. Dršťák dostal náhradu ve výši téměř jednoho tisíce korun.

V oznámení z 24. května 1963 se píše o zastavení veřejného převozu přes řeku Moravu v důsledku neschopnosti používané pramice. O zastavení rozhodla státní plavební správa v Bratislavě, odbočka v Uherském Hradišti. Posledním dohledaným dokumentem je zápis z řízení o veřejném převozu z 21. srpna 1964. V tomto roce byla stará dřevěná pramice vyměněna za celooceľovou pramici, jejíž maximální nosnost byla 1,5 tuny. Podle nového zákona o vnitrozemské plavbě (26/1964 Sb.) byly přívozy součástí silnic a místních komunikací a jejich evidenci již neprováděla plavební správa.

V té době zanikl soukromý přívoz, v jeho blízkosti byla totiž v roce 1964 postavena Severomoravskými plynárnami lávka pro pěší (uzamykatelná, nepřístupná veřejnosti), kterou využívala i Majtnerova rodina. O deset let později byla lávka nahrazena veřejně přístupným mostem. Od té doby již není potřeba žádného přívozu přes řeku Moravu u Lobodic.

Údaje čerpány zejména z archiválií SOkA Prostějov a SOkA Přerov.

Petr Jiráček (*1980) je archivář a historik (mj. absolvent archivnictví na FF UP v Olomouci). Od roku 2008 pracuje ve státním okresním archivu Přerov. Zabývá se především problematikou protinacistického odboje a různými zajímavostmi z regionální historie Střední Moravy.

» » p.jirak@pn.archives.cz

Mokřady na Jesenicku jako regionální centra biodiverzity

VOJTĚCH TARAŠKA

Močály, blata, bažiny, bahna... Mokřady získaly mnohá lidová označení, která se nezřídka přenášela i do topografických názvů. Již zběžné nahlédnutí do map přitom naznačuje, že dříve musely být daleko běžnější součástí naší krajiny, než je tomu dnes, kdy po nich často zbyly jen místní názvy jako „Na Bahnách“, „Na Blatech“ atd. Na základě tvrdých dat to potvrzuje také loni publikovaný červený seznam biotopů. Biotopy, které bychom mohli označit jako „mokřadní“, spadaly častěji než jiné do nejvyšších kategorií ohrožení. Zároveň nejvyšší riziko zániku přirozených a polopřirozených biotopů bylo zjištěno v těch oblastech České republiky, pro něž jsou mokřadní biotopy typické (např. Třeboňsko).

Úbytek mokřadů v krajině je způsoben vícero faktory, z nichž většina souvisí se změnami hospodaření zhruba od poloviny 20. století. Význam mokřadů si ale začínáme uvědomovat teprve v posledních letech. Nejčastěji bývá zmiňována jejich schopnost retence (zadržení) vody, již mohou být přirozenou zásobárnou v době nedostatku srážek. Někdy bývají též spojovány s protipovodňovou ochranou. Poněkud upozaďována naopak zůstává skutečnost, že mokřady jsou zpravidla

významnými centry biodiverzity, přinejmenším v regionálním měřítku. Krize biodiverzity přitom bývá označována za jednu z nejvážnějších výzev nového tisíciletí. Ochranou mokřadů a péčí o ně tedy můžeme přispět k řešení hned několika problémů najednou.

Tento příspěvek se zabývá mokřady na Jesenicku právě z hlediska jejich významu pro biologickou (přesněji druhovou) rozmanitost. Nejprve si ale objasníme terminologii. Poměrně vágním pojmem „mokřady“ označujeme stanoviště, jejichž charakter je podmíněný trvale zvýšenou hladinou vody, přičemž se však nejedná o ryze vodní ekosystémy. Spíše lze hovořit o přechodech mezi vodním a suchozemským prostředím. V souladu s *Katalogem biotopů* a kompendiem *Vegetace České republiky* lze u nás rozlišit různé typy mokřadů, k nimž se řadí zejména pobřežní vegetace, rákosiny a ostřicové porosty, slaniska (již téměř zaniklá), prameniště a rašeliniště. Z globálního hlediska je potřeba k mokřadům připočítat i některé celé ekosystémy, jež v našich končinách nenajdeme. Týká se to třeba mělkých zálivů s brakickou vodou na mořském pobřeží, jimiž je proslulý například francouzský národní park Camargue

v deltě Rhôny. Ještě větší exotiku pak představují tzv. mangrove, tedy keřová a stromová vegetace v mělčinách na mořském pobřeží v tropických a subtropických oblastech.

Vraťme se ale zpátky na Jesenicko. Jedinečnost zdejší přírody bývá spojována především s vysokohorským bezlesím. V českých zemích najdeme pouze tři pohoří, kde les dosahuje své horní hranice: Krkonoše, Králický Sněžník a Hrubý Jeseník. Na vrcholové partii Hrubého Jeseníku (a v menší míře i Králického Sněžníku) je vázána řada endemitů, které plní pomyslnou výkladní skříň biodiverzity každého regionu. Troufám si ale tvrdit, že jsou to právě mokřady a mokřadní biotopy, co výrazně zvyšuje heterogenitu zdejší krajiny, ať už v cenných subalpínských partiích, smrkových monokulturách

Rašeliniště na Velkém Dědu. Zdroj: archiv autora.

na svazích hor, zemědělské krajině na Javorníku a Vidnavsku, či dokonce v intravilánech měst a obcí. Nejcennější mokřadní lokality a biotopy si nyní představíme na několika příkladech.

Horská rašeliniště a vrchoviště

Patrně největšího věhlasu mezi jesenickými mokřady, a rašeliništi zvláště, dosahuje Národní přírodní rezervace Rejvíz. Veřejnosti je známo především Velké mechové jezírko, jež se stalo oblíbeným turistickým cílem. Jeho starším, a proto též menším (rašelinná jezírka se s věkem zmenšují) souputníkem je Malé mechové jezírko, které je obklopeno hustými rašelinnými lesy a nevede k němu žádná cesta. Nezbytnou podmínkou vzniku rejvízských rašelinišť byl plochý georeliéf, nepropustné podloží a chladné, deštivé podnebí. V tomto prostředí se obzvláště dobře daří mechům rašelinkům, jejichž odumřelé zbytky se hromadí a tvoří základ rašeliny, která místy dosahuje mocnosti více než šesti metrů. Spodní vrstvy rašeliny, jejichž stáří se odhaduje až na 8 000 let, uchovávají pylová zrna či nerozložené zbytky rostlin, a tím také informaci o podobě a vývoji okolní vegetace dávno před příchodem člověka. Na rašelinném ložisku se pak vyvíjejí cenné biotopy, zejména vrchoviště, přechodová rašeliniště, rašelinné smrčiny, březiny a blatkové bory.

Celý tento komplex rašelinných biotopů představuje střeoevropskou analogii ke krajině severské tajgy, jakou cestovatelé znají třeba ze Skandinávie. Tuto spojitost podtrhuje také výskyt několika glaciálních reliktních na Rejvízu. Glaciální relikty jsou druhy, které byly na našem území hojně koncem poslední doby ledové, avšak klimatické změny v průběhu holocénu je donutily k ústupu. Kromě rozsáhlého území severní Evropy, které vyklidil

pevninský ledovec, nacházely příhodné podmínky ke svému životu také v horách nebo na specifických (reliktních) biotopech. K takovým místům lze řadit též Rejvíz. Zdejší glaciální relikty reprezentuje třeba nenápadná rostlina blatnice bahenní, dále náš jediný zástupce rododendronů pěnišník (rojovník) bahenní nebo tři druhy vážek, z nichž nejvýznamnější je šídlo rašelinné. Jestliže byla řeč o pomyslné výkladní skříni regionální biodiverzity, kde endemity zaujmají nejčestnější místo, pak by se glaciální relikty patrně umístily hned vedle nich.

Hodnotíme-li ovšem význam rejvízských rašelinišť, nelze se omezit pouze na glaciální relikty. Jedinečnost zde zastoupených biotopů má za důsledek také výskyt řady specializovaných, a tudíž regionálně i celostátně vzácných druhů, k nimž

Mokřadní louka s bulty vysokých ostřic v PR Vidnavské mokřiny.
Zdroj: archiv autora.

patří například orchidej prstnatec plamatý, polo-parazitický všivec lesní nebo masožravá rosnatka okrouhlostá, jež se stala neoficiálním symbolem Rejvízu. Nelze zapomínat ani na rozmanitost živočichů, hub nebo mikroskopických organismů kyselých a oligotrofních (živinami chudých) vod v rašelinných jezírkách. Rejvízská rašeliniště proto, jako vůbec první lokalita v Jeseníkách, aspirují na zařazení mezi mokřady mezinárodního významu chráněné podle Ramsarské úmluvy. Je však také potřeba připomenout, že Rejvíz je sice nejvýznamnější lokalitou horských rašelinišť a vrchovišť na Jesenicku, avšak zdaleka ne jedinou. Podobné biotopy najdeme také na vrcholu Smrku v Rychlebských horách, na Trojmezí a na mnoha dalších místech v Hrubém Jeseníku.

Nížinné mokřady

Jestliže jsme Rejvíz zvolili jako příklad horských rašelinišť a vrchovišť, pak nížinné mokřady na Jesenicku nejlépe reprezentuje Přírodní rezervace Vidnavské mokřiny. Ta se nachází na samé státní hranici, v nejnižší (asi 225 m n. m.) a zároveň nejteplejší oblasti okresu Jeseník, v nivě pravostranného přítoku Vidnavky, na polské straně označovaného jako Dopływ z Łąki. Zdejší podmáčené a málo úživné půdy v minulosti nebylo možno obdělávat, zato byly odpradáva využívány k získávání sena a pastvě dobytka. Souhra přírodních podmínek a tradičního hospodaření vedla ke vzniku biologicky hodnotných rašelinných a slatinných luk. Vedle nich se však v rezervaci objevuje celá škála dalších mokřadních biotopů, zejména rozsáhlé a monotónní rákosiny, bultovitá vegetace vysokých ostřic, mokřadní olšiny a vrbiny a také, lze-li je ještě řadit k mokřadům, pcháčovce a bezkolencové

louky. Památkou na těžbu rašeliny ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století jsou rovněž dva rybníky vzniklé zatopením těžebních jam.

Jak dokládají starší prameny, Vidnavské mokřiny jsou pouhým zbytkem kdysi daleko rozsáhlejšího komplexu mokřadních luk na (tehdy) rakousko-pruském pomezí. Nejpozději ve druhé polovině 20. století však byly okolní pozemky odvodněny a přeměněny na ornou půdu. Odvodněna byla též část dnešní rezervace, která byla od té doby obhospodařována jako strojově sečená louka, zatímco zbytek území zůstal bez jakékoliv péče. To vedlo k rychlé expanzi olšin, vrbových křovin a rákosin, jež nemilosrdně pohltily většinu biologicky cenných ploch a dnes pokrývají asi polovinu rezervace.

Nejtypičtější subalpínská prameniště v Jeseníkách najdeme ve Velké kotlině, avšak v menším rozsahu se tento biotop objevuje i jinde. Na obrázku prameniště na Malém Dědu. Zdroj: archiv autora.

Neblahý trend se podařilo zvrátit (či alespoň zastavit) až po zabezpečení územní ochrany (v roce 1996) a zejména ochrannářského managementu. Ztráty na biodiverzitě jsou však notné, což vyčísлил i nedávný botanický inventarizační průzkum: bezmála třetina dříve zaznamenaných druhů rostlin zde nebyla nově potvrzena, přičemž největší úbytek se týkal právě těch nejvzácnějších. Pro mnohé z nich byly Vidnavské mokřiny jedinou, nebo poslední lokalitou v severním podhůří Jeseníků. Vzpomeňme alespoň suchopýr štíhlý, suchopýrek alpský, krušník bahenní a ostrice přiblou.

Přesto lze i dnes území hodnotit jako významné regionální centrum biodiverzity s řadou rostlinných druhů, které se jinde v regionu nevyskytují, případně jen velmi ojediněle. Patří mezi ně např. kapradiník bažinný, vachta trojlistá, mochna (zábělník) bahenní či rostlina s příznačným jménem pro tuto příhraniční oblast – hladýš pruský. Na střídavě vlhkých bezkolencových loukách je poměrně hojný krvavec toten, živná rostlina modráška bahenního, jenž patří k celoevropsky chráněným druhům soustavy NATURA 2000 a byl zde také opakovaně pozorován. Rákosiny jsou hnízdištěm vodního ptactva a domovem různých obojživelníků, mimo jiné populární rosničky zelené. Zachování této mimořádné rozmanitosti však stojí každoroční úsilí při ručním kosení podmáčených ploch a vyřezávání expandujících dřevin – tedy při práci, kterou ještě před sto lety zajišťovali ženci a pastevcí.

Prameniště

Vzhledem k věhlasu fenoménu jesenických pramenů je nejprve nutné upozornit, že prameny nejsou totéž co prameniště. Lázeňské prameny

Prstnatec májový, jeden ze vzácnějších druhů mokřadních a rašelinných luk v PR Vidnavské mokřiny. Zdroj: archiv autora.

představují spíše drobné kulturní památky, mnohdy s estetickým významem i zajímavou historií, avšak bez zvláštního významu pro biotu. Naproti tomu prameniště mají k estetice daleko. Jedná se o maloplošné biotopy utvářející se v místech vývěrů podzemní vody a podél pramenných stružek. Charakteristické je pro ně trvalé zaplavení proudící vodou o nízké teplotě a prakticky bez jakýchkoli živin. Často tedy mají spíše nevábivé vzezření rozbahněné plochy s kalužemi, odkud vytéká potůček.

Vidnavské mokřiny byly poslední lokalitou v Jeseníkách a jejich severním podhůří, kde rostla vzácná mokřadní orchidej kruštík bahenní. Zdroj: archiv autora.

Mimořádně významným biotopem na Jesenicku jsou subalpínská prameniště, tedy prameniště nad horní hranicí lesa. Není náhodou, že největší koncentraci subalpínských pramenišť najdeme ve Velké kotlině, která je považována za nejbohatší botanickou lokalitu Sudetských pohoří. Podle mnohaletých výzkumů doktora Lea Bureše se zde v současnosti vyskytuje bezmála 400 druhů cévnatých rostlin (Živa 6/2018), což představuje asi sedminu aktuální české flóry. Vysoká diverzita rostlin ve Velké kotlině je podmíněna mimo jiné značnou

heterogenitou přírodních podmínek a pestrostí stanovišť, na čemž se prameniště podílejí významnou měrou. K zajímavým druhům subalpínských pramenišť v Hrubém Jeseníku patří třeba další z našich glaciálních reliktnů – lepnice alpská, planý druh česneku pažitka pobřežní nebo masožravá tučnice obecná.

Z regionálního hlediska jsou však pozoruhodná také prameniště podhorských a horských oblastí, která můžeme zjednodušeně rozdělit na luční a lesní. Luční prameniště bychom mohli hledat uprostřed mokřadních a rašelinných luk, kterých se ale vzhledem k dřívější snaze odvodnit a zalesnit každou píď volné krajiny dochovalo poskrovnu. Rostlinou indikující zachovalost těchto biotopů je zdrojovka hladkosemenná. Z tohoto pohledu se jako obzvláště cenná jeví luční prameniště v okolí Nové Seninky, na nichž byly nedávno potvrzeny všechny tři poddruhy této zdrojovky. Poměrně malá pozornost bývá věnována lesním prameništím, která jsou prozatím na Jesenicku relativně častá. Přitom ani laickému oku nemůže uniknout, jak přítomnost vody zvyšuje pestrost bylinného patra lesů, zvláště smrkových monokultur. V důsledku kůrovcové gradace a s tím související těžby dřeva jsou přítom lesní prameniště aktuálně vystavena vážné hrozbě poškození a zániku.

Závěr

Biologický význam některých mokřadů na Jesenicku přesahuje hranice regionu. Jedná se zejména o reliktní biotopy v horských oblastech. Lidské zásahy do těchto biotopů byly v minulosti minimální a také pro jejich ochranu je nejlepší ponechání samovolnému vývoji a přírodním procesům. Naproti tomu mokřady nížin a podhorských oblastí představují především významná centra biodiverzity v regionálním měřítku. Často jsou závislé na lidské péči a změny ve využívání krajiny vedly k jejich výraznému úbytku. Ochrana těchto mokřadů tedy musí být spojena s aktivním managementem. Poměrně novodobým trendem je také budování umělých mokřadů s cílem podpořit biodiverzitu. Takové snahy na Jesenicku reprezentuje zejména projekt biocentra Střední díly u Javorníka, vybudování nádrže Zlaté jezero u Zlatých Hor a také aktivity spolku Silezika, jehož úsilím byla vytvořena soustava malých vodních nádrží rozestých po celém Javornickém výběžku. Snad tedy existuje naděje, že mokřady se na Jesenicku zachovají nejen v místních názvech, ale též v samotné krajině.

Rád bych poděkoval Jindřichu Chlapkovi ze Správy CHKO Jeseníky za konzultace a cenné připomínky k textu.

Vojtěch Taraška (*1989) vystudoval botaniku na PŘF UP v Olomouci. Působí jako biolog ve Vlastivědném muzeu Jesenícka. Věnuje se zejména regionální floristice, podílí se na monitoringu ohrožených druhů rostlin v CHKO Jeseníky.

» vojtech.taraska@centrum.cz

Šumperské kašny a fontány

KRISTINA LIPENSKÁ

Vodní prvky v ulicích, jako jsou kašny, fontány, umělé řeky, kaskády, pítka či mlžítka, dnes představují především estetický a kompoziční prvek ve veřejném prostoru. Vedle zeleně slouží k ochlazení v horkých dnech a zlepšují mikroklima ve městě. Přijměte pozvání na krátkou procházku po šumperských kašnách a fontánách, ať už těch historických, současných či dokonce těch nakonec nerealizovaných. Tyto architektonické funkční prvky na území Šumperka přirozeně už neunikly pozornosti badatelů. Historickým kašnám se detailně věnuje Drahomír Polách ve svých *Historických toulkách Šumperkem*. Při hledání informací k mladším objektům je potřeba zalistovat ve starších ročnících *Kulturního života Šumperka*, kde se v roce 1984 jednotlivými sochařskými realizacemi zabývala Alena Čizmářová, či vlastivědného sborníku *Severní Morava*, do kterého mj. přispěla Věra Stivínová se svým článkem shrnujícím poznatky o vzácném japonském drakovi, který byl v Šumperku náhodou objeven v 50. letech 20. století.

Historické jádro Šumperka se rozprostírá na návrší na pravém břehu řeky Desné, která město obtéká z jihu ve větší vzdálenosti od centra. Její využití pro atraktivní městotvorný prvek, jakým je

nábřežní promenáda, se proto nikdy nejevilo jako řešení účelné a řeka byla využívána spíše hospodářsky. Dnešním Šumperkem mimo historické jádro vymezené opevněním dále protéká Bra-trušovský potok s přítokem Temencem. Některé úseky vodních toků jsou v současnosti začleněny jako více či méně ústrojný prvek veřejného prostoru, přičemž o promyšlenějším konceptu je možné hovořit pouze v případě promenádní cesty s alejí ve Smetanových sadech. Dle loňské územní studie sídelní zeleně v Šumperku nabízejí právě zelené linie kolem vodotečí příležitost k dalšímu rozvoji...

Zpočátku po založení města ve 2. polovině 13. století byly převažujícími zdroji vody studny. Vodovod, který do města přiváděl vodu dřevěnými trubkami, je v Šumperku doložen k roku 1481. Z vodovodu byly napájeny kašny, které sloužily jako zdroj pitné i užitkové vody pro obyvatelstvo. Klíčovou roli sehrávaly v případě vypuknutí požáru, bylo proto důležité, aby kašny byly na místě dobře přístupné. V roce 1883 byl v Šumperku dokončen nový vodovod a vodovodní přípojky začaly být zaváděny přímo do domů. Kašny se tak postupně stávaly zbytnými a byly proto z veřejných prostranství odstraňovány.

Nejstarší kašna bývala na náměstí v těsném sousedství radnice. Je zmiňována již při požáru města v roce 1669. V roce 1725 zhotovil tesař Tobias Sigmund novou jednoduchou dřevěnou nádrž, jejíž podoba a umístění o něco níž než čerstvě dokončený morový sloup, jsou zachyceny na nejstarší známé vedutě Šumperka z r. 1730. Prostá nádrž byla dočasným řešením, neboť již v roce 1793 byla nahrazena kamennou kašnou se sochou římského boha Merkura, kterou vytvořil boskovický kameník Mathias Hans Fischer. Mytologický posel bohů, patron obchodníků a cestujících, stával v centru nádrže na hranolovitém podstavci, zdobeném ze čtyř stran maskarony, z jejichž otevřených úst vytékala do kašny voda. Merkur byl vyzbrojen svými

Slečna Oberleithnerová pózující na okraji kašny rodinné vily v Kozinově ul., 2. desetiletí 20. století. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

tradičními atributy: okřídlenými opánky a helmicí a v ruce držel pozlacený kaduceus, tedy hůl s dvojicí hadů. Pískovcová nádrž měla půdorys čtverce se zkosenými rohy. Merkurova kašna sloužila svému účelu až do výstavby nové radnice, která byla otevřena 9. září 1911. Sama barokní socha Merkura byla tehdy spolu s kašnou odstraněna a po letech uložena na nádvoří Pavlínina dvora je aktuálně čerstvě instalována na novém šumperském autobusovém terminálu.

Náměstí však ani po zrušení barokní kašny nezůstalo o uklidňující zurčení vody ochuzeno. Jako výrazný estetický prvek průčelí nové radnice zakomponovali vídeňští architekti Georg Berger a Ludwig Schöne do čela dvojramenného vstupního schodiště fontánu sestávající z půlkruhové profilované kamenné nádržky a reliéfně zdobené niky. Voda tryská ze chrťánu maskaronu v centru niky. Fontánu, která je dodnes funkční, v minulosti obklopovalo kované zábradlí a upravované listnaté stromky.

Druhá nejstarší šumperská kašna, tzv. „dolní“, stávala v blízkosti dominikánského klášterního kostela. Pískovcovou profilovanou nádrž na půdorysu čtverce se zaoblenými rohy zhotovili v roce 1789 kameník Johann Georg Gayer z Maletína a sochař Johann Schwab z Vendolí nedaleko Svitav. V roce 1825 vytvořil Paul Pawlík sochu Neptuna, která byla umístěna na hranolový sokl uprostřed nádrže. Vládce moří se svým charakteristickým trojzubcem stával nakročěn nad povaleným soudkem, ze kterého stejně jako z tlamy delfína u Neptunových nohou tryskala voda, a to až do roku 1884, kdy byla kašna i se sochou prodána do Starého Města pod Sněžníkem. Staroměstští kašnu ihned následujícího roku instalovali na náměstí před radnicí, kde se nachází dodnes.

S rostoucím významem šumperského předměstí vně hradeb byla další historická kašna vybudována v roce 1837 na menším náměstí, které později získalo pojmenování Eichelbrennerplatz. Dnes se této dolní části ulice Generála Svobody v Šumperku neřekne jinak než „Točák“. Profilovanou čtvercovou nádrž z maletínského pískovce zhotovil kameník Johann Sontag. Časem byl ke kašně přidán vysoký dřevěný kříž s malbou ukřižovaného Krista na plechu. V roce 1882 byla kašna rozebrána a o dva

roky později prodána spolu s Neptunovou kašnou do Starého Města pod Sněžníkem, kde byla zabudována do prostoru náměstí za radnicí.

Čistě estetickou funkci měla od počátku kašna zřízená po roce 1900 v parku vybudovaném v místech roku 1886 zrušeného hřbitova u kostela sv. Barbory. Úpravu někdejšího pohřebiště na park navrhl a řídil Engelbert Zdenek, vyučený zahradník a přední člen Okrašlovacího spolku. Kašna měla podobu kruhového bazénu s vyvýšenou skalkou

Merkurova kašna stávala v blízkosti morového sloupu na Tržním náměstí v Šumperku až do otevření nové radnice v r. 1911.

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

v zadní části. Skalka bývala osázena popínavými rostlinami a vybavena vodotryskem. V roce 1905 při příležitosti odhalení Schillerova pomníku byl Hřbitovní park pojmenován po tomto velikanovi německé poezie. Schillerovo jméno nesl až do konce druhé světové války, poté byl přejmenován na Jiráskovy sady. Po letech chátrání byla skalka u kašny v rámci revitalizace parku v roce 2015 nahrazena replikou a vodní prvek je opět funkční.

Významným novodobým orientačním bodem se pro Šumperk stala kašna se sochou sovy v parku před muzeem. Pískovcovou sochu *Výra* třímajícího ve spárech ulovenou kachnu vytvořil v roce 1959 sochař Rudolf Chorý, který po absolvování Akademie působil v Šumperku až do roku 1962, kdy se s rodinou odstěhoval do Olomouce. *Výr* však není původní sochou, která se v centru kruhového bazénu v Sadech 1. máje nacházela. Bazén byl vybudován před první světovou válkou jako součást soukromé zahrady obklopující sídlo rodiny Chiari, tzv. Pavlínin dvůr. Uprostřed vodní hladiny bývala dle dobových pohlednic umělá skalka s litinovou plastikou nazvanou *Chlapec s labutí*. Model této antikizující plastiky vytvořil již v roce 1836 německý sochař Erdmann Theodor Kalide (1801–1863) pro královské zahrady na Pavím ostrově v Berlíně. Plastika byla odlita v berlínské slévárně Moritze Geisse. V roce 1851 byl *Chlapec s labutí* vystaven na Světové výstavě v Londýně a při té příležitosti pruský královský pár dílo věnoval královně Viktorii, která odlitek nechala umístit do fontány v zahradách svého sídla Osborne House na ostrově Wight při jižním pobřeží Anglie. Akademicky vzdělaný Kalide měl svůj ateliér v Berlíně, celoživotní spolupráce jej však pojila s pruskou královskou slévárnou v hornoslezských Glivicích. Právě v Glivicích se Kalideho úspěšný model *Chlapec*

s labutí začal odlévat a plastika se rozšířila do celého světa včetně kašny před šumperským palácem Chiariů, kde vydržela zřejmě až do konce druhé světové války. Později koncem 60. let byla instalována do kašny u zámku v Sobotíně, který byl v té době adaptován na rekreační středisko. Na stejném místě se nachází dodnes. Na uvolněné místo v centru kašny před Pavlíniným dvorem v roce 1955 putovala netradiční plastika draka, která byla původně součástí výzdoby zahrady domu průmyslníka a politika Gustava Oberleithnera v ulici 8. května č. 661/39. Exoticky vyhlížející drak v kašně zůstal pouhý rok, když na něj náhodou narazil zaměstnanec Náprstkova muzea, který upozornil, že se zjevně jedná o mimořádně cenné dílo asijského umění. Při průzkumu se zjistilo, že plastika je signována a byla identifikována jako práce japonského sochaře Suzuki Masajošioho (1844–1912). Vzhledem k významu díla z období Meidži bylo na popud ředitele Náprstkova muzea Františka Kršňáka dojednáno, že cenný objev bude zapsán do tamních sbírek. Po dokončené rekonstrukci zámku v Liběchově v roce 1975 byla plastika instalována jako fontána na nádvoří coby symbol zdejší expozice asijských sbírek. V roce 2002 zámek vážně poškodily povodně a šumperský drak byl spolu s ostatními exponáty uložen v depozitářích Národního muzea.

Podobně jako v zahradě paláce Chiariů byly vodní nádrže součástí privátních zahrad mnoha dalších šumperských vil předních šumperských obchodníků a průmyslníků. Zpravidla se jednalo o zahloubené kruhové bazény, které případně doplňovala socha. Na jejich vodní hladině se mezi plovoucími listy bělaly květy leknínů. Namátkou uveďme doložené kašny před vilou Roberta Siegla v ul. Československé armády č. 446/1, v zahradě paláce Eduarda

Slavnostní řečníci na schodišti nad fontánou během otevření nové šumperské radnice 9. 9. 1911. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Oberleithnera v ul. Generála Svobody č. 37/6, zahrada vily lékárníka Eduarda Hackela v ul. 17. listopadu č. 630/6 či kašnu u secesní vily Marie Oberleithnerové v Kozinově ul. č. 338/18.

Na umělecká díla ve veřejném prostoru bylo obzvláště pamatováno také v budovatelské éře socialismu. Evžen Scholler v roce 1980 pro prostranství před podnikovou budovou Sigmý, Geodézie a Uniprojektu v Zábřežské ulici navrhl fontánu nazvanou *Pohyb vody*, kterou sestavil z kamenné stély spojené s měděným válcem. Kompozice, která měla reflektovat produkci továrny Sigma, zůstala nakonec pro nedostatek financí o vodní prvek ochuzena a byla instalována na jiném místě před budovou Stavoprojektu v Lidické ulici. V porevolučních letech bylo dílo odstraněno.

Fontána byla naplánována i pro nově budované sídliště Prievidzská. Jejím řešením byl pověřen olomoucký sochař Bohumil Teplý, který měl svůj ateliér ve Vernířovicích. V roce 1983 autor začal pracovat na plastice *Hřібěte*. Roku 1984 vytvořil sádrový model v životní velikosti, který byl následně odlit do bronzu. Bronzová realizace byla zprvu provizorně umístěna u mateřské školy Prievidzská a až v roce 1987 našlo hřібě pijící z vodní hladiny fontány své místo na prostranství nad sídlištní prodejnou potravin. Fontána se skládala z dvojice mělkých betonových nádrží polygonálního tvaru zasazených do svažitého terénu. V roce 1998 bylo v rámci revitalizace sídliště rozhodnuto o přesunutí *Hřібěte* na nové stanoviště uprostřed jezírka za vilou Doris v Sadech 1. máje. Sádrový model v roce

1999 autor věnoval do sbírek šumperského muzea a plastika je dlouhodobě prezentována v otevřené přízemní galerii Pavlínina dvora. Socha koňského mláděte je půvabným a nepřehlédnutelným připomenutím tvorby významného regionálního výtvarníka, nositele Cený Olomouckého kraje a Cený města Olomouce, jehož osmaosmdesátiletá pozemská pouť se na podzim loňského roku uzavřela.

V 90. letech minulého století bylo přistoupeno k rozsáhlé revitalizaci veřejných prostranství v centru Šumperka. Na Hlavní třídě před obchodním domem našla své místo bronzová plastika *Radost z deště*, kterou městu darovala Čechokanaďanka a rodačka z Temenice Lea Vivot. Její doslovně realisticky ztvárněná plastika zachycuje dívku a chlapce pod deštníkem, ze kterého stékají pramínky vody do nízké stupňovité kruhové nádrže. Další odlišky této kompozice Ley Vivot se nacházejí také v New Yorku, Montrealu, Torontu a v Sarasotě na Floridě. V rámci renovace Hlavní třídy, která byla dle návrhu šumperského architekta Jiřího Valerta dokončena v roce 2001, byl na nově vzniklé pěší zóně před obchodním domem instalován vodní prvek v podobě mělké obdélné žulové nádrže na nízkém soklu. Vedení města ve druhé polovině 90. let uvažovalo o zapojení několika dalších vodních prvků. Objevila se myšlenka obnovení kašny u klášterního kostela

v místech, kde kdysi stávala Neptunova kašna. Plánováno bylo také vybudování nové kašny jako dominanty tzv. Točáku. Pro kašnu na Točáku v roce 1997 proběhla i architektonická soutěž. Vítězný návrh kašny ze zeleného mramoru měl formu trojúhelníkové základny, ze které vystupovalo obloukové rameno, rozdělené do dvou úseků, mezi nimiž měla tryskat voda. Zejména pro finanční náročnost nakonec žádná z kašen realizována nebyla a bylo přistoupeno pouze k vybudování dnes již zrušeného pítka v místě křížení ulic Starobranské a Radniční. Nedaleko centra na náměstí Svobody byla v roce 1996 dokončena novostavba sídla Československé obchodní banky. Před její průčelí byl v rámci projektu zakomponován polygonální bazén s vodním hříbem.

Pomyslnou vycházku po šumperských kašnách a fontánách uzavřeme připomenutím vodních ploch, které dnes slouží především rekreačním účelům. Vedle jezírka s ostrůvkem, které zdobilo prostranství před plicním sanatoriem, je dnes v Šumperku oblíbeným cílem volnočasových aktivit rybník na Benátkách, tzv. Šenkes (z něm. Schenkhoftsch), kde se nachází promenádní cesta, skate park, workoutové a dětské hřiště i oblíbená hospůdka. V neposlední řadě v této lokalitě k návštěvě zve čerstvě zrekonstruovaný a zmodernizovaný krytý bazén.

Kristina Lipenská (*1978), historička umění, absolventka Semináře dějin umění Masarykovy univerzity. Od roku 2017 působí ve Vlastivědném muzeu v Šumperku, kde se věnuje regionálním dějinám a umělecké historii a spravuje muzejní odbornou knihovnu.

» kristina.lipenska@muzeum-sumperk.cz

Pumpenkunz aneb podnikatel s věcmi kolem vody

JIŘÍ LAPÁČEK

Voda je v našich zeměpisných šířkách něčím naprosto samozřejmým. Po zkušenostech s velkými povodněmi již zase víme, jak se chovat, když je vody hodně. Zkušenost s nedostatkem vody jsme neměli možnost získat ani v historii, takže nemáme vůbec žádnou představu o tom, co by to znamenalo být dlouhodobě odkázán na minimum vody, tak jak je tomu v řadě afrických a asijských států. My si ale již neuvědomujeme, jak to bylo s vodou u nás před sto lety. Tekoucí vodu z kohoutku tu nemáme zas tak dlouho, moderní vodovodní systémy se u nás zaváděly na přelomu 19. a 20. století.

A právě v té době rozvíjel své podnikatelské aktivity Antonín Kunz, který se narodil 16. listopadu 1859 v obci Dolní Sekyřany, nyní část obce Heřmanova Huť v okrese Plzeň-sever, i když on sám mluvil o Plzni jako svém rodišti. V žádosti o udělení koncese k provozování strojnictví napsal, že navštěvoval obecnou školu a pak se prakticky vyučil ve strojárně Bohumila Bondyho v Praze-Bubnech. Odtud odešel na c. k. státní průmyslovou školu v Praze, po jejímž absolvování získal místo dílenského mistra v železárnách firmy Strousberg ve Zbirohu. V roce 1877 se přestěhoval

na Moravu do Přerova, kde v První přerovské strojárně a slévárně Kokora a Waldmann pracoval jako asistent inženýra, později působil jako technický vedoucí slévárny. Zde se v roce 1883 poprvé oženil s Marií Josefou, dcerou dřevohostického měšťana Antonína Petra.

Je možné, že s manželkou přišly i finanční prostředky na koupi domu čp. 355 v Horní ulici v Hranicích, kde Kunz zřídil v roce 1885 svůj první strojírenský závod. Do obchodního rejstříku u Krajského soudu v Novém Jičíně byla firma zapsána 14. září 1886 pod názvem Erste Mähr. Weisskirchner Maschinenfabrik und Metalgieserei Anton Kunz M. Weisskirchen. Zprvu šlo jen o opravy zemědělských strojů, které k němu vozili rolníci z okolí. Rychle ale podnikání rozvinul, vyráběl anebo objednával řezačky, hrabačky, pluhy, brány, válce a prodával se značným ziskem.

Jeho podnikavý duch ale nezhálel. Když ve svém závodě opravoval a prodával pumpy, které objednával většinou od vídeňské továrny na pumpy Rumpel a Niklas jako jediné firmy toho druhu v Rakousko-Uhersku, nedalo mu to a několikrát do Vídně zajel a dobře si všímal, jak zde probíhala výroba i jak byl podnik organizován. Odtud

již nebylo daleko k rozhodnutí přeorientovat se na výrobu pump a na zařizování vodovodů.

Antonín Kunz velmi dobře pochopil, co znamená v podnikání reklama. Od konce 19. století byste nenašli noviny, kde by nebyly reklamy jeho firmy. Vydával mnohastránkové reklamní katalogy výrobků, do kterých i dnešní čtenář se zájmem nahlédne. Vedle udivujícího výčtu výrobků a zařízení si se zájmem prohlédne ilustrační obrázky, které nám připomenou, co si my dnes již neuvědomujeme. Jaký byl problém dostat vodu tam, kde ji potřebujeme mít, jaký byl problém přesvědčit rolníky na venkově a obyvatele měst, jaké výhody přináší vodoinstalace, prováděná např. jeho firmou.

Firma nabízela vše, co souviselo s rozvodem vody prostřednictvím rour. K tomu patřily izolační obaly, hadice, hadicové šroubení, stříkové hubice, vodní nádržky, vodotrysky, sochy k vodotryskům, pouliční kropicí vozy, ruční i parní hasičské stříkačky, ba i motory k pohánění čerpadel od parních strojů přes plynové a výbušné motory, vzduchové kompresory až po elektromotory a dynama. Byla zavedena výroba automatických vodáren a napáječek pro dobytek a všech prostředků sloužících zlepšení hygienických poměrů obyvatelstva. Patřily sem zejména umyvadla, vany, sprchy i kompletní koupelny, klozety, pisoiry, dřezy na mytí nádobí, vodní filtry a další sociální zařízení.

Čerpadla prodělala konstrukční změny s cílem jejich odlehčení. K pohonu využil Antonín Kunz sílu, která se nabízela, v západní Evropě byla již běžně využívána, ale v Rakousko-Uhersku to byla naprostá novinka. Jednalo se o větrné motory, s nimiž Kunz získal zkušenost prostřednictvím výrobků německé firmy Filler v Eimsbüttel

u Hamburku. Opět tu zapůsobil Kunzův podnikatelský duch. Zkombinoval totiž určité konstrukční principy tohoto výrobku s americkou konstrukcí Halladayova větrného motoru a vytvořil vlastní konstrukci větrného kola, která se stala tzv. vlajkovou lodí firmy Kunz v celém Rakousko-Uhersku i v cizině.

V roce 1892 se hranický podnik stěhoval do nových prostor v Horní ulici čp. 328. Šlo o objekt rozestavěné mydlárny s polnostmi, které byly postupně zastavovány. Od 20. září 1895 nesla

Mladý Antonín Kunz. Zdroj: SOkA Přerov.

firma název První moravská továrna na vodovody a pumpy Ant. Kunz v Hranicích, Morava. Majitel chtěl jistě zvýraznit význam firmy, ale to, že v obchodním rejstříku byl uveden v německém i českém jazyce, bylo výrazem Kunzova přihlášení se k českému živu v době národnostních rozporů v Hranicích. Dr. Fritz Plachky, nový německý starosta města Hranice, mluvil-li o Kunzovi, říkal mu posměšně „*Herr Pumpenhändler Kunz*“, z toho pak vzniklo ono označení v nadpisu příspěvku *Pumpenkunz*.

Během roku 1897 si Antonín Kunz nechal na pozemku u silnice postavit podle projektu pražských architektů J. F. Pokorného a Jana Kříženeckého jednopatrový neobarokní palác jako reprezentativní sídlo firmy s kanceláři a bytem rodiny majitele. Manželka si ovšem domu neužila, neboť na začátku ledna 1898 zemřela na zánět pobřišnice. Za devět měsíců se Antonín Kunz znovu oženil, tentokrát si vzal od 22 let mladší Ludviku z Chotěboře.

Podnik se ve zvýšené míře zabýval projektováním, stavbou a instalací vodovodů, studní, čerpacích stanic, úpraven vody a zavlažovacích zařízení i jímáním pramenů. Z velkých projektů můžeme jmenovat 24 km dlouhý městský vodovod v Přerově, který byl postaven během šesti měsíců roku 1903, vodovod v Prostějově z roku 1906, jehož roury měl délku 33 km, případně pardubický vodovod vystavěný v letech 1905–1907.

Novým polem působnosti se od konce 19. století stala stavba a zařizování plynáren a ústředního topení. Mezi velké plynárny na výrobu svítiplynu patřily zejména městské plynárny v Hranicích a ve Vyškově. S instalací plynu souvisely dodávky plynových hořáků, punčošek, osvětlovacích těles,

Titulní list katalogu. Zdroj: SOKA Přerov.

pouličních svítlen, kandelábrů, parních kotlů, manometrů, radiátorů.

Ministerstvem obchodu byl Antonín Kunz roku 1898 jmenován členem pro světovou výstavu v Paříži 1898, ve Schwarzenberské zahradě byl představen císaři, roku 1900 mu byl udělen titul c. k. dvorního dodavatele. Byly založeny tovární sklady a generální zastupitelství v Praze, Lvově, Varšavě a Budapešti.

Během roku 1906 sháněly úřady informace o firmě A. Kunz, neboť se připravovalo jmenování Antonína Kunze císařským radou. Ze shromážděných informací můžeme zmínit to, že

v Hranicích a jinde zaměstnávala firma celkem 52 úředníků různých kategorií, dále tu pracovalo 100–150 dělníků, většinou zámečníků, kromě toho ještě 250–300 pomocných sil na stavbách vodních děl a plynárenských zařízení. Svoji pílí a podnikatelským duchem se majiteli firmy podařilo vejít ve známost i za hranicemi rakousko-uherské monarchie. Větší práce prováděl na Balkáně, v Rusku, Finsku, Pomořansku, ve Švýcarsku, v Haifě v Palestině, v Malé Asii a na Sumatře. Na výstavách získaly výrobky firmy 18 čestných diplomů a medailí. Dle výčtu podnik do té doby provedl stavby vodovodů pro 17 velkostatků císaře Františka Josefa I., 13 velkostatků ostatních členů císařské rodiny, 35 velkostatků knížecích, 104 velkostatků hraběcích, 142 velkostatků ostatní šlechty, 72 městských úřadů, mezi nimiž se nacházela větší česká města Přerov, Prostějov, Pardubice, Dvůr Králové nad Labem, 147 obecních úřadů, 25 místních školních rad, 26 klášterů, 29 lázní, 79 velkostatků, 57 pivovarů, 34 cukrovarů, 41 cihelen a lomů, 23 velkozahradníků, 9 mlékáren, 69 průmyslových závodů, 1134 jednotlivců.

Takovéto informace mohly přispět k tomu, že císař udělil výnosem z 19. prosince 1906 Antonínu Kunzovi titul císařského rady.

Zdalo se, že Antonín Kunz je ve svém podnikání na vrcholu a nic nemůže zbrzdit jeho další rozvoj. Možná jako odměnu pro sebe sama si Antonín Kunz nechal poblíž obce Hrabůvky v letech 1907–1908 postavit jako své letní sídlo umělý středověký hrádek pojmenovaný Kunzov. V roce 1904 se šťastným rodičům Kunzovým narodil syn Antonín, o čtyři roky později dcera Marie.

Ale na obzoru se začaly objevovat mraky. Již v době zjišťování poměrů pro udělení titulu v roce

1906 se zároveň provádělo šetření, k němuž daly podnět zvěsti o nekvalitně prováděných pracích a o nekompetentnosti majitele firmy.

Koncem srpna 1908 upozornil německy psaný tisk, že obecní starší a zároveň zemský i říšský poslanec Karel Černožorský, s nímž se počítalo

List z katalogu s oceněními z výstav. Zdroj: SOKA Přerov.

na místo budoucího pražského primátora, žádal po Pražské železářské společnosti provizi za zprostředkování dodávky rour pro městský vodovod. Černohorský po Pražské železářské společnosti, která mimo jiné vlastnila železářny v Kladně, žádal za zajištění kontraktu s radnicí dvouprocentní provizi pro sebe a pětiprocentní provizi pro radniční vodárenskou komisi. Hádejte, kdo byl do aféry rovněž zapleten. Ano, byl to továrník Antonín Kunz, jehož vodárenská firma měla položení rour vodovodu provést. Kunz i Černohorský měli Pražské železářské společnosti hrozit, že pokud firma provizi nevyplatí, obrátí se radnice se zakázkou na jistého francouzského dodavatele.

Začátkem roku 1910 oslavil Antonín Kunz 25 let existence firmy. Pocit uspokojení mu mohl pokazit rozsudek Okresního soudu v Hranicích ze dne 17. února 1910, jímž byl Antonín Kunz uznán na základě doznání otcem Karolínou Hůlové, narozené 14. července 1905 matce Marii Hůlové v Elčovicích (dnes Lčovice).

Koncem srpna téhož roku odjel Antonín Kunz řešit spor do Petrovic u Benešova v Čechách (dnes součást Bystřice). Správa velkostatku Tloskov, který patřil rodině podnikatele Čenka Daňka

z Esse, nechala v Petrovicích firmou Kunz instalovat větrný motor značky Samson o průměru kola deset metrů, který měl pohánět zvláště zkonstruovaná membránová čerpadla určená k zavodňování rybníků. Bohužel se ukázalo, že motor má malý výkon, a hrozilo, že při nedostatku okysličené vody uhynie kapří násada. Nastal spor, během kterého nepřevzatý větrák smetla vichřice. Ve středu 24. srpna 1910 v poledne byl Kunz při soudní komisi v obci Petrovice u Bystřice na dráze Františka Josefa u Benešova ve společnosti soudních úředníků a JUDr. Zapletala, koncipienta v kanceláři hranického advokáta JUDr. Šromoty, bez jakékoliv zevnější příčiny raněn mrtvicí a klesl do náručí Dr. Zapletala, když jej sám upozornil slovy: „Klesnu, podržte mne, je mně špatně.“ Týden zápasil se smrtí, ale 30. srpna 1910 o šesté hodině ranní v benešovské městské nemocnici zemřel. Nedočkal se tak dalšího přírůstku do rodiny, neboť dcera Marie se narodila 10. září 1910 jako pohrobek.

Možná by se zdálo, že jsem se vzdálil od tématu vody, ale životní příběh Antonína Kunze je samá voda. Kdykoliv si pustíte vodu z kohoutku, spláchnete vodou na záchodě, budete pumpovat na zahradě, vzpomeňte si, že vše má svůj počátek...

Jiří Lapáček (*1960) vystudoval historii na FF UP v Olomouci. Zabývá se regionální historií, je spoluautorem dějin obcí přerovského okresu. Redakčně připravuje Sborník Státního okresního archivu Přerov.

» j.lapacek@pr.archives.cz

Řeky jako národní symboly

Vltava a Labe v Ottových Čechách

PETRA KUBÍČKOVÁ, LUBOMÍR NOVOTNÝ

Voda, základ života a krajinotvorný prvek ve všech jejích podobách, voda jako živel i voda sloužící lidem, voda nenahraditelná, modelující krajinu v každém okamžiku, v minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Pramenky a studánky, potoky a řeky, tůňe i mokřady, jezera a rybníky krásí Čechy od pradávna. Cestu řek a krajinu jejich povodí, poezii horských jezer i půvab českých rybníků, stejně jako důležitost a užitečnost vody v krajině přibližuje díky svým vypravěčům i obsáhlý patnáctisvazkový cyklus *Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých* z nakladatelství Jana Otty, jenž vycházel v letech 1883–1908 a který najdeme ve fondu VKOL pod signaturou III 74.985. Tento atraktivní cestovní průvodce a zároveň soupis přírodních zajímavostí, uměleckých a historických památek přináší jako specifický historicko-geografický pramen zcela jedinečný pohled na českou krajinu a také na vodní prvky české krajiny v období Belle Époque. Kolektivní dílo soudobých významných spisovatelů a učenců o krásách, umění, poezii i folklóru české krajiny protkané nekonečným množstvím vodních toků čítá více než 5 100 stran, obsahuje medailony, eseje i básně doplněné

nápaditými ilustracemi předních českých výtvarníků, kteří tak společně s ostatními autory shrnuli krásy své vlasti do svébytného obrazu ve výpravných patnácti svazcích.

Druhý svazek cyklu je vyhrazen české národní řece Vltavě. Nejdelsí řeka v Čechách, hlavní, národní tok české země, přirozená osa jižních Čech, jež pramení na Šumavě pod Černou horou na jejím jihovýchodním úpatí a teče nejprve směrem severním ke Kvildě, poté se otáčí k jihovýchodu, od Vyššího Brodu se opět ostře stáčí zpět k severu, line se tedy středem Čech, řine se od jihu k severu, od pohraničí až do lůna hlavního královského města Prahy.

Vltavu, hlavní postavu i zápletku druhého svazku celé série oslavuje hned v úvodní básni první z autorů, lyrický básník Adolf Heyduk (1835–1923): *„Vltava! Nezachvěje-liž se ňadro při kouzelném tomto slově, nezdá-liž se srdci, jakoby někdo chvějící se rukou tajemných strun neviditelné lryy citů jeho se dotýkal, nezdá-liž se oku, jakoby mohutný ten proud byl sám zlatou strunou na ověncené lyře matky vlasti? ... Není krásnější země v celé střední Evropě nad Čechy, není krásnějšího pohoří nad Šumavu, není krásnější řeky nad Vltavu!“*

Vltavu opěvuje jako tepnu nesoucí svěžest a sílu naší rodné slovanské vlasti, jejímž srdcem, tedy Prahou, se vine a klikatí, je pro něj veselou, krásnou a bystrou královnou českých řek. Její pramen popisoval jako vyzděnou nádržku půl metru hlubokou, jejímž písčitém dnem vyvěrají drobné praménky křišťálově čisté vody uprostřed tajemného ticha, věčného stínu a vlhkého chladu, obrostlé kapradím, ptačincem a úponky ostružin. Na prvních kilometrech svého života pojímá zprvu malá horská říčka rozličné své přítoky a teprve: *„Sloučené vody Teplé a Chladné Vltavy jmenují se Velkou vodou, nebo jediným slovem Vltavou.“*

Autoři vltavského svazku Ottových Čech popisovali přírodní pasáže klidné, pokojné i ty, jež dodnes budí úžas. Oblast mezi Loučovicemi a Vyším Brodem, kde přechází říční údolí v úzkou a divokou skalnatou Čertovu rokli. Zde se nacházejí nebezpečné a krásné Čertovy proudy, vlny Vltavy vyskakují a seskakují po balvanitém korytě úžasnou rychlostí a nad vltavským údolím prostírá se ono kamenné moře ze žulových balvanů, známá to Čertova stěna, opředaná mnoha pověstmi. Ze skalního bloku Čertova kazatelna se pak návštěvníkům naskýtá úžasný výhled.

Československý rodák, básník a překladatel Otokar Mokrý (1854–1899) je dalším autorem, jenž pokračoval ve vyprávění vltavského příběhu. Dovedl čtenáře k magickému místu, cisterciáckému klášteru vyšebrodskému, pod majestátný hrad Rožmberk až ke starobylému sídlu vévodské državy krumlovské. *„Mohutná řeka uzavřená příkrými skalními stráněmi, po nichž šumí vysoké bujné lesy, rozlévá se vždy po chvíli do neširokého údolí, vroubeného úrodnými luhy; pustá romantika střídá se s dojemnou idyllou téměř při každém kroku.“*

V hluboké horské kotlině rozloženo po obou březích Vltavy, dřímá staré město Vítkoviců pod teplou perutí vévodského zámku, který v ohromných obrýsech zdvihá se nad městem na plecích gigantické skály, sklánějící se srázným svahem k luhům Vltavským.“ Dalším z fantazijských představení, jež Vltava vorařům či vodákům nachystala, se nacházelo poblíž Zvíkova. Tok se zde valí v prudkých vlnách řečištěm, tvoří víry a proudy, jejichž pěnovitá tříšť se kupí kolem velikých balvanů. Oba břehy jsou porostlé hlubokými, tmavými lesy a na obzoru nad korytem řeky se šerí rozpolcená zřícenina hradu.

Až sem čtenáře dovedl Otokar Mokrý, který štafetu vypravěče předal spisovateli, budoucímu řediteli knihovny Národního muzea, Václavu Řezníčkovi (1861–1924). Ten nás provedl povltavskou krajinou ve zbývajících devíti kapitolách. *„Vltava stříbropěnná, Otava zlatonosná! Co půvabu a kouzla spočívá již v pouhých pojmenováních těchto dvou na Šumavě rodilých sester mezi řekami českými! Jedna má své dno zlatým pískem pokryté, nádherou stříbra hravé své vlnky přizdobuje.“* Od Zvíkova vedl vypravěč své kroky pomalu zpět k hradu, který je pravou perlou mezi hrady v Čechách a který tak pyšně a samozřejmě sedí na svém místě a pozoruje se zalíbením vltavské proudy, jež se valí od něho směrem k severu. Od Zvíkova k Orlíku se ocitáme v krajině vltavského újezdu. V romantickém korytě plyne Vltava tiše, jen na místech prudšího spádu rozběhne se řeka s vlnobitím vpřed a rozbíjí se o hladké kameny. Na tišinách má voda barvu takřka černou a nelze skrze ni ani dohlédnout dno. Vltava se pak vine křivolace úbočími vysokých lesnatých skal. Již brzy se poutníkovi nabídne krásný přírodní obraz, pohled

Vltava u Čertovy stěny.

na malebný Orlík, trůnící na příkrém skalisku jako pravé orlí hnízdo.

Další putování podnikl Ottův průvodce, unaven již pěší cestou, po vorech. Vlny jej a jeho vyprávění unášely po Vltavě, kolem samot a malých výsek až k pověstným Svatojánským proudům, které platí za jedny z nejdivočejších a nejromantičtějších partií celé Vltavy. A odtud již nedaleko k místu zasnoubení Vltavy se Sázavou. Od Davle se pak řeka prodírá vysokými skalnatými stráněmi, míjí cihelny a samoty, ale již záhy se čtenář

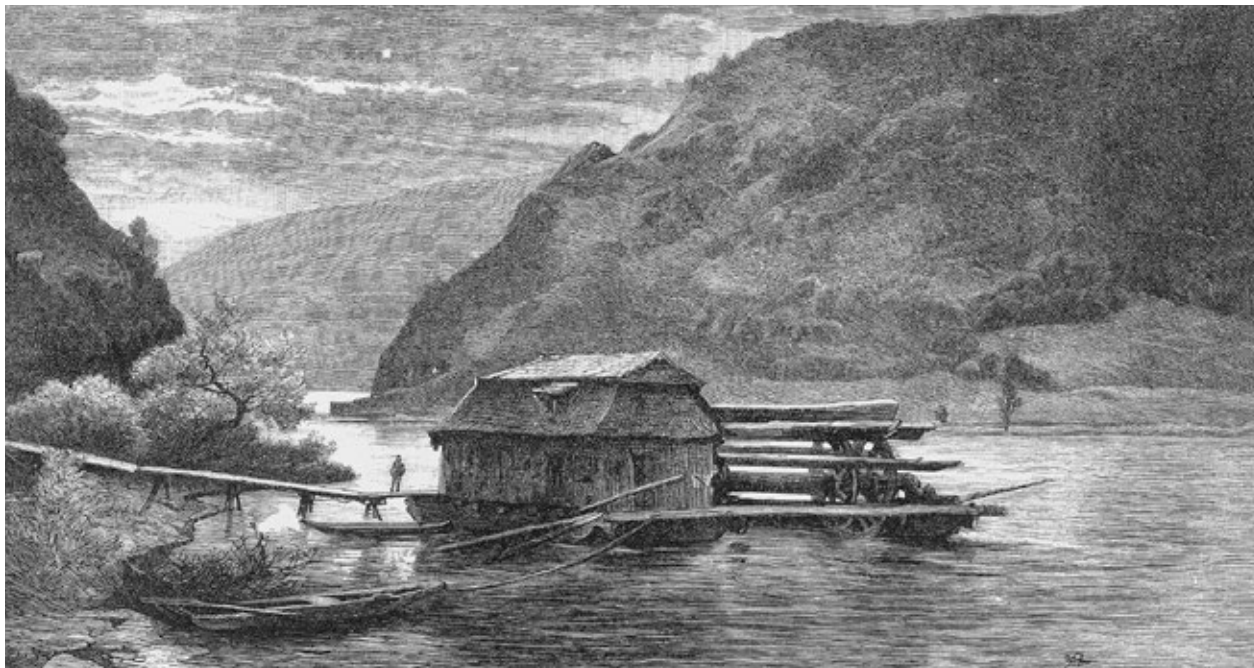
ocitá v jiném světě. V dále lze již spatřit věže zlaté Prahy.

Barvitě vyprávění o Vltavě a Praze, zaznamenané také ve třetím a čtvrtém svazku *Ottových Čech*, přivedlo čtenáře k poslednímu úseku říční cesty. Ta se line při svém putování severně od hlavního města zprvu širokým údolím, pak úzkou úžlabinou, jejíž stráně bývaly někde porostlé vinnou révou, jinde zase údolí připomínalo pusté šterkoviště. Za Roztoky se Vltava obrací ve velikém oblouku k západu a kamenitým řečištěm šumí vlny kolem

míst, která nás upomínají na nejstarší dějiny naší vlasti. Zde na strmé stráni nad levým břehem vltavským se nachází Levý Hradec.

Vltava se line na sever úzkým údolím, točí se k Libčicím a teprve před Kralupy otvírá se sevřené údolí řeky v širokou pláň. Posledním hradem, který se vzhlíží ve vltavských vlnách, je pozdně renesanční Nelahozeves. Krajina kolem Vltavy je nyní úplně jiná. Konečně se vine úrodnou, širokou plání, kde se vlní zlatá pšenice. Na levém břehu, za vesničkou Vepřek, mění Vltava svůj točitý směr na rovný, jako by najednou nedočkavě chvátala k Labi. Plyne tiše, donesla se ze Šumavy až k srdci země, v místa, kde již poslouchá příběhy a pověsti, které jí Labe z Krkonoš vypravuje...

Labe sice nemá v české společnosti stejné postavení jako Vltava, nezhudebnil jej Bedřich Smetana, neprotéká Prahou a především se line povícero německým etnickým územím. Přesto mělo a má dodnes v českém povědomí symbolické postavení. V *Ottových Čechách* je tato řeka reflektována ve čtyřech svazcích – Severní Čechy-Krkonoše, v díle věnovanému Krušnohoří, dále Polabí a Středoohoří. Labe autoři v těchto svazích vnímají jako řeku mnoha tváří a mnoha využití. Je pro ně nejen přírodní dominantou, ale i průmyslovým pohonem, dopravní tepnou, sběrnici přítoků dávajících život zemědělské krajině východních Čech a Středoohoří, nebezpečným horským přírodním živlem, ale i národním symbolem. Labe na svém horním horském

Partie na Labi nedaleko Kolína.

toku reprezentovalo dravost a nelítostnost Němci obývaných hraničních výšin, ale i krásu, jíž jsou obdařeny hory. Historik Josef Vratislav Šimák (1870–1941) při svém putování k pramenům Labe propadal poetickým náladám a skládal hold okolisté přírodě, jíž život dávala zrozená řeka. Na Labské louce, širé to planině, dospěl k prameni řeky, jíž za svou považovali jak Češi, tak i Němci. *„Potůček jen slabě slyšíš, a uprostřed kamenná, okrouhlá studánka objímá jasný zdroj, vířící tenkým tenkým praménkem z písčitého dna, maličký a drobný. Odpočiňme si tu na sedátku, nad zrozením světového veletoku u výši 1346 m. nad mořem!“* Labské vodopády líčil s romantickým zápalem: *„Sněžným a zářivým skokem, jako poloprůsvitná duhojasná clona spouští se na půl sta metrů z nejhořejší obruby hlavní tok, dolů se rozstíráje, zatím co vedle drobnými tkanicemi menší bystřinky s hnědých hrání si hrají; a sotva zaklokotá potok v tmavozelené tůni, opět vrhá se s nového prahu a opět a zas, až dokypí v hloubi pětkrát hlubší, tam, kde prve nás vítal rozduřným bubláním na kraji rokliny.“*

Divoká, mladá horská řeka nabírá svůj klid, majestát a předvídavou sílu až za pohraničním hvozdem Les království. Zde se již na přelomu 19.–20. století plánovala výstavba spoutávající přehrady. Ta domestikovala Labe s pomocí skal a chránila lidská sídla položená od Dvora Králové dále po toku, jenž byl již osídlen dominantně českojazyčným obyvatelstvem. Přírodovědec Josef Kafka (1858–1929) popisoval význam chystané přehrady na Labi těmito slovy: *„Však za nedlouho i zde jim lidská ruka vystaví bezpečnou hráz. Povstávat nad Dvorem Králové mohutná přehrada údolní, která utvoří zde jezero několik kilometrů dlouhé a v něm zadrží celou zhoubu, kterou Labe druhdy podělovalo kraje níže položené.“* Dále po toku

Labe si čtenář *Ottových Čech* mohl představovat rozvíjející se města jako Hradec Králové, Pardubice či Kolín, jež ukazovaly míru českého úspěchu druhé poloviny 19. století. Všem těmto sídlům dávala poloha na největší české řece komparativní výhodu. Labe ale ani zde nepředstavovalo pouhou racionální veličinu, ale i emocionální hodnotu. Jaroslav Vrchlický (1853–1912) tak opěvoval polabský úsek slovy, jimiž metaforizoval tok Labe slovy o jinošském věku řeky: *„[...] vinoucí se krajinou v celé vlasti nejúrodnější a nejbohatší, plnou vzpomínek a památek na doby slavné i na chvíle strasti a utrpení.“* Zároveň Labe protékalo i místy spjatými se samostatným úsvitem národních dějin, což ve vnímání druhé poloviny 19. století značilo základní hodnotu. Řeka tak svým plynutím kolem Staré Boleslavi naplňovala i svou posvátnou „národní svatováclavskou úlohu“. Historik Justin Václav Prášek (1853–1924) neopomněl v těchto pasážích srovnávat Labe s jinými evropskými toky: *„Ó Labe, krásné Labe! Hrd jest Němec Rýna mohutnými proudy, chlubí se Angličan Temží širotokou, cituplný Švéd slavnou Trollhättou, Španěl ladnými půvaby Guadalquiviru, proč by neměl Čech s nadšením pohlížeti v mateřský tvůj klín a naslouchati zvěstem bravých vln, které tklivým hlasem vypravují o dávné slávě[...]“* Nejen Vltava tedy symbolizovala v očích českojazyčných obyvatel Čech národní řeku. Na podobnou pozici, i když z mnoha důvodů ne zcela srovnatelnou, aspirovalo i Labe. Soutok obou těchto řek pozorovaný z věže mělnického chrámu sv. Petra a Pavla pak přiváděl každého trochu národně exaltovanějšího jedince k epickým výlevům: *„Zlaté ranní slunko právě líbá nachovým rtem pahorek mírně se pnoucí, jenž od pravěku ostríhá utěšený klín, kde vody Krkonošské splývají s odtokem Šumavy. A do tůně, v níž sbíhají se vody tří čtvrtin Čech, shlíží*

krásná věž na výšinách pahorku, mlčelivý svědek mnohých století, uprostřed vinogradů, které po půl tisíciletí věnčí a oblažují někdejší vdovské sídlo českých královen.“ Právě Mělník a následující Roudnice představovaly v toku Labe poslední větší českojazyčná sídla a tedy v národních příbězích konce 19. století poslední citadely češství. Zde Labe opouštělo svou symbolickou národní úlohu a stávalo se řekou již ne zcela vlastní, i když ještě ne cizí. Zde totiž Labe opouštělo tu pravou půdu a vtékalo do oblasti, kde sloužilo „*lakotné, bravivé Germánii*“.

Labe nyní tvořilo srdce oné nejmotivnější části Čech, onoho Českého ráje – Böhmisches Paradies. Právě širší oblast Litoměřicka protáhnutá podél Labe k severu tvořila ve vnímání obyvatel konce 19. století tu nejkrásnější oblast Českého království. Řeka se zde z národního, přírodně-estetického či ekonomizujícího symbolu proměnila v průvodce po ráji. Žernoseky, Sebusín, Labská brána, kde se v ohbí mezi Církvicemi a Sebusínem Labe: „*jako malé jezero Alpské jeví... – náhle*

k východu se zatáčejič – v kotlině zdánlivě zcela uzavřené a klam ten ještě zvyšuje se tím, že v pozadí vyčnívá mocná kupa Varhoště.“ Řeka se zde stává součástí krásných scenérií, ale jiného typu než její sestra Vltava. Labské úžlabí zakončené zříceninou Střekova u Ústí nad Labem pak předznamenávalo poslední pasáž toku této řeky v Čechách. Námořník či obchodní cestující plovoucí do Německa mohl obdivovat krásný thunovský zámek v Děčíně. Následuje oblast Českosaského Švýcarska, spojení toku finálního českého úseku Labe, historických měst a městeček, pískovcových skal, termálních pramenů, lázeňských míst dávalo již na sklonku 19. století do budoucna velké vyhlídky pro rozvoj zdejšího turismu.

Jak Labe, tak i Vltava symbolizovaly v Ottových Čechách vlast. Nejednalo se o pouhé řeky, přírodní útvary či ekonomický faktor, ale symbol celistvosti Čech až po zemské hranice. V tomto smyslu měly obě tyto řeky své zastoupení v pantheonu „národních pokladů“.

Petra Kubičková (*1977) absolvovala historii na Slezské univerzitě v Opavě. Od r. 2002 pracuje jako historik a odborný knihovník ve Vědecké knihovně v Olomouci, kde se věnuje zpracování prvotisků, starých tisků a publikací z 19. století.

» petra.kubickova@vkol.cz

Lubomír Novotný (*1978) vystudoval historii na FF UP a právo na PF UP, odborně se specializuje na moderní české, československé a středoevropské dějiny.

» lubomir.novotny@vkol.cz

Leden, 2013, fotografie z cyklu *Čeření*. Zdroj: archiv Pavla Rozsívala.

Vzpomínka na rakousko-uherského námořníka Františka Lančíka

FILIP GREGOR

V roce 2021 uplyne 135 let od narození (5. prosince) a zároveň 45 let od úmrtí (15. ledna) významné přerovské osobnosti Františka Lančíka. Tento rodák z Hulína prožil v Přerově bezmála pět desetiletí. V literatuře je připomínán jako voják, který se společně se svojí rodinou aktivně zapojil do činnosti tzv. druhého odboje a ztratil v něm všechny své blízké. Nicméně se jednalo také o obecního funkcionáře, jehož zájmem byl rozvoj města Přerova. S jakými problémy se musel jako obecní funkcionář potýkat a s čím se až do konce svého života nesmířil, představí a znovu připomene na pozadí jeho životního osudu následující příspěvek.

Formování politických názorů

František Lančík se narodil 5. prosince 1886 v Hulíně (okres Kroměříž) do rodiny Jana a Františky Lančíkových. Pokud bychom se krátce zastavili u jeho rodičů, zjistíme, že otec Jan Lančík se narodil dne 8. března 1858 v Pravčicích, působil jako záložní vojník u c. a k. 12. pluku dragounů a posléze pracoval jako dělník v Hulíně. Ve svých třiatdvaceti letech

uzavřel dne 24. ledna 1882 sňatek s o dva roky mladší Františkou Fryštskou, švadlenou hanáckých krojů, která se v Hulíně dne 9. března 1860 narodila jako nemanželská dcera Rozálii Klimentové. Tato osoba svěřila Františku do péče vdovy po Josefu Maděrkovi Marianě (roz. Fryštské). Mariana dala Františce své rodné příjmení, které po smrti manžela začala opět používat, a aby nebyla na výchovu sama, vdala se v roce 1870 za Martina Urubu. Ten měl mladšího příbuzného Petra Urubu, který za druhé světové války působil jako letec u 311. československé bombardovací perute.

Z matriky narozených obce Hulín je zřejmé, že byl František Lančík nejstarší z řady sourozenců (1892 Marie, 1895 Ludmila, 1897 Jan, 1899 Františka, 1900 Růžena a 1903 Vojtěch). Velký počet dětí znamenal pro rodiče nejenom radost, ale též starost. Neustálým problémem se stávalo získávání finančních prostředků. Nízká mzda matky pracující jako pradlena nebyla příliš vysoká, proto jediným stabilním zdrojem příjmů byla mzda otce, který pracoval jako dělník Severní dráhy císaře Ferdinanda v Hulíně.

V roce 1892 začal Lančík navštěvovat českou obecnou pětitřídní Národní školu chlapeckou v Hulíně. Od roku 1898 pokračoval ve studiu na české střední škole v Hulíně pod vedením třídního učitele Kristiána Ječmínka. Zde absolvoval tři třídy s prospěchem spíše průměrným s převahou trojek a dvojek. Po dokončení studia v roce 1901 odešel do Vídně vyučít se zámečnickem. Učení ale nedokončil a navrátil se nazpět domů. Nakonec se vyučil v Hulíně u strojní firmy Františka Zajíčka strojním zámečnickem a započal s hledáním zaměstnání.

Lančík zpočátku pracoval jako dělník u různých zaměstnavatelů v Holešově, v Mariánských Horách u Ostravy, v Gensendorfu v Dolním Rakousku a posléze ve Vídni. V hlavním městě rakousko-uherské monarchie došlo k jeho hlubšímu ztotožnění s myšlenkami a idejemi socialismu. Vstoupil do odborové organizace kovodělníků, která se snažila o zlepšení podmínek pracujících v továrnách. Brzy si získal jejich sympatie a společně s nimi se dne 28. listopadu 1905 zúčastnil dělnického hnutí, jehož cílem mělo být mimo jiné

Výbor Dělnického vzdělávacího spolku Svornost, 1936, vpravo sedící František Lančík. Zdroj: Toth, MKP.

dosažení všeobecného volebního práva. Akce ale byla potlačena a protestující společně s Lančíkem byli zatčeni a uvězněni.

Po krátkém pobytu ve vězení následovalo Lančíkovo propuštění ze zaměstnání. Jak uvedl ve svém životopise „*nechtíc přijít otci se šesti mladšími sourozenci na obtíž a s vidinou možnosti zadarmo se podívat do světa,*“ přihlásil se dobrovolně společně s několika vídeňskými dělníky do rakousko-uherského námořnictva do Puly k výkonu čtyřleté služby. Dne 30. ledna 1906 byl odveden jako námořník IV. třídy. Absolvoval výcvik a kormidelnický kurz a dne 3. května 1906 byl přiřazen k 7. rotě, kde mu začala skutečná služba. O rok později splnil v Pule kurzy signalizační, telegrafní a navigační, které byly nezbytné pro práci kormidelníka, v roce 1908 byl pak dokonce vyznamenán Vojenským jubilejním křížem. Působil na několika operačních lodích, z nichž jmenujme pancéřový křižník *Seiner Majestät Schiff* (dále S. M. S.), křižník S. M. S. *Kaiser Franz Joseph I.* nebo torpédoborec *Ulan*. Posledních 100 dní vojenské služby u námořnictva zakončil na řadové lodi S. M. S. *Erzherzog Ferdinand Max* odkud byl v hodnosti kormidelního poddůstojníka v prosinci 1910 demobilizován. Následně odešel nazpět do Vídně, kde pracoval jako kovodělník u firmy *Theobald Tüller*, ovšem již v roce 1911 byl přijat do služeb rakouských železnic a přidělen do Přerova, kde se trvale usadil.

V roce 1914 byl opět povolán do služeb rakousko-uherského námořnictva. Až do roku 1916, kdy byl vyreklamován ředitelstvím Severní dráhy císaře Ferdinanda pro službu na přerovské železnici, sloužil jako kormidelník obrněného křižníku *Kaiser Karl VI.* Získané zkušenosti u námořnictva po skončení první světové války ovšem v dalším

životě již nevyužil. Ve svobodném československém státě byl přemístěn k náhradnímu praporu čs. pěšího pluku č. 3 *Jana Žižky z Trocnova* do Kroměříže, odkud byl propuštěn po splnění branné povinnosti dne 31. prosince 1936 jako rotný v záloze.

Aktivity v rámci lokální politiky

Po skončení první světové války se začala psát nová životní etapa Františka Lančíka. Kromě toho, že vstoupil do sociálně demokratické strany a že se dne 5. prosince 1919 oženil s Hermínou Dvořákovou, se také začal více věnovat politickému a odborovému hnutí. Účastnil se stranických sjezdů a schůzí, dokonce se na nich od 20. let začal častěji objevovat jako řečník. V tomto prostředí navázal mnohé kontakty s čelnými osobnostmi strany, což mu pomohlo v budoucím profesním postupu. V roce 1924 nastoupil na místo obvodního tajemníka přerovské pobočky sociálně demokratické strany, které zastával až do 1. března 1938, kdy se funkce vzdal.

Z dochovaných pramenů víme, že oceňoval záslužnou práci dvou přerovských funkcionářů. Konkrétně člena městské rady v Přerově (1919–1924) a poslance Revolučního národního shromáždění (1918–1920) Jaroslava Marka a přerovského starosty zvoleného ve dvou volebních obdobích (1919 až 1923 a 1927–1931) Ing. Josefa Vdolka. Vlastní pílí se vypracovali a uplatnili v politické sféře, kde si svým přístupem získali důvěru dělnictva, drobných řemeslníků, živnostníků nebo pokrokové inteligence. Na způsob jejich práce, který vedl ku prospěchu města a občanů, což dokládají jejich realizované návrhy, například stavba obecních domů pro dělnictvo, upravené veřejné prostranství, vydlážděné ulice nebo rozvoj školství a průmyslu, se i Lančík snažil navázat ve své politické kariéře.

U příležitosti nového volebního období v roce 1931, byl zvolen do přerovského obecního zastupitelstva a rady. Jako zastupitel působil v komisi dopravní, finanční, kulturní a zaměstnanecké. Jako radní pak zasedal v komisi dopravní, kulturní a pro plovárnu. Nejdůležitější komise, v níž pracoval, byla komise finanční. Zahrnovala kontrolu obecního hospodářství, kontrolu rozpočtu i závěrečného obecního účtu. Z pozice dopravního referenta, jehož zájmem bylo zajištění plynulého chodu dopravy, pak například zasáhl u železniční správy proti plánovanému zrušení přejezdu čtyř rychlíků přes Přerov. Díky vynaložené aktivitě nakonec došlo pouze ke zrušení rychlíků dvou. To však ve svém důsledku Přerov i tak poškodilo, protože ztížilo osobní a poštovní dopravu a snížilo počet drážních zaměstnanců ve městě. Coby kulturní referent byl zván na kulturní akce v Přerově a okolí, byl vyslán k účasti na školních akademiích, kolaudacích budov a staveb nebo vernisážích. Kromě dohledu nad městskou plovárnou věnoval pozornost otázce nezaměstnanosti a bydlení. Prosazoval, aby chudí dostávali v průběhu zimního období uhlí či potraviny, nebo aby byly stavěny další byty s levným nájemným. Lančík se pravidelně vyslovoval k těm bodům, které měly spojitost s jeho referáty. Po projednání byly jeho návrhy přijaty, méně často docházelo k jejich nepřijetí nebo odložení. Prosazení se neobešlo někdy bez sporů s příslušníky ostatních politických stran, zvláště strany fašistické nebo komunistické.

Zemským zastupitelem v Brně

Jako schopného řečníka s dobrou všeobecnou kvalifikací ho navrhla přerovská pobočka sociálně demokratické strany za náhradníka do voleb

do zemského zastupitelstva v Brně, které se konaly dne 2. prosince 1928. Členem se však stal až dne 12. června 1934, kdy nahradil Antonína Hnátka, který se dne 31. března 1934 členství vzdal.

V zemském zastupitelstvu působil jako člen komunikační komise do konce roku 1934. Od svého zvolení se vyslovil k otázkám školským, zaměstnaneckým a zdravotním. V oblasti školství doporučil reorganizaci moravských zemědělských škol, v oblasti zaměstnanecké podal návrh na zkrácení pracovní doby v úřadech, ústavech a podnicích, který byl společně s úpravou služebních poměrů zaměstnanců zemské dráhy jednomyslně na schůzi dne 26. října 1934 přijat. Ve zdravotnictví podpořil rozšíření a úpravu sociálních ústavů a zřízení gynekologických oddělení do všech veřejných nemocnic. Z pozice zemského poslance rovněž žádal v roce 1934 o urychlení řízení ve věci stavby železničního podjezdu mezi Přerovem a Předměstím. Zda žádost k něčemu napomohla, není zřejmé, protože k samotné kolaudaci podjezdu došlo až 13. června 1940. Díky činnosti v zemském zastupitelstvu získal další zkušenosti, které využil v následujících letech.

Starostou města Přerova

Na konci ledna 1938 rezignoval ze zdravotních důvodů na úřad starosty Richard Kleiber. Volební řád stanovoval, že pokud se uprázdnilo místo starosty za dobu úřadování obecního zastupitelstva, zvolí se nový starosta a noví náměstci. V počtu 36 hlasů byl starostou zvolen schopný a veřejně činný znalec problematiky přerovských poměrů – František Lančík, který tento post obhájil i po obecních volbách v květnu 1938. To ovšem netušil, že na místě setrvá pouhých deset měsíců.

Z pozice starosty se zasazoval o zmírnění sociálních problémů, výstavbu bytových domů nebo dalších vojenských objektů. Za Lančíkova působení v úřadu starosty byla dokončena budova školy pro ženská povolání, dále byl vystavěn podjezd u Předmostí či dobudováno letiště, jehož výstavbu zdržely spory o odprodej patřičných pozemků. Na druhou stranu modernizovat radnici na náměstí T. G. Masaryka, vybudovat kulturní dům s knihovnou a čítárnou nebo postavit živnostenskou školu a kanalizační sběrač na ulici Lešetínská se již v důsledku válečných událostí realizovat nepodařilo.

Nástupem roku 1939 se Lančíkovi začaly krátit dny, které měl ve funkci starosty města Přerova

strávit. Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava dne 16. března 1939 byl vyzván německým vládním úředníkem, aby rezignoval na funkci starosty. Lančík si byl vědom závažnosti situace. Z důvodu bezpečnosti se rozhodl sám odstoupit z funkce. Návrh nucené rezignace podal na schůzi městského zastupitelstva a dne 25. března 1939 opustil úřad starosty. Náměstek starosty P. Alois Čáp vyzdvihl jeho intenzivní práci, která spadala do těžkého hospodářského a politického období, jež vyžadovalo odpovědnost a opatrnost. V této věci je třeba dodat, že při jednání s německými orgány Lančík vždy vystupoval jako uvědomělý Čech. U německých velitelů se zasazoval o to, aby v případě střetů

Číslo domu: 10
 Ulice: Masaryk
 Přihl. dne: 22. 1911 z. Přiját do Přerova dne: 28. 5. 1924
 Číslo indexu: 2565
 Dom. list: 9. 1. 1910 č. 10
 čís. 688

Rodinný list.

Jméno a příjmení členů rodiny	Po- hlaví muž. žen.	Rok a den narození	Rodičtě, politický okres a země	Obec domovská, politický okres a země	Stav			Vyznání	Povolání, zaměstnání
					svob.	žen.	odvov. roty.		
manž. Lančík František		5/12 1886	Hudcov Mioměřitz	Hudcov	1			ř. k. říjenných č. rod. okresu	
II. manž. Hermína	1	10. 2. 1893	Prámo- řal. Morince	Přerov				rok. Dvora Kova 5. 12. 1929 obo. odd. v Přerově	
II. dítka Jaroslav	1	13. 5. 1921	Přerov	mekovotný			31. 12. 1927 francie	star. odd. 'a'	
Zlášť Eva	1	10. 5. 1924	— / —	14. 5. 1940 řal. okresu Př. 15. 11. 1941 doma.				mimka	
Manželka Hermína, zemřela 3. 6. 1942 v Brně. Landes-Kultus-u. Militärant									
Dcera Eva, zemřela dne 25. 6. 1942									

Novo Famil. Karto abugradu
 Nový rosin. list vypsán.

Sbírka přihlášek pobytu obyvatel, rodina Lančíkova. Zdroj: SOkA Přerov.

civilního obyvatelstva s německým vojskem sami nezasahovali, ale aby konflikt řešila přivolána místní policie, dokonce provedl úspěšný zásah proti skupině členů Národní obce fašistické, kteří se pokusili vypálit přerovskou synagogu. Z funkce starosty také dohlížel, aby byl udržen klid a pořádek ve městě nebo měl na starosti hladký průběh při zásobování a ubytování vojska.

Odplata bojovníkovi za svobodu

Lančík se společně s rodinou neztotožnil s okupací Československa. Se synem Jaroslavem se dal k dispozici odboji zahraničnímu, manželka Hermína s dcerou Evou a dalšími příbuznými odboji domácímu. Ihned po 15. březnu 1939 začal Lančík s přípravou a distribucí ilegálního tisku. Informoval o zatýkání čelných politických osobností nebo o událostech na železnici. Dokonce svolal do lesů nad obcí Veselíčko tajnou schůzku, kde přítomné seznámil s ilegální činností, spočívající v distribuci ilegálních tiskovin nebo opatrování výbušnin z okolních kamenolomů pro vyhození železničních mostů. Přímá Lančíkova aktivita v odbojové skupině, která nesla pracovní označení Lvíce III, netrvala příliš dlouho. Dne 20. července 1939 se odebral do ilegality. Československé hranice se mu nicméně podařilo úspěšně přejít až na druhý pokus, konkrétně dne 19. září 1939. Prostřednictvím tzv. balkánské cesty dorazil přes Slovensko, Maďarsko, Řecko a Turecko do Francie, kde byl v Agde dne 21. října 1939 odveden do formující se čs. zahraniční armády a jako rotný v záloze přidělen k náhradnímu praporu, který se dne 15. prosince 1939 stal tzv. Náhradním tělesem (dále jako NT). Lančík nebyl zařazen kvůli svému věku k bojovým jednotkám. Jeho hlavním úkolem

se stala evidence nově příchozích v rámci prezentační komise. Po uzavření německo-francouzského příměří začala v Agde od 1. srpna 1940 Francouzi řízená demobilizace. Většina československých vojáků využila odjezdu britských a egyptských dopravních lodí a odplula do Velké Británie, jejíž vláda po uznání československé zahraniční vlády zde povolila jejich pobyt a vybrala shromažďovací tábor v Cholmondeley u Chestru. Pro Lančíka se stal tábor domovem poté, co dne 7. července na lodi Mohamed el Kebir připlul do Liverpoolu. V hodnosti rotného byl vtělen k NT, které dne 12. července 1940 zahájilo opět svou činnost. Na tomto místě se setkal se svým synem Jaroslavem, který vstoupil do zahraničního vojska v Agde dne 6. března 1940. Ten byl na rozdíl od svého otce zařazen k bojovým jednotkám. Dokonce po splnění cvičných letů byl zařazen v hodnosti četaře do RAF k 311. bombardovací peruti. Ovšem během jednoho z operačních letů společně s posádkou v polovině roku 1941 zahynul. Jejich letoun typ Wellington Mk.IC R1516 (KX-U) byl při návratu sestřelen.

Úmrtí syna Lančíka velice zasáhlo. S nadějí se díval do budoucnosti, ve které si představoval, že se po konci války setká alespoň se svou manželkou a dcerou. K tomu ale nedošlo. Manželka Hermína i dcera Eva byly v roce 1942 odsouzeny za domácí odbojovou činnost k trestu smrti zastřelením v Brně v Kounicových kolejích. Tragédii znásobilo, že k těmto událostem došlo v době druhého staného práva po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Poslední slova Hermíny Lančíkové zněla: *„Setkáte-li se s mým manželem, řekněte mu, že jsem byla činná a pracovala pro vlast tak, jak si to přál.“* O tom, že dcera

Eva byla také mezi popravenými, se Lančík dozvěděl až v roce 1945. Nikdy se s tím nesmířil. Není vyloučeno, že tato událost sehrála roli při povýšení a zařazení Františka Lančíka do velitelské zálohy (28. října 1942).

Lančík byl v kvalifikační listině charakterizován zástupcem velitelem NT jako svědomitý, pilný a pracovitý, dobrého vlivu na okolí, bez osobních zájmů. Na druhou stranu víme, že dne 9. prosince 1943 podal stížnost na úředníky NT za bezdůvodné otevření dopisu, který nebyl opatřen poznámkou o jeho cenzurování. V odpovědi, kterou obdržel dne 10. prosince od velitele brigády NT vyplynulo, že dopis přijatý polní poštou nebyl opatřen známkou. Po přijetí polní poštou byl známkou opatřen, ale absence adresy odesílatele, od kterého měla být částka za známku vybrána, vedlo důstojníka pověřeného kontrolou pošty k otevření dopisu,

Kancelář evidence NT v červenci 1943 v Milton Hill u Peterborough, zleva Haupt, Mudra, Matějček, Lančík.
Zdroj: SOKA Přerov.

zda se v něm příslušná adresa nenachází. Kromě adresy příjemce se ale v něm žádná jiná adresa nenacházela. Zasláná stížnost svědčí o statečném postoji Františka Lančíka za války. Byl si vědom svých práv a povinností i přesto, že šlo o technickou chybu odesílatele.

Většina vojáků čs. zahraniční armády byla k 7. březnu 1944 vyznamenána Čs. vojenskou pamětní medailí se štítky zemí, kterými vyznamenaný prošel. Se štítky Francie a Velké Británie tak byla jedna udělena také Františku Lančíkovi. Dne 1. října 1944 byl velitelstvím NT povýšen do funkce přednosta evidence NT a o rok později vyznamenán Československou vojenskou medailí Za zásluhy. V hodnosti přednosta setrval do 4. července 1945, kdy byl odeslán s malou evidenční skupinou k tankovému sboru do Stříbrných Hor. Zde již v hodnosti nadporučíka početní služby v záloze pokračoval v činnosti až do 31. prosince 1945 kdy byl demobilizován. Nazpět se vrátil do Přerova, kde ale na něho nikdo z rodiny nečekal. S jejich úmrtím se až do konce svého života nesmířil. Aby se dostal do duševní rovnováhy, rozhodl se místo odchodu do penze dále pracovat.

Ačkoli se již nestal přerovským obecním funkcionářem, přijal v roce 1946 místo v Podbořanech na tamním ONV, kde ho pro politickou činnost získal jeho stranický kolega Zdeněk Bechyně. Až do roku 1948, kdy z politických důvodů Lančík odešel, se věnoval hospodářské, sociální a zdravotní otázce. Nesouhlas s komunistickou politikou po vítězství KSČ v květnových volbách roku 1948 přiměl Lančíka opět k návratu do Přerova. Zde se z něho stal postupně uzavřený a nedůvěřivý člověk, který začal zastávat názor, že oběť, kterou přinesla jeho rodina pro osvobození, svůj účel

nesplnila, a tudíž byla zbytečná. Před odchodem do penze v roce 1957 vykonával z nařízení čs. vlády podřadná dělnická zaměstnání; politicky se již neangažoval. Je možné, že ztráta rodinných příslušníků hrála velkou roli v tom, že s Lančíkem nebyl veden politický proces jako například s jinými vojáky sloužícími za druhé světové války v čs. zahraničním vojsku.

Lančík společně se svojí druhou ženou Julií, kterou si vzal, dožil zbytek života v Přerově, kde se cítil šťastný. Zklamán zmařenými ideály zemřel na zástavu srdce dne 15. ledna 1976 v Přerově ve věku devadesáti let. Jeho popel společně s popelem jeho syna Jaroslava byl uložen na hřbitově v Hulíně, kde jsou rovněž uloženy ostatky Lančíkových rodičů. Jeho veškerý majetek zdědil Otakar Bečák z Krnova.

Jako projev vděčnosti a úcty vůči rodině Lančíkových, která přinesla tak velikou oběť za okupace, došlo v devadesátých letech k přejmenování ulice Partyzánská, kde Lančíkovi žili, na ulici Lančíkových. Tímto se uzavřel osud člověka, který, jak uvádí Věra Fišmistrová: „patřil k velmi

obětavým, energickým osobnostem, s velkými organizačními schopnostmi a s vyvinutým smyslem pro spravedlnost.“

Závěr

Životní osudy Františka Lančíka byly ve znamení úspěchů a proher. Úspěchy rodinné a profesní, prohry v podobě ztrát několika rodinných příslušníků během druhé světové války. Z Lančíka se postupně stal člověk uzavřený, který začal pochybovat, jestli zapojení jeho rodiny do odboje splnilo svůj účel. Útěchu nacházel ve svých vzpomínkách na období předválečné, kde si alespoň tímto způsobem mohl připomínat své blízké. Až do konce svého života nepřestával věřit, že se demokracie podle Masarykových myšlenek v Československu opět obnoví. Bohužel zemřel dříve, než k tomu nakonec došlo. Čest jeho památce.

Zdroje:

Údaje čerpány ze SOkA Přerov, MKP, SOkA Kroměříž, MZA Brno, Archiv ČSSD Praha, NA Praha, VÚA-VHA Praha.

Filip Gregor (*1993) pracuje od roku 2019 jako správce sbírek a historik v Muzeu a galerii v Prostějově.

» fgregof@muzeumpv.cz

In margine přátelství a dialogu Ivana Theimera a Lubomíra Šlapety

aneb „funkcionalita“ versus „postmoderna“
přes železnou oponu

VLADIMÍR ŠLAPETA

Ikdyž nejzásadnější zahraniční pobyty absolvoval můj otec Lubomír Šlapeta (1908–1983) v Německu (více než 5 let) a v New Yorku (5 měsíců), v posledních deseti letech života cestoval téměř každoročně na návštěvu k nejmladší dceři Olze do Paříže.

Jeho vztah k Francii byl dán frankofilní atmosférou masarykovské republiky, studiem prvních puristických projektů architekta Le Corbusiera, jehož skvělou přednášku v lednu 1925 zažil v brněnském Besedním domě i tím, že jeho mladší sestra Květa patřila k prvním absolventkám československého lycea v Dijonu. Kromě čtyřdenní zastávky při putování do New Yorku v Paříži, Versailles a přístavu Cherbourg v říjnu 1930 mu Francie však zůstávala až na závěr života odepřena.

Ivan Theimer (*1944) vyrůstal v našem sousedství, z našich obydlí Na vozovce 33 a Foersterova 10 jsme si mohli vidět na vzdálenost asi 140 metrů do oken a společně jsme vyváděli na tzv. školní louce před vilou stavitele Vodičky, odkud nás maminky svolávaly k večeři.

Dne 20. srpna 1968 zorganizoval architekt Tomáš Černoušek posezení s přáteli na počest nedožitých 90. narozenin básníka Jakuba Demla, které začalo v kavárně Bristol nedaleko kostela sv. Gorazda a skončilo v Černouškově bytě vybaveného množstvím pravé slivovice z Bánova. Tohoto večera se zúčastnil někdejší Markalousův asistent dr. Vojtěch Gaja, Rudolf Seitz a jeho žena Hana Lančíková, Ivan Theimer, Benjamin (tehdy Miloš Kuraš), Mirek Najdekr, jeho švagr Brůha a já. Celý večer se debata točila kolem české umělecké emigrace – Egon Hostovský, Jan Čep, Ivan Blatný, Kupka, Šíma, Voskovec, a jejího údělu. Ve velmi bujaré náladě jsme se rozešli dlouho po půlnoci.

Probuzení před pátou hodinou ranní bylo víc než trpké – nejhorší scénář se naplnil, byli jsme okupováni... Ivan Theimer se okolo poledne druhý den zastavil u nás, pohovořil krátce i s mými rodiči, rozloučil se a poté odjel do Prahy a další den do Paříže. Na podzim předtím navštívil s exkurzí Fondu výtvarných umělců Provence a vrátil se tak nadšen, že si brzy poté vyřídil povolení k tříměsíčnímu pobytu ve Francii. Podobně ihned odejel Miloš Kuraš

do anglického Readingu. Moji rodiče a já jsme se pak znovu setkali s Ivanem už koncem března 1969, když nám povolili jet do Paříže na svatbu mé sestry. Ivan tehdy studoval na Beaux Arts a našel si první azyl v protestantské koleji na boulevard Arago nedaleko Observatoire. Během mého 10denního pobytu jsme tam tehdy spolu poslouchali v rádiu přenos slavného hokejového zápasu se Sovětským svazem na MS ve Stockholmu a Ivan vytvořil velké třetinové sádrové modely třech pylonů pro kašnu na Kollárově náměstí. Ty jsem se značnými obtížemi jako kurýr převezl pod sedadlem letadla Caravella do Prahy. Dnes by mne nikdo s takovým nákladem do kabiny nepustil... V tom letadle tehdy seděl i známý umělec a bývalý velvyslanec ve Francii Adolf Hoffmeister. Tak jsem si říkal, že to v Praze ještě asi nějak půjde. Mýlil jsem se: už na letišti v Ruzyni mne dostihla zpráva, že Dubček byl právě vystřídán Husákem v čele KSČ... Tomáš Černoušek ale stačil zařídit, aby se kašna zrealizovala. To ještě Ivan Theimer nemohl ani tušit, že v 80. letech postaví Památník lidských práv na Martově poli, pylony u zahradního portálu Elysejského paláce – obé v postmoderním duchu s antickými reminiscencemi, bude navrhovat bronzové meče pro nově zvolené členy francouzské Akademie, na náměstí v městečku Poissy, kde Le Corbusier zanechal svou nejslavnější vilu Savoye, upraví v dokonalém renesančním duchu náměstí s kašnou a sousošími čtvero ročních období, a konečně, že skoro za čtvrt století zažije svůj návrat a realizuje v rodné Olomouci ještě druhou – Aronovu kašnu na Horním náměstí. To už mu Paříž po letech přidělila ateliér v zahradě opět nedaleko Observatoire, kde pracuje až dodnes, pokud netráví čas v Pietrasantě v Toskánsku. Předtím žil léta v malém ateliéru v rue

des Lombards nedaleko tehdy budovaného Centre Pompidou. Text pro jeho první výstavu mu napsal jeho kmotr Otto František Babler. Všichni byli prý udiveni brilantní francouzštinou toho eseje, která však k všeobecnému překvapení odpovídala přibližně dikci doby první světové války...

V roce 1969 se situace den ode dne zhoršovala. V září jsem pro paní Jiřinu Theimerovou ještě vyřídil v Praze francouzské vízum a v polovině října měla odletět na návštěvu Ivana. 10. října 1969 však Husák uzavřel hranice a zneplatnil výjezdní doložky. Paní Theimerová pak už svého jediného syna nikdy nespátřila a bolest jistě přispěla k jejímu předčasnému odchodu. „*Podivná voliéra Čech*“, řečeno se Seifertem, se nadlouho uzavřela...

Mé sestře se podařilo pobyt ve Francii po sňatku zlegalizovat a rodičům, kteří již byli v důchodu, od roku 1973 umožňovali cesty za ní, vždy ovšem jen separátně, nikdy ne společně. Otec tohoto „*daru*“ rád využíval, a tak v posledních deseti letech života strávil ve Francii dohromady deset

Lubomír Šlapeta – lodičky na břehu Atlantiku, olej 1975. Zdroj: soukr. sbírka.

měsíců. Vedle chvil s vnučaty si užíval svobodného ducha pařížské kultury – navštěvoval Velkou operu, koncerty v Salle Pleyel, v kině Formanovy filmy a samozřejmě výstavy starého i současného umění. Když o tom poreferoval Jindřichu Chalupceckému, odpověděl mu: „*Píšete o ‚Nouvelle Subjectivité‘ jako o skupině mladých Francouzů, Italů a Dánů – a zapomínáte na dva Čechy a jednoho z nich Olomoučana, Theimera a Machálka... Ale ‚Hnízdo bláznů‘ jsem viděl! U amerického kulturního ataše – podivuhodný film a daleko lepší než to, co Forman dělal doma...“*

Chalupecký netušil, že kromě času s rodinou, trávil otec nejvíce času právě s Ivanem Theimerem a že byl tehdy pro něho také jednou z mála spojujících nitek s Olomoucí, jeho příbuznými a přáteli. V létě roku 1975 setrval ve Francii dokonce 12 týdnů. Tehdy Ivan zvažoval, že by přestavěl statek v Dordogni, který patřil rodině jeho první ženy Laurence, na sochařský ateliér a požádal otce, aby mu rekonstrukci navrhl. Proto se společně vypravili na několik týdnů oklikou přes pobřeží Středozemního moře a Saint-Tropez do tohoto kouzelného koutu Francie, kde se oddávali radosti z malování a Ivan dokázal otcovy výsledky ocenit: „*Namaloval několik malých obrazů,“* napsal, „*vykreslujících místní architekturu, například kamenné střechy, podobně jako v lidové architektuře na Valašsku střechy doškové. Jeho oko vidělo barvy oblaků, půdy i stromů se stejnou labužnickou chutí, ve stejné perspektivě, ale v jiných dimenzích, zrovna tak jako zátiší prostřeného stolu, zátiší s malířsko-gurmánskou vizí, ‚ochutnanou‘ u Chardina, Purkyňeho a Cézanna, i malé obrázky zachycující krajinu připomínající čímsi naši Moravu.“*

Jestliže jejich malířské exkurze probíhala s oboustranným velkým nasazením v souladu

Ivan Theimer a Lubomír Šlapeta ve Středozemním moři, září 1975. Zdroj: archiv autora.

a polaritě mezi Theimerovými krajinami s klasicizujícími vizemi a otcovým romantickým až „Courbetovským“ stylem, nad plány přestavby drobného kamenného statku vernakulárního charakteru se rozvinul určitý spor. Byl to vlastně střet dvou generací – té funkcionalistické a té postmoderní. Ivan snil o návratu k velkorysé palladiánské architektuře, zatímco architekt, odchovaný meziválečným funkcionalismem, cítil, že „pravý Palladio“ z toho nikdy nebude, na to je budova malá, omezená danými zdi a nelze tu básnit jako u stavby nové. Později dodal: „*Velice ctím a obdivuji Palladia, avšak je mi cizí povrchně jej napodobit. Ve své práci dovedu udělat dobře jedině to, co sám skutečně cítím, co prožívám, proto mně, prosím nezazlívej, že jsem nedokázal se vcítit do Palladiova stylu podle Tvých představ. Takové úsilí by nutně muselo vyústit ve výtvarný omyl – nehledě k praktickým věcem skutečného užívání toho objektu.“* Ačkoliv celý projekt vedl ve velmi decentním a úsporném pojetí, přesto se neudržel a v jedné skice popustil uzdu fantazie a vypravil fasádu v nespoutaném manýristickém duchu s bohatou skulpturální výzdobou

atiky a symetrickým nápisem „Ivan“ a jeho fousatou bradou nad vstupem... Mohlo by se zdát, že ty dva tvorebné principy jsou v protikladu, ale v architektuře tomu tak být nemusí. Lubomír Šlapeta již ve 30. letech několikrát použil palladianských principů, například v Žantově vile v Rožnově nebo Macourkově vile v Místku. A v 50. letech všechny překvapil Colin Rowe, když komparační analýzou dokázal podobnost Palladiovy vily a Le Corbusierovy vily v Garches u Paříže.

Ivan Theimer ten společný malířský pobyt i dialog klienta a architekta, který se po dvou letech ještě jednou opakoval a proces navrhování pokračoval i korespondencí přes železnou oponu, s odstupem času okomentoval: *„Jeho umělecká životní zkušenost se střetávala s mými bohémsky usmrkanými idejemi o Palladiově koncepci projektování. Po letech si uvědomuji, že v momentě, kdy jsme malovali okolo vesnice v Marquay stejné výjev krajiny, naše hledání kulturních cílů byly rozdílné. On hledal esenciální podstatu architektonicko-uměleckého citění se všemi jeho artikulačními klouby a repertoárem (smysluplnost, citlivost...), ve které mu bylo vlivem poválečného klimatu po léta bráněno tvořit, a naproti tomu já tu podstatu hledal přes Palladia a všechny reminiscence jeho pozdějších následovníků... Zbyla mi jen krabice zažitých dojmů o architektuře v Olomouci a Kroměříži konce 17. století, co jsem si dovezl do Paříže a Itálie. Tam jsem*

si uvědomil ten obrovský prostor evropské kulturní minulosti od Palladia až po naše výše uvedené emigrantské impulzy přinesené do naší Olomouce.“

Tento dialog dvou rozdílných generací a různých uměleckých postojů skončil nakonec ne díky konceptuálnímu sporu jeho aktérů, ale v důsledku změn v soukromém životě Ivana Theimera, který si brzy poté našel svou druhou ženu Olgu a Dordogne opustil. Konceptuální spor neohrozil však ani později jejich vztah a vzájemný respekt, který vydržel kontinuálně až do poslední otcovy návštěvy v Paříži v lednu 1983. Otec tehdy velmi toužil zúčastnit se právě vypsané mezinárodní soutěže na novou operu La Bastille. Během tohoto pobytu však hostihl záchvat mrtvice a po návratu do Olomouce 11. dubna 1983 zemřel. O čtvrt století později v nové opeře, postavené podle vítězného projektu kanadského architekta Otta, navrhl Ivan Theimer výpravu a scénu k několika představením...

A na svůj dialog s olomouckým architektem pak vzpomínal: *„Lubomír Šlapeta jako svědek předválečný a poválečný, který byl handicapován trpasličí politikou dirigentů tehdejší doby, si v Dordogni uvědomoval pocit Evropy, která měla vizi a iniciativu. Na horizontech francouzské krajiny viděl čas – uprchlý, nenabraditelný a nevratný... Byl velký architekt a jako takový – ‚deve molto a tanti e tutto a nessuno‘ (dlužní mnoho mnohým a všechno nikomu).“*

Vladimír Šlapeta (*1947) je český historik architektury a vysokoškolský pedagog. Je autorem řady publikací o moderní architektuře 20. století a urbanismu, zejména na Moravě.

» slapeta@fa.vutbr.cz

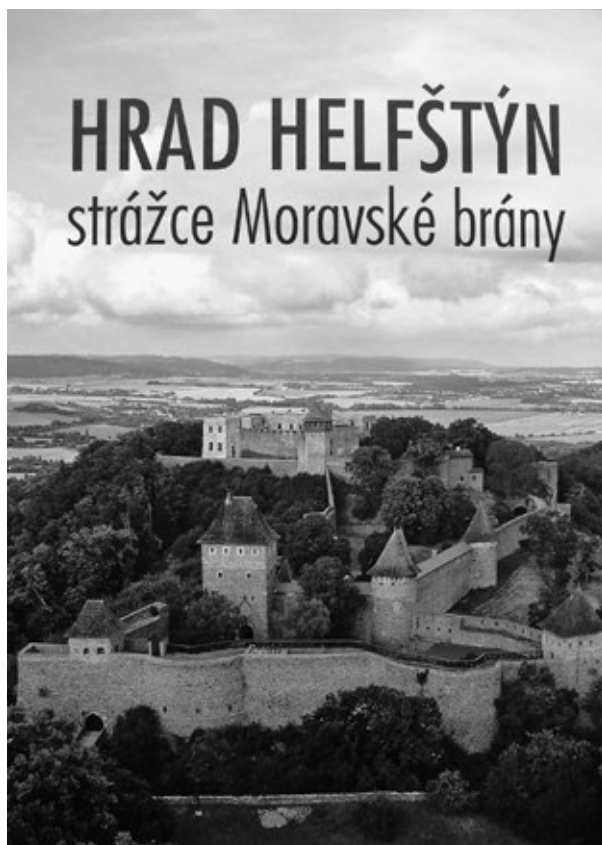
Publikace Muzea Komenského v Přerově

V loňském roce se podařilo pracovníkům Muzea Komenského v Přerově vydat hned čtyři publikace, které zpracovávají konkrétní historická témata a představují vybrané předměty z bohatých muzejních sbírek.

V roce 2020 si celá Česká republika připomněla 75. výročí Květnového povstání českého lidu, které bylo největším a neúspěšnějším vystoupením českého domácího odboje proti německým okupantům během druhé světové války. Muzeum Komenského v Přerově přispělo k oslavám tohoto výročí uspořádáním konference a vydáním kolektivní monografie *Květnové povstání českého lidu ve dnech 1.–4. 5. 1945*. Tato publikace přináší na celkem 160 stranách jedenáct studií uznávaných odborníků, pracovníků muzeí, archivů a univerzit. Jen jeden z článků, o operacích německých bitevních letců z letiště Henčlov poblíž Přerova, nezazněl v podobě příspěvku na zmíněné konferenci a je vlastně jakýmsi bonusem pro zájemce o tuto problematiku. Na začátek knihy byly zařazeny obecnější příspěvky, které sice s Květnovým povstáním českého lidu souvisejí spíše okrajově, ale jsou důležité pro pochopení celkové vojenské a politické situace na střední a severní Moravě. Nejvíce studií, celkem čtyři, se věnuje

problematice Přerovského povstání, které je považováno za začátek Květnového povstání českého lidu. Nejobsáhlejší z nich je studie pracovníka přerovského muzea Petra Sehnálka, která přináší na 35 stranách podrobný popis nejen vlastního Přerovského povstání, jeho potlačení a potrestání, ale také popis situace odbojového hnutí před povstáním. Následují články pojednávající o povstáních na střední Moravě, bezprostředně ovlivněných Přerovským povstáním, a v dalších částech protektorátu, konkrétně v Nymburku a Poděbradech, Železném Brodě a Vsetíně. Na konci publikace nechybí přehled obětí Přerovského povstání, s jejich podobenkami a stručnými životopisnými daty, a bohatá obrazová příloha zachycující průběh povstání ve městě Přerově.

K 350. výročí úmrtí Jana Amose Komenského byla připravena muzejní kurátorkou Helenou Kovářovou publikace *Komenský ve sběratelství: katalog vybraných komenián ze sbírky Muzea Komenského v Přerově (filatelie, filokartie, filumenie, drobné tisky)*. Jedná se o vůbec první publikaci, které podává systematický, byť neúplný přehled o poštovních známkách, příležitostných tiscích, pohlednicích, zápalkových nálepkách a reklamních materiálech s podobiznou Komenského. Tento

druh historických dokumentů totiž bývá v muzejních fondech zastoupen jen vzácně. V podstatě jediným muzeem, které se shromažďováním tohoto materiálu systematicky zabývá, je právě Muzeum Komenského v Přerově. Během mnohaleté práce se zmíněné kurátorce podařilo vybudovat pestrou a rozsáhlou sbírku dokumentů s motivem Komenského z různých sběratelských oborů. V katalogu tak čtenář nalezne na 136 stranách více než 420 vyobrazení sbírkových předmětů, doplněných o jejich stručný popis a zajímavé doplňující informace.

Nejrozsáhlejší část katalogu je věnována filokartii, tedy pohlednicím. Jde nejen o topografické pohlednice zachycující místa spojená s životem a působením Komenského, případně taková místa, kde se nacházejí jeho pomníky a památníky, ale také o další druhy: soubory pohlednic k Janu Amosi Komenskému a jeho výročí, pohlednice s podobiznami Komenského, pohlednice sochařských děl a plaket znázorňujících Komenského, pohlednice s historickými náměty a narativními scénami vážícími se k učiteli národů a různé blahopřejné, pozdravné a žánrové pohlednice a koláže.

Třetí publikace vydaná přerovským muzeem v roce 2020 má název *Gotické, renesanční a raně barokní kachle Přerovska (dávné příběhy zobrazené v reliéfech kachlových kamen): výběrový katalog*. Jedná se o společné dílo Muzea Komenského v Přerově, zastoupeného terénním archeologem Zdeňkem Schenkem, a Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, reprezentovaného pracovnící Irenou Loskotovou. Publikace vznikla v souvislosti s konáním stejnojmenné výstavy přerovského muzea, která však dosud, kvůli pandemii nemoci covid-19, nebyla zpřístupněna veřejnosti. Snad se tak již brzy stane. Hlavním cílem zmíněného katalogu je představit odborné i laické veřejnosti velké množství středověkých, renesančních a raně barokních kachlů, celých nebo jejich částí, které byly v průběhu minulých let nalezeny na různých archeologických lokalitách Přerovska (Dobřice, Drahotuš, Dřevohostice, Helfštýn, Hranice, Lipník nad Bečvou, Přerov, Tovačov, Troubky, Týn nad Bečvou) a zpravidla se ukrývají v muzejních depozitářích, dosud výstavně ani publikačně nevyužité. Kromě předmětů ze sbírek přerovského muzea

naleznou čtenáři v publikaci i velice zajímavý soubor pocházející ze zámku v Hranicích, který ochotně zapůjčilo Muzeum a galerie Hranice. Tento výběrový katalog obsahuje úvodní odbornou studii, obohacenou o řadu fotografií, a vlastní katalogovou část tvořenou 113 položkami, tedy kvalitními fotografiemi kachlů a jejich částí, doplněnými jen stručnými popisky. Kachle jsou v katalogu kvůli přehlednosti rozděleny podle motivů (náboženské motivy, fantaskní, mytologické a alegorické motivy, žánrové motivy, portrétní motivy, heraldické motivy, architektonické motivy, ornament na kachlích a kadluby). V publikaci se samozřejmě nacházejí i nejnovější poznatky vážící se ke kachlům objeveným při loňských a předloňských záchranných archeologických výzkumech na území města Přerova a zejména hradu Helfštýna.

Neměli bychom zapomenout ani na čtvrtou muzejní publikaci, na jejímž vydání se v roce 2020 kromě pracovníků Muzea Komenského v Přerově (Jan Lauro, Lubor Maloň, Zdeněk Schenk) podílel také Jiří Lapáček, ředitel Státního okresního archivu v Přerově. Jedná se o knihu *Hrad Helfštýn: strážce Moravské brány*, která přibližuje historii tohoto největšího hradu České republiky a místa, na kterém se nachází, od pravěku až po žhavou současnost. Jedná se po více než 100 letech o první monografii pojednávající o Helfštýně. Kniha samozřejmě přináší i řadu nových poznatků, získaných

při studiu archeologických i archivních pramenů. Rozdělena je do jedenácti zajímavých kapitol (Helfštýn ve světle archeologických pramenů; Historie Helfštýna od nejstarší písemné zmínky do roku 1650; Historie Helfštýna od roku 1650 do roku 1960; Popis s nástinem stavebního vývoje Helfštýna; Památková obnova Helfštýna od 19. století; Záchrana a zpřístupnění paláce na Helfštýně; Kulturní a společenský život na Helfštýně; Helfštýn světovým centrem kovářství; Dobrovolníci na Helfštýně; Majitelé Helfštýna; Helfštýn v obrazech) bohatě doplněných fotografiemi a obrazovými přílohami.

Všechny zmíněné publikace, které vyšly také díky finanční podpoře statutárního města Přerova a Olomouckého kraje, by byly za normálních okolností k zakoupení v pokladně přerovského zámku a na hradě Helfštýně. Protože je však muzeum (na konci dubna) stále ještě zavřeno, čekají tyto krásné knihy teprve na oficiální pokřtění a představení veřejnosti, po kterém bude zahájen jejich prodej. Pak bude možné si publikace rovněž objednat (<https://prerovmuzeum.cz/informace/nabidka-publikaci>). Protože publikace byly vydány v relativně nízkém nákladu (první tři zmíněné v nákladu po 500 ks, kniha o Helfštýnu v nákladu 1 000 ks), rozhodně by neměli zájemci s nákupem přilíh otálet.

Lubor Maloň

Členem Redakční rady KROKu se stal fotograf Jindřich Štreit

Profesor Jindřich Štreit je dlouholetým podporovatelem a čtenářem našeho magazínu, který mnohokrát přispěl radou či dobrým tipem na téma či článek.

Jeho zájmu a přízně si velice vážíme a tak jsme se nakonec rozhodli, že jej poprosíme, zda by nepřijal funkci v Redakční radě KROKu. Jsme rádi, že pan profesor naši nabídku přijal. Při té příležitosti jsme mu položili pár otázek.

Co vás vedlo k tomu, že jste si oblíbil zrovna náš časopis?

Časopis KROK má svou koncepci. Témata, která řeší, jsou velmi zajímavá. Každé číslo se dá číst od začátku do konce. S mnohými tiskovinami se rozloučíme po jejich prohlédnutí nebo přečtení. KROK je časopis, který si ukládám a i po čase se k jednotlivým textům vracím. Je to periodikum, které propojuje kulturu se životem. Zaměření na témata tohoto kraje má i vzdělávací poslání.

Je něco, co byste chtěl na KROKu zlepšit nebo třeba změnit?

V současné době časopis prochází změnami. Uvidíme, jak se tyto zásahy osvědčí.

Jindřich Štreit. Foto: archiv Jindřicha Štreita.

Jsme knihovnický magazín, jaký máte vztah ke knihovnám, chodíte si půjčovat knihy často a co zrovna čtete?

Knihy i knihovny mám rád, a to ať historické, nebo současné. Vydal jsem 57 knih a nesčíslně katalogů s různými autory. Z Olomouce jsou to

Kamila Holásková, David Hrbek, Eva Kavanová nebo Štěpánka Bielešová. Na Slezské univerzitě v Opavě vedu předmět Dokumentární publikace. Baví mne také ilustrovat knihy. Doma mám tzv. trucovnu, což je moje knihovna. Nemám času nazbyt, a tak je to především literatura, která se vztahuje k mému oboru. Na dosah ruky mám celou řadu knih, které studuji nebo čtu. Nyní je to kniha Annie Leibovitz *Při práci*. Miluji poezii. Fascinuje mne Václav Cigler nebo Lenka Kuhar Daňhelová a další. Stále se vracím k Vladimíru Holanovi.

Jak trávíte covidovou dobu plnou uzávěr a zákazů, dá se to na Sovinci přežít? A můžete i tak tvořit a fotografovat?

Využívám času k tomu, abych si udělal pořádek ve věcech, na které není čas. Vyšly mi během této doby knihy i katalogy a další jsou na cestě. Sovinec je úžasné místo se středověkým hradem, které mne nepřestane okouzlovat.

Nyní mám fotografické prázdniny, takže jen minimálně.

Tomáš Chalupa

Foto: archiv Jindřicha Štreita.

Kulturní itinerář

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5

Vzhledem ke zlepšující se hygienické situaci a následnému rozvolňování je pravděpodobné, že i Vlastivědné muzeum v Olomouci (www.vmo.cz) se svými interaktivními expozicemi a aktuálními výstavami bude opět možné navštívit. Muzeum se návštěvníkům i kolemjdoucím představí „v novém hávu“, se svojí novou fasádou, kompletně

zrekonstruovanými krovky a střechou a v neposlední řadě i s nově zrestaurovanými vstupními dubovými dvoukřídlými vraty pocházejícími z 2. poloviny 18. století (okolo roku 1772).

Muzeum, to jsou známé interaktivní expozice přírody a historie, které návštěvníka provedou nížinami v okolí Olomouce přes hornaté prostředí Nízkého Jeseníku až po vysokohorský terén Hrubého Jeseníku a Králického Sněžníku. Či uceleným příběhem dějin města, vyprávěným od 6. století, drsné doby raného středověku, až po práh jednadvacátého století. Nesmírně bohatou historií Olomouce přitom v expozici dokládá široké spektrum předmětů od archeologických nálezů, přes památky uměleckého řemesla a knižní kultury až po dokumentární filmy z 20. století a zprostředkovávají moderní technologie, jimiž je expozice doslova nabitá. Mimo to se návštěvník může projít i muzejním Lapidáriem, etnografickou expozicí, poznat hanáckého obra Drásala a mnohé další...

Vedle stálých expozic lze také zhlédnout aktuální výstavy, jež všechny bude Vlastivědné muzeum v Olomouci prodlužovat až do letních měsíců roku 2021 tak, aby všichni zájemci měli možnost a čas výstavy navštívit.

Prodloužené výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci: <https://www.vmo.cz/vystavy>

Rudolf II.

Unikátní výstava podhalí mnoho tajemství ze života vladaře a představí i celou řadu zajímavých exponátů.

České korunovační klenoty na dosah

Mistrovské repliky českých korunovačních klenotů, které jsou k vidění v kompletní sestavě. Součástí výstavy jsou i repliky původního gotického královského jablka a žezla, které jsou uloženy ve Vídni a mnoho dalšího.

Jiří Louda – Život mezi erby

Výstava připomíná bohaté dílo i životní osudy pana Jiřího Loudy, dr. h. c., významného českého heraldika, knihovníka a v neposlední řadě účastníka československého zahraničního odboje 2. světové války.

Policejní sbory v proměnách času

Tematická výstava vznikla u příležitosti 10. výročí vzniku Krajského ředitelství policie Olomouckého kraje.

Pavel Rozsival – Stud i um

Výstava k životnímu jubileu 60. narozenin olomouckého malíře a fotografa. Výstava s názvem *Stud i um* konaná v Mánesově galerii Vlastivědného muzea v Olomouci představuje nejnovější uměleckou tvorbu Pavla Rozsivala.

Nové, připravované výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci roku 2021 – výběr:

(Přesné termíny výstav Vlastivědného muzea v Olomouci budou upřesněny dle aktuální hygienické situace ohledně pandemie koronaviru covid-19 v České republice a následného znovuotevření muzea.)

Alfons Mucha – Výběr z díla

Tato výstava obsahující více než pět desítek grafik představuje ucelenou Muchovu tvorbu grafického

výtvarníka a zadavatele secesních standardů. Výstava je komplexním průřezem nejen Muchovy tvorby, ale i vývoje secese, který Mucha definoval.

200 let od narození otce moravské archeologie MUDr. Jindřicha Wankla

V letošním roce si připomeneme 200. výročí od narození jednoho z průkopníků moravské archeologie MUDr. Jindřicha Wankla (17. července 1821 – 5. dubna 1897).

Tomáš Herynek – Setkávání všední i nevšední

Vlastivědné muzeum v Olomouci připravilo pro své návštěvníky jak výběr z Herynkovy portrétní tvorby, tak i ukázky z jeho velkých fotografických cyklů.

Zámecký park v Čechách pod Kosířem

Klasicistní zámek obklopený přírodně krajinářským parkem o rozloze 21,5 hektaru, který patří k nejcennějším objektům historické zeleně na Moravě, je spjat se šlechtickým rodem Silva Tarouca. Zámecký park je stále otevřený i se svým „občerstvovacím okénkem zámecké kavárny“.

Arboretum Bílá Lhota

Díky částečnému rozvolnění vládních opatření byla otevřena i jedna z nejkrásnějších zahrad Olomouckého kraje, národní přírodní památka Arboretum Bílá Lhota, a to již od soboty 17. dubna 2021.

Muzeum a galerie v Prostějově

Hlavní budova

nám. T. G. Masaryka 2

Flóra a fauna z našich depozitářů

od 25. 3. 2021

Název výstavy evokuje mnoho představ. Pro muzejníka je pojem živé flóry a fauny v depozitářích přímo noční můrou. Naštěstí pro nás, ale i pro vás, vám chceme představit pouze živočišné a rostlinné

motivy, použité na různých předmětech z muzejních sbírek. Kromě uměleckých předmětů, které zasáhnou vaše estetické citění, uvidíte i živočichy nebo jejich schránky a také rostliny, které obývaly naši planetu před miliony let. Pokud výstavu navštívíte, můžete obdivovat obrazy, nábytek, porcelán, ale také třeba části krojů, herbáře nebo zkameněliny. Rostlinné nebo živočišné motivy se mohou ale objevit i na předmětech, u kterých byste to vůbec nečekali.

Přijďte objevit toto tajemství na naší výstavu a ponořte se do tajů a krás fauny a flóry. Bude to jedinečný zážitek!

Galerie Špalíček

Uprkova 18

Fenomén Saudek

od 3. 6. 2021

Od 3. června do 5. září bude mít nejen prostějovská veřejnost možnost prohlédnout si díla celosvětově známého uměleckého fotografa, Rytíře řádu umění a literatury a držitele českého prestižního ocenění Artis Bohemiae Amicis Jana Saudka. Do Prostějova bude dovezena kolekce asi 60 manýristických aranžovaných fotografií, na kterých se často objevuje proslulá melancholická „zeď“ s akty žen i mužů. Jan Saudek své provokativní a kontroverzní dílo, které je však i jakousi oslavou lidství, přenesl i do malířské polohy. Proto bude výstava uváděná pod názvem FENOMÉN SAUDEK doplněna i deseti obrazy inspirovanými umělcovými fotografiemi.

Součástí velkolepé přehlídky, kterou nabídne zájemcům Muzeum a galerie v Prostějově ve spolupráci s galeristou Jindřichem Skácelem

v prostorách Špalíčku, budou i díla regionálních tvůrců, kteří tak vzdají poctu uznávanému umělci.

Nad výstavou převzal záštitu primátor Statutárního města Prostějov Mgr. František Jura. Pokud pandemická situace dovolí, autor na výstavu přijede osobně.

Červený domek Petra Bezruče

Bezručova 153, Kostelec na Hané

Stálá expozice básník slezského lidu

Petr Bezruč (1867–1958)

duben–říjen

V dubnu měla odstartovat v pořadí již druhá návštěvnická sezóna v Bezručově tzv. Červeném domku. Z důvodu stávající nepříznivé epidemiologické situace ale zůstává stálá expozice o životě a díle tohoto básníka, který v Červeném domku trvale od 30. let žil, pro veřejnost uzavřena. Ihned, jak situace dovolí, budete opět moci navštívit poslední útočiště starého ještěra. Už nyní připravujeme akci s názvem *Posezení u Bezruče*, která se uskuteční dne 15. září v Červeném domku. Sledujte nás na našich webových stránkách nebo sociálních sítích, kde se včas vše dozvíte. Také i nadále přijímáme do komise takzvaná bezručiana neboli fotografie či dopisy, jež mají souvislost s osobou Petra Bezruče. Pokud něco

podobného vlastníte, ozvěte se, prosím, na e-mail fgregor@muzeumpv.cz.

Knihovna města Olomouce

nám. Republiky 1

Putování s pohádkou

7. 7. – 25. 8. 2021

Pobočka Jungmannova zve každou prázdninovou středu od 9:30 hodin rodiče či prarodiče s dětmi od 3 do 9 let na společná setkávání. Čekají na ně úžasné pohádky, hádanky, soutěže, písničky, divadélka a další překvapení – např. poznají možnost postavit si robotky ze stavebnice LEGO a následně je naprogramovat nebo uvidí, jak pracuje 3D tiskárna. Program ve dnech 14. 7. a 11. 8. je naopak zaměřen na úplně malé děti v rámci projektu S knížkou do života (Book start), kdy čtenářská gramotnost dětí je rozvíjena již od narození.

Noc s Andersenem

27. 8. 2021

Nocování v knihovně z pátku na sobotu podporující čtení a čtenářské dovednosti, spojené se soutěží a odhalující noční tajemství budov, ve kterých bydlí knihy, čeká na mladé čtenáře již tradičně v dětském oddělení na náměstí Republiky a na pobočkách Brněnská a Jungmannova. Čtenáři od 9 do 12 let se mohou hlásit u svých knihovnic.

POLICEJNÍ SBORY V PROMĚNÁCH ČASU

23. 10. 2020 – 3. 1. 2021 VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

10 LET

KRAJSKÉHO ŘEDITELSTVÍ POLICIE
OLOMOUCKÉHO KRAJE

NOVÁ EXPOZICE

Básník slezského lidu

Petr Bezruč

NG
MUZEUM A GALERIE
V PROSTEJOVĚ

OTEVÍRACÍ DOBA

duben – červen, září a říjen:

út – pá 13.00 – 18.00

so, ne 10.00 – 13.00 a 14.00 – 18.00

červenec a srpen:

út – ne 10.00 – 13.00 a 14.00 – 18.00

VSTUP ZDARMA

Informace: tel.: 775 887 067

www.muzeumpv.cz

cervenydomek@muzeumpv.cz

